

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**PÎRÎ MEHMED PAŞA’NIN TÜRKİYE’DEKİ VAKİF
ESERLERİ**

Başak BURAK

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Gül TUNÇEL**

**DOKTORA TEZİ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI**

ARALIK 2022

PÎRÎ MEHMED PAŞA’NIN TÜRKİYE’DEKİ VAKIF ESERLERİ

Başak BURAK

DOKTORA TEZİ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ARALIK 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Başak BURAK

06/12/2022

Pîrî Mehmed Paşa'nın Türkiye'deki Vakıf Eserleri
(Doktora Tezi)

Başak BURAK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Aralık 2022

ÖZET

Pîrî Mehmed Paşa, Osmanlı padişahlarından 2. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatlarında önemli görevlerde bulunarak başarı ile devlete hizmet etmiştir. “Pîrî Mehmed Paşa'nın Türkiye'deki Vakıf Eserleri” başlıklı çalışmamızda kütüphanelerde literatür taraması ardından elde ettiğimiz bilgi, belge yanı sıra saha çalışmalarında eser incelemelerinden derlediğimiz çizim, fotoğraf malzemeleri gibi diğer dokümanları kullanarak tezimizi hazırladık. Araştırmamız kapsamında Konya ve Silivri'deki birer külliye ile İstanbul ve Aksaray'da münferit eserlerinin toplamı 11 adettir. Tezimizin kataloğunda her bir esere ait mimari ve süsleme nitelikleri ayrıntılarıyla tanıtılarak, monografi halinde sunulmuştur. İncelediğimiz binaların tamamı, Osmanlı mimarisinin aynı türde diğer eserleriyle karşılaştırılıp, değerlendirilerek Türk Mimarisi'nin gelişim çizgisindeki yeri belirlenmiş ve tipolojik ayrımı yapılmıştır.

Bilim Kodu : 116407
Anahtar Kelimeler : Cami, Mimari, Osmanlı, Pîrî Mehmed Paşa, Vakıf
Sayfa Adedi : 197
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Gül TUNÇEL

Foundation Works of Pîrî Mehmed Pasha in Turkey
(Ph. D. Thesis)

Başak BURAK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

December 2022

ABSTRACT

Piri Mehmed Pasha successfully served the state by holding important positions in the reigns of Ottoman sultans 2. Bayezid, Yavuz Sultan Selim and Suleiman the Magnificent. In our study titled “Foundation Works of Piri Mehmet Pasha in Turkey”, we prepared our thesis by using other documents such as drawings and photographic materials that we compiled from the field studies, in addition to the information and documents we obtained after the literature review in libraries. Within the scope of our research, a total of 11 social complexes in Konya and Silivri and individual works in Istanbul and Aksaray. In the catalog of our thesis, the architectural and ornamental qualities of each work are introduced in detail and presented as a monograph. All of the buildings we examined were compared and evaluated with other works of the same type of Ottoman architecture and their place in the development line of Turkish architecture was determined and their typological distinction was made.

Science Code : 116407
Key Words : Mosque, Architectural, Ottoman, Pîrî Mehmed Pasha, Foundation
Page Number : 197
Supervisor : Prof. Dr. Gül TUNÇEL

TEŞEKKÜR

“Piri Mehmed Paşa’nın Türkiye’deki Vakıf Eserleri” adlı tez çalışması ile farklı yapı gruplarına dâhil yapılar Sanat Tarihçisi gözüyle sahada titizlikle incelenmiştir. Vakfiyeler ile arşiv belgelerinden faydalanılan bu çalışmada külliyelerin ve münferit eserlerin mimari ve plan anlayışı detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Doktora eğitimim boyunca süreci yönetme konusundaki anlayışıyla gelişimime katkı sağlayan, akademik tecrübe ve donanımıyla ufkumu geliştiren değerli danışmanım Prof. Dr. Gül TUNÇEL’e teşekkür ederim. Ayrıca tezimin yazım aşamasında mimari ve üslupsal olarak tezime yön veren ve tezimin ortaya çıkmasında büyük emeği olan jüri üyesi değerli hocam Prof. Dr. Murat ÇERKEZ’e, tez konumun seçiminde ve arşiv belgeleri okumalarında bilgi ve önerileriyle yol gösteren TİK üyesi değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL’e, akademik disiplini ile tezime katkı sağlayan TİK üyesi değerli hocam Doç. Dr. Tolga BOZKURT’a ve değerli jüri üyesi Abdulkadir DÜNDAR hocama, her daim sorularımı cevaplayan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TOP’a çok teşekkür ederim.

Arapça ve Osmanlıca arşiv belgelerini okuma konusunda yardımlarını aldığım emekli Mütercim Ali ÇAKIR’a, Konya Vakıflar Bölge Müdür Yardımcısı Hilal AYDEMİR’e, Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı personeli Araştırmacı Hasan DEMİRTAŞ’a, çizimler konusunda yardımını aldığım arkadaşım Erdem KARADENİZ’e teşekkür ederim.

Hayatta her şeyden değerli gördüğüm, kararlarım saygı duyan, bugüne gelmemi sağlayan her an yanımda olan babam Doğan BURAK’a ve annem Fatma BURAK’a, ablam ile kardeşime sonsuz teşekkürler.

Başak BURAK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
RESİMLER LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR	xix
1. GİRİŞ	1
2. PÎRÎ MEHMED PAŞA’NIN HAYATI VE BANİLİĞİ	9
2.1. Pîrî Mehmed Paşa’nın Hayatı	9
2.2. Pîrî Mehmed Paşa’nın Baniliği	16
3. PÎRÎ MEHMED PAŞA’NIN VAKIF ESERLERİ	19
3.1. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi	19
3.1.1. Cami	20
3.1.2. Mektep.....	43
3.1.3. Muvakkithane.....	48
3.2. Konya, Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi	52
3.2.1. Cami	53
3.2.2. Matbah (Mutfak)	71
3.2.3. Zaviye.....	77

3.3. Müstakil Eserler	85
3.3.1. Camiler (Mescitler) ve Zaviyeli Yapılar	85
3.3.1.1. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi (Soğukkuyu Mescidi).....	85
3.3.1.2. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi (Koruklu Tekkesi)....	95
3.3.1.3. Cemaleddin Aksarayı Zaviyesi	107
3.3.2. Hamamlar	113
3.3.2.1. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı	113
3.3.3. Mektepler	124
3.3.3.1. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi	124
4. GÜNÜMÜZE ULAŞAMAMIŞ ESERLER.....	137
4. 1. Aksaray.....	137
4.1.1. Aksaray Mevlâna Cemaleddin Mektebi.....	137
4.2. İstanbul	138
4.2.1. Balat'taki Mektebi.....	138
4.2.2. Eyüp İskelesi'nde Cami	138
4.2.3. Gürani Mahallesi Hanıkahı	138
4.2.4. Mercan Ağa Mahallesi Mektebi.....	138
4.2.5. Mercan Çarşısı Mescidi.....	138
4.2.6. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Medresesi	138
4.2.7. Soğukkuyu Medresesi	139
4.2.8. Sütlüce Hamamı	139
4.2.9. Sütlüce Mescidi	140
4.2.10. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi.....	140
4.2.11. Terlikçiler Mescidi	140
4.2.12. Zeyrek'te Mektep	140
4.3. Konya	141
4.3.1. Konya Pîrî Mehmed Paşa Hanıkahı	141

4.3.2. Konya’da Pîrî Mehmed Paşa Hamamları	141
4.4. Sivas	141
4.4.1. Mektep.....	141
4.5. Tekirdağ.....	141
4.5.1. Hamam	141
4.6. Tarsus	142
4.6.1. Gülek Kalesi Ribatı	142
4.6.2. Gülek Kalesi Zaviyesi	142
5. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME	143
5.1. Pîrî Mehmed Paşa Eserlerinin Konumları ve Şehir Dokusu İçindeki Yeri..	143
5.2. Pîrî Mehmed Paşa Eserlerinin Mimari Özellikleri	144
5.2.1. Camiler ve Mescidler	147
5.2.1.1. Plan özellikleri	147
5.2.1.2. Mimari özellikler.....	153
5.2.1.3. Malzeme özellikleri.....	165
5.2.1.4. Süsleme özellikleri	170
5.2.2. Hamamlar	172
5.2.2.1. Plan özellikleri	172
5.2.2.2. Mimari özellikleri.....	173
5.2.2.3. Malzeme ve teknik	174
5.2.2.4. Süsleme özellikleri	174
5.2.3. Sıbyan Mektepleri	175
5.2.3.1. Plan özellikleri	175
5.2.3.2. Mimari özellik.....	176
5.2.3.3. Malzeme ve teknik	177
5.2.3.4. Süsleme özellikleri	177
5.2.4. Muvakkithaneler.....	177

5.2.4.1. Plan özellikleri	177
5.2.4.2. Mimari özellik.....	178
5.2.4.3. Malzeme ve teknik	179
5.2.4.4. Süsleme özellikleri	180
5.2.5. Matbahlar (Mutfak)	180
5.2.5.1. Plan özellikleri	180
5.2.5.2. Mimari özellik.....	181
5.2.5.3. Malzeme özellikleri.....	182
5.2.5.4. Süsleme özellikleri	182
5.3. Pîrî Mehmed Paşa'nın Arşiv Belgeleri.....	183
6. SONUÇ	185
KAYNAKLAR	189
ÖZGEÇMİŞ	197

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 5.1. Kare Planlı Tek Kubbeli camilerden plan örnekleri	149
Tablo 5.2. Düz tavanlı / çatılı cami ve mescidlerden plan örnekleri.....	150
Tablo 5.3. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli camilerin planları ve benzer örnekleri.....	152
Tablo 5.4. Basık kemer girişli camiler	153
Tablo 5.5. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli yapılarında görülen basık kemer girişleri.	155
Tablo 5.6. Pîrî Mehmed Paşa camilerinin pencereleri ve benzer örnekleri.....	156
Tablo 5.7. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli yapılarının pencereleri.....	159
Tablo 5.8. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli yapılarının son cemaat revakı ve benzer örnekler	160
Tablo 5.9. Pîrî Mehmed Paşa camilerinin son cemaat yerleri.....	161
Tablo 5.10. Pîrî Mehmed Paşa cami ve mescidlerinin mihrapları	163
Tablo 5.11. Pîrî Mehmed Paşa'nın kare planlı cami ve mescidlerinde minarelerin konumlanışı.....	164
Tablo 5.12. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli cami minarelerinin konumları ve benzer örnekler	164
Tablo 5.13. Kare planlı cami ve mescidlerde malzeme ve teknik.....	166
Tablo 5.14. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli yapılarının cephe malzemesi ve benzer örnekler	168
Tablo 5.15. Cami ve mescidlerde minarelerin malzemesi	169
Tablo 5.16. Kare planlı cami ve mescidlerde minarelerin malzemesi	170
Tablo 5.17. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli yapılarda süsleme programı	171
Tablo 5.18. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı yapılarının planları ve benzer örnekler ...	173
Tablo 5.19. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı'nın cephesinde ve kubbeye geçişlerde görülen tropmlar ve benzer örnekleri.....	174
Tablo 5.20. Pîrî Mehmed Paşa mekteplerinin planları ve benzer örnekler	176

Tablo	Sayfa
Tablo 5.21. Pîrî Mehmed Paşa Muvakkithane yapısının planı ve benzer örnekler .	178
Tablo 5.22. Pîrî Mehmed Paşa Muvakkithanesi’nin kapı ve pencere düzeni	179
Tablo 5.23. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Muvakkithane malzemesi	179
Tablo 5.24. Pîrî Mehmed Paşa Mutfağı yapısının planı ve benzer örnekler	181
Tablo 5.25. Pîrî Mehmed Paşa Matbah yapısının malzemesi	182
Tablo 5.26. Pîrî Mehmed Paşa Matbah yapısının süsleme özellikleri	183

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi planı.....	26
Şekil 3.2. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Mektebi planı.....	45
Şekil 3.3. Silivri Pîrî Mehmed Paşa muvakkithane planı	49
Şekil 3.4. Konya Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi’den cami planı	56
Şekil 3.5. Konya, Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi’nden mutfak planı	72
Şekil 3.6. Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi, planı	80
Şekil 3.7. Pîrî Mehmed Paşa zaviyesi, cephe planı	80
Şekil 3.8. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi’nin planı.....	88
Şekil 3.9. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi’nin kesiti	88
Şekil 3.10. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi’ni ve çevresini gösteren kroki	89
Şekil 3.11. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi’nin planı	99
Şekil 3.12. Cemaleddin Mehmed Aksarayı Zaviyesi, plan.....	108
Şekil 3.13. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı’nın planı.....	117
Şekil 3.14. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı cephe görünüşleri.....	121
Şekil 3.15. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi’nin planı	127

RESİMLER LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi'nin uydu fotoğrafı.....	20
Resim 3.2. Pîrî Mehmed Paşa Cami minaresinin eski bir fotoğrafı	24
Resim 3.3. Pîrî Mehmed Paşa Cami minaresinin günümüzdeki fotoğrafı	25
Resim 3.4. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, batı cephesi	27
Resim 3.5. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, güney cephesi.....	27
Resim 3.6. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, doğu cephesi	28
Resim 3.7. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, kuzey cephe.....	29
Resim 3.8. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, son cemaat yeri revakı	30
Resim 3.9. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, taçkapı.....	31
Resim 3.10. Pîrî Mehmed Paşa Camisinin taçkapı alınlığındaki kitabesi	32
Resim 3.11. Taçkapının batı yanındaki pencere sövesi üzerinde bulunan kitabesi...	33
Resim 3.12. Taçkapının doğu pencere sövesi üzerinde bulunan kitabesi.....	33
Resim 3.13. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, harim görünüşü	34
Resim 3.14. Tabhane kapısının giriş alınlığındaki süslemeye bakış	35
Resim 3.15. Tabhane kapısının giriş alınlığındaki süsleme detayı.....	36
Resim 3.16. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, iç mekân örtüsü.....	37
Resim 3.17. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, tabhane odası	37
Resim 3.18. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, güneyden kuzeye bakış- mahfil	38
Resim 3.19. Pîrî Mehmed Paşa Camisi mihrap önü bölümü	40
Resim 3.20. Mihrap detayı	41
Resim 3.21. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, minber görünüşü	42
Resim 3.22. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi, avlu kapısı.....	44
Resim 3.23. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi, batı cephe	46
Resim 3.24. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi, güney cephe	46

Resim	Sayfa
Resim 3.25. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi, doğu cephe	47
Resim 3.26. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebine giriş kapısı, kuzey cephe	48
Resim 3.27. Silivri Pîrî Mehmed Paşa muvakkithane, güneydoğu	50
Resim 3.28. Silivri Pîrî Mehmed Paşa muvakkithane, kuzey cephesi.....	50
Resim 3.29. Silivri Pîrî Mehmed Paşa muvakkithane, batı cephesi	51
Resim 3.30. Silivri Pîrî Mehmed Paşa muvakkithane, iç mekân.....	52
Resim 3.31. Konya Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi'nin uydu fotoğrafı	53
Resim 3.32. Çaplı tasarruf vesikası	54
Resim 3.33. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, minare	57
Resim 3.34. Caminin Kuzey cephesi.....	59
Resim 3.35. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, kuzey cephe.....	60
Resim 3.36. Minare kapısı	61
Resim 3.37. Son cemaat yeri, doğu duvar	62
Resim 3.38. Son cemaat yeri doğu yöne bakış	63
Resim 3.39. Son cemaat yerinin batı duvarı	64
Resim 3.40. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, taçkapı.....	65
Resim 3.41. Pîrî Mehmed Paşa Camisi taçkapı detayı	66
Resim 3.42. Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi, giriş kapısı üzerindeki kitabe	67
Resim 3.43. Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi, revzen pencereler	68
Resim 3.44. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, tavan süslemesi	68
Resim 3.45. Harim, kuzeyden güneye bakış.....	69
Resim 3.46. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, mihrabı	70
Resim 3.47. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, mihrap detayı	70
Resim 3.48. Konya, Pîrî Mehmed Paşa Camisi, minber	71

Resim	Sayfa
Resim 3.49. Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi, mutfak güneybatıdan görünüm.....	73
Resim 3.50. Pîrî Mehmed Paşa, mutfak kapısı	74
Resim 3.51. Pîrî Mehmed Paşa mutfak, kuzey cephe.....	74
Resim 3.52. Pîrî Mehmed Paşa mutfak, basık kemerli girişin yüzeyindeki çarkıfelek motifi.....	75
Resim 3.53. Pîrî Mehmed Paşa mutfak, basık kemerli girişin yüzeyindeki gülbezek motifi	75
Resim 3.54. Pîrî Mehmed Paşa mutfağının batı duvarındaki dolap nişi	76
Resim 3.55. Pîrî Mehmed Paşa mutfağı kuzey duvar.....	76
Resim 3.56. Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi'ndeki mutfak kubbesinin içten görünümü	77
Resim 3.57. Zaviyenin yukardan görünüşü	78
Resim 3.58. Zaviyenin hava fotoğrafı.....	79
Resim 3.59. Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi, batı cephe.....	81
Resim 3.60. Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi, güney cephe	81
Resim 3.61. Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi, güney cephe kapısı	82
Resim 3.62. Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi'nin güney kanat mekânı, doğudan batıya bakış	83
Resim 3.63. Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi'nin, beşik tonozlu örtü sistemi	83
Resim 3.64. Zaviyenin doğu kanadının güney ucundaki mekân.....	84
Resim 3.65. Zaviyenin doğu kanadının ortasındaki mekân.....	85
Resim 3.66. Pîrî Mehmed Paşa (Soğukkuyu) Mescidi uydu fotoğrafı	86
Resim 3.67. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, minare.....	90
Resim 3.68. Minare kaidesi	91
Resim 3.69. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, doğu cephe	92
Resim 3.70. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, kuzeybatıdan bakış	92
Resim 3.71. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, giriş.....	93

Resim	Sayfa
Resim 3.72. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, mahfil	93
Resim 3.73. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, mihrap	94
Resim 3.74. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, minber	95
Resim 3.75. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, uydu fotoğrafı.....	96
Resim 3.76. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, imam lojmanına açılan kapı	100
Resim 3.77. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, güneydoğu cephe	101
Resim 3.78. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin güney yönünde bulunan hazire.....	101
Resim 3.79. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, güneydoğu cephesi.....	102
Resim 3.80. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin doğu avlu duvarında bulunan Türkçe kitabesi.....	102
Resim 3.81. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, avlu giriş kapısı	103
Resim 3.82. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, kuzeydoğu cephe.....	104
Resim 3.83. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, muhdes mekân.....	104
Resim 3.84. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, harim	105
Resim 3.85. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, mahfil katı	105
Resim 3.86. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, mihrap	106
Resim 3.87. Cemaleddin Aksarayi Zaviyesi, uydu fotoğrafı.....	107
Resim 3.88. Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyesi, güneybatı cephe	109
Resim 3.89. Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyesi, güney cephe	110
Resim 3.90. Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyesi, kuzey cephe	111
Resim 3.91. Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyesi'nin yıkılmadan önceki güney cephesi	111
Resim 3.92. Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyesi'nin yıkılmadan önceki fotoğrafı kuzey cephe, 1970'li yıllar.....	111
Resim 3.93. Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyesi, güney duvar	112
Resim 3.94. Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyesi, kuzey duvar.....	113

Resim	Sayfa
Resim 3.95. Cemaleddin Mehmed Aksarayı Zaviyesi, kubbenin içten görünüşü...	113
Resim 3.96. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı, uydu fotoğrafı	114
Resim 3.97. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı, doğu cephe.....	118
Resim 3.98. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı, kuzey cephe	119
Resim 3.99. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı, kuzey cephe sıcaklık bölümü	119
Resim 3.100. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı, güneybatıdan bakış	120
Resim 3.101. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı güney cephe avlu duvarından sıcaklık bölümüne bakış	121
Resim 3.102. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı soyunmalık bölümü, iç mekân	122
Resim 3.103. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı iç mekân batı duvar	122
Resim 3.104. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı sıcaklık bölümü	123
Resim 3.105. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı'nın cehennemlik kısmı	124
Resim 3.106. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, uydu fotoğrafı	125
Resim 3.107. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, batı cephe	127
Resim 3.108. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, güney cephe	128
Resim 3.109. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, kuzey cephe.....	129
Resim 3.110. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi	130
Resim 3.111. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, alt kattaki dükkânların görünüşü	131
Resim 3.112. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, alt kat güneydeki mekân	131
Resim 3.113. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, batı duvarı	132
Resim 3.114. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, güney duvar.....	133
Resim 3.115. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, doğu duvar	133
Resim 3.116. Pîrî Mehmed Paşa mektebi, kuzey duvar	134
Resim 3.117. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, kubbenin içten görünüşü.....	135

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
age.	Adı Geçen Eser
agt.	Adı Geçen Tez
Arş.	Arşiv
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
çev.	Çeviren
DEF	Defter
H.	Hicri
İAMM	İstanbul Arkeoloji Müzeler Müdürlüğü
KKVKBK	Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
KUDEB	Koruma Uygulama Denetleme Büroları
M.	Miladi
MÖ	MilattanÖnce
No.	Numara
ss.	Sayfa Sayısı
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
v.	Varak
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yy.	Yüzyıl

1. GİRİŞ

Pîrî Mehmed Paşa'nın Türkiye'deki mimari eserlerini incelemek amacıyla ortaya konan bu çalışmada saha araştırmaları yöntemi kullanılarak önemli bulgulara ulaşılmıştır. Yöntem olarak saha araştırmasının yanı sıra literatür taramasına ağırlık verilmiştir. Çalışma ile Pîrî Mehmed Paşa'nın hâlen ayakta olan ve günümüze ulaşamayan eserleri belirlenmiş ve bu yapıların literatüre kazandırılması sağlanmıştır.

Tezimizde Silivri ve Konya'da yer alan iki külliye yapısının yanısıra İstanbul ve Aksaray'da olmak üzere 5 müstakil eser anlatılmıştır. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi'nde 1 tabhaneli cami, 1 muvakkithane, 1 mektep bütün olarak ele alınmış ve ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Külliye yapısının elemanı olan medrese ve kervansaray yıkılmıştır. Diğer bir külliye yapısı Konya'da yer almaktadır. Bu külliye ise 1 cami, 1 zaviye ve 1 matbahtan ibarettir.

İstanbul'da Hasköy, Vezneciler, Zeyrek, Salto, Hoca Keşkek, Tahtakale, Cami-i Cedid, Acemoğlu, Kogacıdede, Unkapı, Balat, Yedikule, Camcı Ali, İbrahim Paşa Camisi mahallelerinde inşa edilen yapıların birçoğu yıkılmıştır. Konya'da Siyavuş Mahallesi'nde, Tarsus'ta Gülek Kalesi yakınlarında, Aksaray'da şehir içinde, Silivri'de deniz kenarında, Edirne'de Kutçu Doğan Mahallesi'nde, Bursa-Kestel Kasabası'nın Gurağaç Nahiyesi'nde, Niğde Kavuklu Karyesi'nde olmak üzere birçok şehirde akarati mevcuttur.

Pîrî Mehmed Paşa, Yavuz Sultan Selim'in deyimiyile “Kara Türk” (Uğur, 1989: 140) yaşadığı döneme damgasını vurmuş, halkın içinden gelmiş, bu sebeple devşirme vezirler tarafından çeşitli tuzaklara maruz kalmış, medrese eğitimi görmüş, tüm hayatını çalışmak ve üretmek ile geçirmiş, değerli bir siyaset adamı, âlim ve “Remzî” mahlasını kullanan bir şairdir. Pîrî Mehmed Paşa 1463-1532 yıllarında yaşamış olup Yavuz'un öldürttüğü Yunus Paşa'nın yerine veziriazam olmuştur. Yavuz Sultan Selim, on iki vezirinden dokuzunu öldürtmüştür. Bunlardan Dukakinzâde Ahmed Paşa'yı hançerlediği, Hersekzâde Ahmed Paşa'yı yumrukladığı tarihî kaynaklarca tespit edilen gerçeklerdir. Pîrî Mehmed Paşa'nın gazaba uğramayan ender devlet adamlarından olması ilminin yanı sıra kıvrak zekâsının sonucu olduğu gerçeğini bizlere göstermektedir. Paşa; kimsesizleri, yoksulları gözetip kollayan gelirlerinin büyük bir kısmını bunun için sarf edebilen döneminin ender kişilerindendir. Osmanlı yönetim

sistemini özümsemiş bu devlet adamı; fikrî, ilmî ve şair yönüyle Yavuz Sultan Selim'in dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Dokuzuncu Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim, yönünü doğuya çevirmiş ve seferlerinin yoğunluğu doğu tarafına olmuştur. Savaşların sıklığı ve giderlerin büyük bölümü savaşlar için kullanılınca imar faaliyetleri bir nebze sekteye uğrasa da imarlaştırmadan vazgeçilmemiştir. Pîrî Mehmed Paşa, Yavuz'un ölümüne kadar dört yıl veziriazamlıkta kalmıştır. Yavuz'un tek oğlu Kanuni Sultan Süleyman'a ise üç yıl veziriazamlık (Mustafa Ali, 2019: v.258a) yapmıştır. Bu süre zarfında Paşa, kendi gelirleriyle birçok vakıf kurmuştur. Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğünden edinilen vakfiyelerinin sayısı iki adettir. İlk vakfiye Şevval'in ortası 923 (5 Kasım 1517) tarihli olup, 309. sırada 466-475 numaralı sayfalarda bulunmaktadır. Vakfiyenin yazıldığı tarih Yavuz'un en parlak dönemine denk gelmektedir. Diğer vakfiyenin tarihi Recep ayının 2. günü 927 senesini işaret etmektedir ve 315. sırada 481-501. sayfalarda yer almaktadır. Ayrıca 2 Recep 927 tarihli bir de istinsah nüshası bulunmaktadır. Hayratları arasında Silivri'de 1 külliye bahsedilir. Burası Paşa'nın emekliliğinde çekildiği geniş araziye sahip çiftliğidir. Ayrıca 9 yapı daha hayrat bölümünde geçer. Hayratta İstanbul, Silivri, Belgrad, Konya, Tarsus, Aksaray geçmektedir. Akarat bölümünde birçok han ve konak, sınırlarıyla zikredilir. Akarat bölümünde Karadağ, Petravçar, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ülkeleri ile İstanbul, Edirne, Tekirdağ, Kocaeli, Lüleburgaz, Bolu, Bursa, Manisa, Aksaray, Konya, Sivas illeri zikredilmektedir.

Tez Konusu, Önemi ve Araştırma Amacı

Tez konumuz Pîrî Mehmed Paşa'nın Türkiye'de bulunan vakıf eserlerini mimari ve süsleme özellikleriyle tanıtarak ayrıntılarıyla açıklığa kavuşturmadır. Yavuz Sultan Selim döneminin sonları ile Kanuni Sultan Süleyman saltanatının ilk yıllarında Osmanlı veziriazamlığı yapan Pîrî Mehmed Paşa'nın vakıf eserleri arasındaki camiler (mescit), medrese, zaviye, hanıkah (tekke), mektep, matbah, muvakkithane, hamam gibi hem dinî hem eğitim yapılarını detaylı olarak araştırmak konunun özünü oluşturmaktadır.

Piri Mehmed Paşa'nın vakıf eserlerini içeren, Türk Sanat Tarihi literatürüne katkı sağlayıcı nitelikte yayınların şimdiye kadar mevcut bulunmayışı önemli bir eksiklik olarak görüldüğünden bu konuya yönelmemize yol açtı.

Günümüze ulaşamamış sivil mimari eserleri de mevcuttur. Tezimiz Piri Mehmed Paşa'nın banisi olduğu Türkiyedeki eserlerini kapsayan ilk araştırma özelliği taşımasından dolayı Türk Sanat Tarihi açısından önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Bu çalışmadaki amacımız; Pîrî Mehmed Paşa'nın vakfiyelerinde kayıtlı eserleri mimari ve süsleme özellikleri bakımından ayrıntılı biçimde tanıtip değerlendirek tipolojilerinin aydınlatılması yoluyla Türk Sanatındaki yerinin gün ışığına çıkartılmasıdır.

Paşa, birçok sefere çıkıp, farklı ülkelerde bulunmuş biri olarak birçok eser yaptırmıştır. Bu noktada yapıların bilinçsizce ortadan kaldırıldığı göz ardı edilemez. Paşa'nın farklı şehirlerde inşa ettirdiği yapıların tarihsel süreçte bir bütün olarak anlatılmamış olması, üslupsal ve dönemsel farklılıkların ortaya konulamaması bu tezin yazımının ana sebebi olmuştur.

Konuyla İlgili Çalışmalar

Konusu ve değeri bakımından böylesine özel bir çalışmaya başlamadan önce ilk olarak durum tespiti yapılmıştır. Konuyla ilgili yayınlar, Pîrî Mehmed Paşa hakkındaki kitabeler, arşiv vesikaları ve vakfiyeler ana kaynağı oluşturmaktadır. Paşa'nın vakfiyelerine, Vakıflar Genel Müdürlüğü Devlet Arşivinden ulaşılmıştır. Konuyla ilgili vakıflardan elde edilen arşiv belgelerinin, minyatürlerin, eski fotoğrafların araştırılması ve sınıflandırılması yapılmıştır. Matrakçı Nasuh'un Kanuni dönemini anlatan Beyanı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han adlı eseri dönemin mimarisi konusunda bilgilendirici olmuştur. Tarihçi Yusuf Küçükdağ, *Cemali Ailesi* adlı kitabında Pîrî Mehmed Paşa'nın, Osmanlı devlet erkânı içinde çok sayıda hayır eserinin bulunduğunu zikretmiştir. Vakfiye kaynaklı bilgilere göre; İstanbul başta olmak üzere Konya, Aksaray, Silivri, Tekirdağ, Suriye (Şam), Sırbistan (Belgrat Kalesi içinde hayır eserleri), Bulgaristan'da (Varna), (Yenice) cami, zaviye, mektep, medrese, imaret, han, hamam, mesken gibi dinî-sivil-eğitim vb. farklı işlevlere sahip yapıları ve hayır eserleri bulunmaktadır. Ayrıca vakıf eserlerinin yanı sıra Kocaeli, Tekirdağ ve Manisa'da (VGMA DEF, 747:481-501) satın almış olduğu köyleri vardır.

Paşa'ya ait vakıf eserlerinin oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Temel kaynaklar; vakfiyeler, Osmanlı Devlet Arşivleri, Mustafa Ali'nin *Kühül Ahbar kitabı*, Mehmed Arslan'ın *Osmanlı Sadrazamları Hadikat'ül Vüzera ve Zeylleri*, Müstakimzade Süleyman Sadeddin'in *Mecelletün Nisab* adlı eseri, Mehmed Şemseddin Günaltay'ın *İslam Tarihinin Kaynakları Tarihi ve Müverrihleri*, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin, *Osmanlı Mimarisi*, Tarihçi Yusuf Küçükdağ'ın *Veziriazam Pîrî Mehmed Paşa* adlı kitabıdır. Yusuf Küçükdağ'ın kitabı dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Paşa'nın hayatı hakkında bilgi verilmekle beraber yerine getirdiği görevler anlatılmaktadır. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde üstlenmiş olduğu veziriazamlık makamındayken yapmış olduğu seferler konu edilmiştir. İkinci bölümde ilmî ve fikrî yönü üzerinde durulmakla beraber şair yönü de irdelenmiştir. Üçüncü bölümde devlet adamlığı ve askerî kişiliği incelenmiş, son bölümde ise hayratlarının bazıları hakkında bilgiler verilmiştir. İbrahim Alaettin, *Meşhur Adamlar ve Hayatları Eserleri* adlı kitapta Paşa ile ilgili kısa da olsa bilgi vermesi açısından önemlidir. Paşa'yı anlatan diğer yayınlardan İsmet Kayaoğlu'nun *Vakıflar Bibliyografyası*, Süreyya Beyzadeoğlu'nun *Veziriazam Pîrî Mehmed Paşa ve Tesdis Edilen Bir Beyt-i Bercestesi*, Mehmed Zeki Pakalın'ın *Pîrî Mehmed Paşa* adlı eseri, Yusuf Küçükdağ'ın *Konya'da Bir Mevlevi Manzumesi*, Mehmet Ali Uz'un, *Konya Mahalleleri Tarihi Tekke Pîrî Mehmed Paşa*, Fahrettin Öztoprak'ın *Pîrî Mehmed Paşa*, Cemal Kozanoğlu'nun *Pîrî Mehmed Paşa* adlı makalesi, Mithad Sertoğlu'nun *Paşalar Şehri İstanbul* adlı kitabı, İbrahim Hakkı Konyalı'nın *Sadrazam Pir Mehmed Paşa ve Bıraktığı Eserlerin Tüylar Ürpertici Durumu* adlı eserler faydalanan kaynaklar arasındadır. Ahmed Cevad'ın *Lisan-ı Osmani* kitabı resimli bir şekilde kelimeleri alfabetik olarak açıklanmış Osmanlıca bir sözlüktür. Mehmed Süreyya'nın 6 ciltten oluşan *Sicil-i Osmani* eseri de ünlü şahsiyetlerin biyografisini anlatması açısından önemli olduğu gibi söz konusu kişilerin ölüm ve doğum tarihlerinin kayıtlı olması sebebiyle de ayrıca değer taşır. Ayvansarayî Hüseyin Efendi/Ali Sati Efendi/Süleyman Besim Efendi'nin *Hadikatül Cevami İstanbul Camileri ve Diğer Dinî-Sivil Mimari Yapılar* adlı eseri, Ahmed Nezih Galitekin tarafından hazırlanmıştır ve birincil kaynak olması açısından önemlidir. Tahsin Öz'e ait *İstanbul Camileri* kitabı kaybolan külliye ve camilerin yerlerinin tespiti noktasında Sanat Tarihi'nin mimari alanına ışık tutan önemli bir kaynaktır.

Başta 17. Yüzyılda yaşamış olan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi olmak üzere gezginlerin de yazmış olduğu yazılara bakıldığında söz konusu vakıf eserlerinin bulunmuş olduğu çevre hakkında bilgi edinilmektedir. Eserde bölgelerin fiziki ve coğrafi konumu, ekonomisi, kültürel yapısı üzerinde durulmuştur. Kendisi bir gezgin olan Petrus Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri* adlı kitabında İstanbul'da yer alan bazı yapılar ile ilgili bilgiler vermiştir. Fransız Coğrafyacı ve Oryantalist Vital Cuinet *Asya'nın Türkiyesi- İdari Coğrafyası* adıyla yayımlamış olduğu kitap da faydalanılan eserler arasında yer almaktadır.

Yöntem

Konu dâhilinde Pîrî Mehmed Paşa'nın vakıf eserleri, mimari özellik, cephe düzen kurgusu ve üslup özellikleri bakımından irdelendikten sonra kapsamlı biçimde değerlendirilerek tipolojik ayrımları yapılmıştır. Eserler saha araştırmaları ile yerinde incelenerek bazı yapıların rölemleri tarafımızca çıkarılmış eksiklikler düzeltilmiştir. Çalışmamız üç aşamada gerçekleşmiştir: Birinci aşamada konu tespiti ve kapsamlı bir literatür çalışması yapılmıştır. İkinci aşamada arazi çalışması gerçekleştirilmiş, rölemler çıkarılmış var olmayan çizimler tarafımızca çizilmiştir. Daha sonra da tez kapsamımıza giren eserler belli bir sistematikte kapsamlı biçimde tanıtılmıştır. Arazi çalışmaları neticesinde 11 yapı yerinde incelenerek gözlem yapılmıştır. Piri Mehmed Paşa'nın eserlerinden bir kısmı özellikle cami ve mescidlerden bazıları yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Bu durum mimari eserlerde yanlış uygulamalara neden olmuştur.

Arazi çalışmaları sırasında mahalle sakini, muhtar gibi kişi ve kurumlar yanı sıra cami derneklerinden ve müftülüklerden yapıların geçmişiyile ilgili bilgiler alınmıştır. Çalışma süresince gidilen çeşitli şehirlerdeki cami görevlilerinden konunun aydınlatılmasına yönelik bilgiler alınması çalışmaların pozitif bir ortamda gelişmesine zemin hazırlamıştır. Tezin konusunu oluşturan farklı yapı türlerine sahip eserlerin farklı şehir merkezlerinde olması saha çalışmasının zor tarafını ortaya koymaktadır. Piri Mehmed Paşa'ya ait Paşa'nın vakfına ait fazla sayıda han ve ev yapısı mevcuttur. Bunlar ayrı bir tez konusu oluşturacak kadar fazla sayıca olduğu için tez kapsamımız dışında bırakılmıştır. Ayrıca tezimizde tanıtılan Vezneciler'deki Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, Paşa tarafından satın alınmış ve vakfedilmiştir. Aksaray'da Ervah Kabristanlığı'nda yer alan zaviye yapısının ise dedesi tarafından yaptırıldığı

düşünülmektedir. Bu yapılar vakfiyede yer almasından dolayı tezimiz kataloğuna dâhil edilmiştir. Çalışmamızda yer alan eserler ile ilgili bilgiler toparlandıktan sonra yazım aşamasına geçilmiştir. Pîrî Mehmed Paşa'nın vakıf eserleri incelenirken birinci elden yazılmış kaynaklara öncelik verilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan konuyla ilgili arşiv belgeleri taranmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi, Selimnameler, Süleymannameler, Tevarih-i Ali Osmanlar taranmıştır. Ayrıca Atatürk Kültür Merkezi Kütüphanesi, Ankara Vakıflar Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Bölüm Kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, İSAM Kütüphanesi, Konya Hayra Hizmet Vakfı Kütüphanesi gibi kurumlardan ve şahıslara ait özel kütüphanelerden konumuzla ilgili çizim, harita, fotoğraf gibi gerekli belgeler ve yayınlar elde edilmiştir.

Tezimiz 1. Giriş, 2. Piri Mehmed Paşanın hayatı ve baniliği, 3. Piri Mehmed Paşa'nın Vakıf Eserleri, 4. Günümüze Ulaşamamış Eserler, 5. Karşılaştırma ve Değerlendirme, 6.Sonuç ve Kaynaklar bölümlerinden oluşmaktadır.

1. **“GİRİŞ”** Bölümünde konunun önemi ve amacımız vurgulandıktan sonra tez konumuzla ilgili yayınlar ile çalışmada izlediğimiz yöntem yer almaktadır.
2. **“PİRİ MEHMED PAŞANIN HAYATI VE BANİLİĞİ”** Bölümünde Paşa'nın ilmi ve siyasi yönü kronolojik sırayla verilmiştir.
3. **“PİRİ MEHMED PAŞANIN VAKIF ESERLERİ”** Bölümünde Paşa'nın Silivri ve Konyadaki külliyelerinde yer alan eserlerin yanısıra müstakil konumdaki cami, hamam ve mektep yapıları tanıtılmıştır. Burada kataloğumuzdaki her bir eser adı, yeri, banisi, mimarı, onarımının yanısıra plan ve süsleme özellikleri bakımından kapsamlı ve ayrıntılı biçimde tanıtılmıştır.
4. **“GÜNÜMÜZE ULAŞAMAMIŞ ESERLER”** başlığı altında mevcut olmayan yapılar arşiv belgelerinden edinilen bilgiler ışığında tanıtılmıştır.
5. **“KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME”** Bölümünde Pîrî Mehmed Paşa'nın yapılarının konumları ve şehir dokusundaki yeri belirtildikten sonra her birinin mimari ve süsleme özellikleri kapsamlı biçimde karşılaştırmaları ile

değerlendirilerek Türk Sanatındaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Piri Mehmed Paşa'nın arşiv belgeleri de bu bölümde yer almaktadır.

6. **“SONUÇ”** Bölümünde çalışma kapsamında elde edilen tüm veriler ışığında Pîrî Mehmed Paşa'nın vakıf eserlerinin önemi ve yeri ortaya konulmuştur. Çalışmamız kapsamında elde ettiğimiz tüm belgeler gün ışığına çıkartılmıştır. Ayrıca çalışmamız kapsamında ulaştığımız bilgiler kısaca özetlenmiştir.

“KAYNAKÇA” Bölümünde tezimiz kapsamında atıf yaptığımız yayınlar yazarların soyadlarına göre alfabetik sırayla listelenmiştir.

2. PİRÎ MEHMED PAŞA’NIN HAYATI VE BANİLİĞİ

2.1. Pîrî Mehmed Paşa’nın Hayatı

Pîrî Mehmed Paşa, Osmanlı padişahlarından II. Bayezid, I. Selim, I. Süleyman zamanlarında farklı görevlerde bulunmuş, Osmanlı İmparatorluğu’na bu süreçlerde fayda sağlamış, başarılı bir devlet adamıdır. Pîrî Mehmed’in nereli olduğuna dair geçmişten günümüze değin birçok araştırmacı farklı görüşler ortaya atmıştır. Paşa’nın Aksaraylı olduğuna Ünal, *Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Karamanlı bir Sadrazamın Hal Tercümesi* adlı eserinde değinmiştir (Ünal, 1949: 12). Erdoğan ise Karamanlı olduğunu “*Silivri ve Konya*” adlı eserinde ifade etmiştir (Erdoğan, 1937: 742). Farklı şehirleri dile getirenler olsa da Paşa’nın Aksaraylı olduğu vakfiye kaynaklı bir bilgidir (VGMA DEF, 747: 481-501). Cemali soyundan gelen Paşa’nın Aksaraylı olması yukarıda söyleneni destekler niteliktedir. Yavuz Sultan Selim, Paşa’dan bahsederken ona hitaben *Kara Türk* demiştir (Uğur, 1989: 140). Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Paşa’ya hitaben “Kara” lakabını kullanmıştır (Evliya Çelebi, 2003: 373). Evliya Çelebi, bazı kaynaklarda Paşa’nın soyunu Hz. Ebubekir’e dayandırmıştır (Hoca Sadettin Efendi, 1979: 278). Fakat Türk asıllı olduğu I. Selim’in ona hitabından bilinmekte ve birçok belge ile de desteklenmektedir¹ (Uğur, vd., 2006: 642).

Pîrî Mehmed Paşa’nın doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Birçok kaynakta farklı tarihler verilmektedir. Yılmaz Öztuna, Paşa’nın doğumunu 1458 yılına dayandırmaktadır (Öztuna, 1996: 553). Mehmed Zeki Pakalın ise 1465-1475 yılları arasında olduğunu yazmaktadır (Pakalın, 1926: 325). Doğum yılı ile ilgili farklı görüşler olsa da Pîrî Mehmed Paşa’nın 1490 yılında Amasya Mahkemesinde kâtip olduğu kayıtlarda mevcuttur (Hüseyin Hüsameddin, 1927: 239). Bütün bu araştırmalar sonucunda Pîrî Mehmed Paşa’nın doğum yılı 1463 ya da 1465 yılına denk gelmektedir.

Paşa’nın adı kaynaklarda ve belgelerde *Pîrî Mehmed* ya da *Pîr Mehmed* olarak geçmektedir. Yavuz Sultan Selim’in ona saygısından ve engin bilgisinden dolayı “Pîrîm” dediği bilinmektedir. Vakıf belgelerinde ve yazışmalarda ismi Pîr Mehmed olarak geçmektedir (Konyalı, 1964: 458). Pîrî Mehmed Paşa’nın ismini babası Mevlâna Mehmed bin Cemaleddin el-Aksarayı, hocası olan Pîr Mehmed

¹ Erol Güngör, Pîrî Mehmed Paşanın saygın bir ailenin çocuğu olduğundan bahsederken, İngiliz tarih profesörü Colin İmber de paşanın Türk aileden geldiğini vurgulamaktadır.

Erzincani'nin adına atfen vermiş olduğu düşünülmektedir (Küçükdağ, 2017: 18-19). Araştırma sonucunda bazı kaynaklarda babasının adının Muhyiddin Mehmed Çelebi olduğu belirtilmektedir (Pakalın, 1926: 325). Faydalanılan bazı kaynaklarda ise babasının din bilgini olduğu yazmaktadır (Arslan, 2005: 113). Vakfiye kaynaklı bir bilgiyle annesinin adının Ayşe olduğu öğrenilmektedir. Pîrî Mehmed Paşa'nın babası olan Şeyh Mehmed Çelebi, Şah İsmail'in İran'da insanlara Şii mezhebini zorla kabul ettirmeye çalışması ve zorbalıkları sebebiyle Anadolu'ya gelmiştir. Bu bağlamda Sünniliğin yayılması için çalışmalar yapan Cemali ailesi, klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin siyasi, fikrî, idari, dinî vb. alanlarında etkin olmuştur (Küçükdağ, 1994: 13-199).

Birinci el kaynaklardan öğrenildiğine göre Mecdi Efendi devrinde yaşamış, iyi bir ilim öğrenmiş kişi olduğu belirtilmiştir (Küçükdağ, 1994: 18). Latifî ise ilim ve fen gören, eşine az rastlanacak bir devlet adamı olduğundan bahsetmektedir (Latifi, 1994: 18). Pîrî Paşa, 1491 yılında II. Bayezid döneminde memur olmuştur (Küçükdağ, 1994: 19). 1494 yılı itibarıyla başkâtipliğe yükseltilmiştir (Pakalın, 1926: 326). Sonrasında Sofya, Silivri, Siroz ve Galata kadılıklarında bulunmuştur. Paşa kadılıktan sonra İstanbul Fatih İmareti Mütevelliliğine getirilmiştir. Atandığı görevleri başarılı bir şekilde tamamlayan Pîrî Mehmed, 1504 yılında Hazine Defterdarlığına getirilmiştir (Küçükdağ, 1994: 179). 1505 yılına ait tahrir defterlerinde Anadolu Defterdarı olduğu kayıtlıdır (Pakalın, 2004: 414). Pir Mehmed Çelebi, I. Selim'in tahta çıktığı dönemlerde başdefterdardır. 1514 yılında belgelerde başdefterdar olarak görülmektedir (Küçükdağ, 1994: 20).

Pîrî Mehmed Çelebi'nin, I. Selim'in asıl takdirini kazandığı an Çaldıran Savaşı öncesinde savaş hazırlıkları yapılırken I. Selim'e vakit kaybetmeden savaşılması gerektiğini, ordu içinde Şii yanlılarının olduğunu belirtmesiyle başlamıştır. Bu durumda ordu içindeki Şii taraftarları karşı tarafla anlaşabilirdi ve zafer için vakit kaybedilmemesi gerektiğini belirten Pir Mehmed Çelebi olmuştur. Padişah bu fikri beğenmiş ve ona hitaben “*İşte rey sahibi adam yazık ki vezir olamamıştır.*” diyerek iltifatta bulunmuştur (Öztoprak, 2001: 60).

Yavuz, Çaldıran dönüşü Pîrî Paşa'yı vezir yapmıştır.² Pîrî Mehmed Paşa, Yavuz için oldukça önemli bir kişidir. Okunan arşiv belgelerinden bir işe girişilmeden önce mutlaka fikri sorulan, fikirlerinin sağlam ve isabetli olması bakımından fikirlerine değer verilen ve en önemlisi siyasi hayatında vermiş olduğu kararlar sonucunda öldürülmeyen ender veziriazamlardandır. Paşa'nın Yavuz'la iletişimini kuvvetlendiren sebeplerden biri de şüphesiz ikisinin de şairlik yönünün varlığıdır. Pîrî Mehmed Paşa, "Remzî" bazen de "Pîrî" mahlasını kullanarak şiirler yazmıştır. Yazmış olduğu şiirlerinin bir divançede olduğu söylene de buna ulaşılammıştır (Küçükdağ, 2007: 280).

Pîrî Mehmed Paşa'nın vermiş olduğu hizmetlerle Padişah'ın gözünde yükselmesi ve vezir olması diğer devlet adamları tarafından hoş görülmemiştir. O dönemde Osmanlı idarecileri arasında devşirme-Türk kökenli devlet adamı çekişmesi yaşanmıştır. Pîrî Mehmed Paşa'nın Türk olması ve devletin üst düzey yöneticisi hâline gelmesi devşirme kökenlileri oldukça rahatsız etmiştir. Ancak devşirme kökenliler, Yavuz'dan korktukları için ona karşı açıkça tavır alamamışlar; gizlice askerleri ayaklandırmayı başarmışlardır (Celal-zâde 1990: 385).

22 Nisan 1515 gecesinde Amasya'da ayaklanan askerler, Pîrî Mehmed Paşa'nın ve Halimî Çelebi'nin evlerine saldırmışlardır. Pîrî Mehmed Paşa ve Halimî Çelebi kaçarak ölümden kurtulurken, asiler evlerini basarak, yağma edip, kendilerine mani olmak isteyen ev hizmetkârlarından beş-on kişiyi de öldürmüşlerdir (Celal-zâde, 1990: 403).

8 Eylül 1515 yılında Yavuz Sultan Selim, Amasya olayında etkin olması sebebiyle Sadrazam Dükakinoğlu Ahmet Paşa'yı kendi hançeriyle yaralamış ve içoğlanlarına idam ettirmiştir (Tevârih-i Âl-i Osman, 1992: 137). Boşalmış olan sadrazamlık makamına ise yeniden Hersekzâde Ahmet Paşa atanmıştır. Pîrî Mehmed Paşa, Hersekzâde'nin beşinci defa sadrazamlık makamına gelişiyile de büyük bir uyum içinde çalışmıştır. Fakat 1516 yılının Nisan ayında Diyarbakır'da bazı savaş ve katliamların yaşanması haberinin Padişah'a ulaşması ve canını fazlasıyla sıkması sebebiyle sadrazamla birlikte tekrar görevden azledilmiştir. Pîrî Mehmed Paşa, bu kez

² Pîrî Mehmed Çelebi'nin vezir olduğu yer hakkında çeşitli görüşler vardır. Hammer Pîrî Mehmed Çelebi'nin Erivan surları civarına vezir yapıldığı yönündedir. Şükri Bitlisi'ye göre Çoban Köprüsü'nde, en son görüş ise onun Amasya'da vezir yapıldığı yönündedir (Bülbül, 2009: 23).

sadece azledilmekle kurtulamamış, Sadrazam ile beraber tutuklanarak Yedikule Zindanı'na atılmış ve hapis cezası almıştır (Küçükdağ, 1994: 33-34).

Yavuz Sultan Selim, yeni sadrazam olarak Hadım Sinan Paşa'yı atamıştır. Yeni sadrazam, her ikisinin de serbest bırakılması için özel ricada bulunmuştur. Sadrazamının isteğini geri çevirmeyen Yavuz, bir gün hapis kalan Hersekzâde ve Pîrî Mehmed Paşa'yı verdiği emirle serbest bırakmıştır. Pîrî Mehmed Paşa, Haziran 1516 yılına kadar evinde ikamet etmiştir (Uzunçarşılı, 1984: 168). Pîrî Mehmed Paşa'nın yaşamış olduğu pek çok olumsuzluğa rağmen bu durum, Yavuz'la münasebet kurmasına engel olmamıştır. Dönemin en önemli gündemi olan doğu seferi üzerine görüşü alınmıştır. Devlet adamları arasında yaşanan tartışmalar bundan sonraki seferin yine Safeviler üzerine yapılması ile Memlukler'in üzerine gidilmesi arasında yaşanmıştır. Pîrî Mehmed Paşa, seferin Memlukler üzerine yapılması gerektiğini savunmuştur. Görüşüne gerekçe olarak da Safevi Hükümdarı Şah İsmail'in teklif etmiş olduğu ve Mısır Sultanı II. Kansu Gavri'nin de kabul etmiş olduğu ittifak gereğince ona yardım edebileceğini, bu sebeple ilk önce Sultan II. Kansu'nun mağlup edilmesi gerektiğini savunmuştur (Celal-zâde, 1990: 175-176).

Pîrî Mehmed Paşa, sefer hazırlıklarının çok gizli tutulmasını tavsiye etmiştir. Bu duruma uygun olarak Arabistan'a hac yahut diğer nedenlerden dolayı seyahatler yasaklanmıştır. Haliç Tersanesi genişletme çalışmaları yapılmıştır. Rumeli Tımarlı Sipahileri'nin yerleri değiştirilmiş ve Kayseri'de toplanmaları emredilmiştir. Akabinde Osmanlı Devleti'nin her yanına en az üç yıl sürebilecek bir sefer için hazırlık yapılmasını emreden hükümler gönderilmiştir (Demirtaş, 2001: 34). Bu hazırlıklar kısa sürede tamamlanmıştır. Haziran 1516 tarihinde Yavuz Sultan Selim, Üsküdar'a geçmiş ve Pîrî Mehmed Paşa'yı tekrar huzuruna çağırmıştır. Paşa'yı hem tekrar vezir yapmış hem de sefer esnasında İstanbul'un korunmasından sorumlu olan İstanbul kaymakamlığı görevine getirmiştir (Küçükdağ, 1994: 35).

Mısır'ın Fethi'nden sonra Yavuz Sultan Selim, Mısır'daki Osmanlı ordusuna İstanbul'dan yiyecek ve cephane getirmek ve ganimeti Mısır'dan İstanbul'a taşımak için bir donanma istemiştir. İstanbul muhafızı olan Pîrî Mehmed Paşa, İskenderiye'ye gönderilecek donanmayı büyük bir titizlikle donatmıştır. Galata ve Gelibolu'da Padişah'ın istediği sayıdan daha fazla gemi hazırlanmıştır. Altı top ve beş atlı gemi olarak düzenlenmiştir. Ancak 1517 yılının başında şiddetli kış nedeniyle bu donanma

ancak 26 Mart 1517'de İstanbul'dan ayrılmıştır. İskenderiye'ye gelen gemilere hazine ve ganimet yüklenmiş ve bu donanma 15 Temmuz 1517'de İstanbul'a ulaşmıştır. Pîrî Mehmed Paşa'nın çabaları onu Yavuz Sultan Selim'in gözünde sadrazamlığa hazırlamıştır.

Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi'nden dönüşünde ani bir kararla 13 Eylül 1517'de sadrazam olan Yunus Paşa'yı idam ettirmiştir. Bu sırada İstanbul'da bulunan Pîrî Mehmed Paşa acilen Suriye'ye çağırılmıştır. Pîrî Mehmed Paşa, 24 Ocak 1518'de Şam'daki kampa ulaşmış ve ertesi gün sadrazamlığa atanmıştır.

Selim, başkente dönerken Pîrî Mehmed'i ve birkaç askerini Diyarbakır bölgesinde bırakmıştır. Pîrî Mehmed oradayken, Güney Anadolu bölgesinde yoğun olarak bulunan İran etkisini bastırmaya çalışmıştır. Kuzey Irak'taki bazı bölgeleri fethetmiş ve fethettiği bölgelerin tahririni yapmıştır.

Pîrî Mehmed Paşa, vezirlik görevini aldıktan sonra ilk vazife olarak Rodos'un Fethi'ni gerekli görmüştür. Bunun en önemli gerekçesi Hristiyanların, Müslüman halka zulmetmesidir. Rodos, Türklerin hâkimiyetine girene kadar Hristiyanların en önemli korsanlık merkezi olmuştur. Fakat Yavuz Sultan Selim daha önce Macaristan Fethi'ni gerçekleştirmeyi düşünmüştür. Çok geçmeden Yavuz Sultan Selim vefat etmiş ve 1 Eylül 1520 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta sorunsuz bir şekilde geçmesinde yine fikirleriyle önder devlet adamı Pîrî Mehmed Paşa önemli bir rol üstlenmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk tahta çıktığı sıralarda asayişin sağlanmasında da önemli katkılar sunmuştur. Kişiliği ve cesareti ile Yavuz Sultan Selim'in beğenisini kazandığı gibi Kanuni'nin de beğenisini kazanmıştır. Belgrad Kuşatması'nda Ağustos 1521'de kalenin alınmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Kanuni'yi sürekli olarak Belgrad'ın fethedilmesi konusunda ikna etmeye çalışmış ve fethine öncelik verilmesi görüşünü savunmuştur. Daha sonra Pîrî Mehmed'in görevden alınmasında rol oynayan rakibi Ahmed Paşa, Buda'yı vurmayı önermiştir. Pîrî Mehmed ise Macaristan'ın başkenti Buda'ya saldırmadan önce Belgrad'ı ele geçirmediikleri takdirde Macarların Belgrad'a dönüşlerinde onları engelleyebileceklerini savunmuştur. Sultan, Ahmed'in planını tercih etmiş ancak aynı zamanda Pîrî Mehmed'in Belgrad'ı kuşatmasına da izin vermiştir. Osmanlıların Belgrad'a saldırması, ancak Padişah'ı en yakın değerli hedefe saldırmaya ikna etme konusundaki girişimi sayesinde olmuştur. Kendisine kısa süre sonra Anadolu'dan bir

birliğin katıldığı yaklaşık 1000 yeniçeri verilmiştir. Padişah, Sabac'ı; Pîrî Mehmed ise Zemun Kalesi'ni fethedip Belgrad'ı kuşatmıştır. Böylece Macaristan'ın Fethi'nde Pîrî Mehmed Paşa aktif olarak görev almış ve 30 Ağustos 1521'de Belgrad Osmanlıların eline geçmiştir (Bülbül, 2009: 40-41). Paşa, ayrıca Osmanlı donanmasını kuvvetlendirmek için uzun vadeli girişimlerde bulunmuş, Osmanlı donanmasının teknik işleriyle uğraşmış, bu yönüyle de başarı sağlamış bir askerdir (Küçükdağ, 1994: 175).

Tadashi Suzuki, Kanuni Sultan Süleyman dönemi veziriazamı ve vezirlerinin sayısının 23 olduğunu bunlar içinden eğitimli din âlimi olan kişinin yalnızca Pîrî Mehmed Paşa olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Paşa'nın alışlagelen din âlimlerinden farklı olduğunu da vurgulamıştır. Pîrî Mehmed Paşa'nın müderris, kadı, vakıf mütevellisi, defterdar, vezir ve veziriazam görevlerinde bulunduğunu hatırlatarak özel ve sıra dışı biri olduğunu bildirmiştir (Suzuki, 1990: 886).

Tasavvufi yönüyle Paşa'nın, Halveti ya da Mevlevi olduğunu ileri sürenlere hitaben, Paşa'nın Şiiliğe karşı Sünniliği savunmasının kendisini herhangi bir tarikat mensubu olarak görmesinden daha önemli tuttuğunu göstermektedir. İstanbul'da Halvetileri, Konya'da Mevlevileri desteklemiştir. Halvetiler için İstanbul şehrinde, Mevleviler için Konya şehrinde imar faaliyetinde bulunmuştur (Ayvansarayı, 1985: 256). Şehirlerde sayısız han, hamam, medrese, muvakkithane, imaret, medrese, konut, cami, mescit vb. yaptırmıştır. Bu imar faaliyetlerinin devamını sağlama adına vakıflar kurmuştur.

Sadrızamlık Öncesi Dönemi

Pîrî Mehmed Çelebi, Aksaray'daki Zinciriye Medresesi müderrislerinden Cemaleddin Aksarayî'nin torunudur. Çelebi Halifesi olarak da bilinen Şeyh Cemâl-i Halvetî'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Babası Amasya Halvetiyye şeyhi ve mezhebin Cemâliyye kolunun kurucusudur (Yılmaz, 1999: 164). Pîrî Mehmed, Amasya medresesinde eğitim görmüştür. Eğitimini İstanbul'da tamamlamıştır. 1491'de Amasya Mahkemesinde kâtip olarak görevlendirilmiştir. Daha sonra üstün yetenekleri nedeniyle başkâtipliğe terfi etmiştir. II. Bayezid tahta çıkınca devlet hizmetine girerek Sofya, Silivri, Galata ve 1499'da Seres'te kadılık yapmıştır. Ardından İstanbul Fatih Sultan Mehmed İmareti'nin mütevellisi olmuştur. 1508'de Bayezid döneminde

Anadolu haznedarlığı yapmıştır. Pîrî Mehmed Çelebi, Çaldıran Seferi'ne başsayman olarak katılmıştır. Şah İsmail'e karşı kazanılan zaferden sonra Tebriz'in ele geçirilmesi ve korunması ile görevlendirilmiştir. Şah İsmail'in şehirdeki hazinesine ve mülküne el koymakla görevlendirilmiştir. 15 Ekim 1514'te vezir olarak atanmış fakat daha sonra görevden alınmıştır. Amasya'da yeniçeri isyanı sırasında evi yağmalanmıştır. Pîrî Mehmed, vezirlikten azledildiyse de 22 Ağustos 1515'te görevine iade edilmiştir. Ancak birkaç ay sonra sadrazamla birlikte yeniden görevden alınmıştır. Kısa bir süre hapsedilmiş ancak aynı gün yeni sadrazam tarafından serbest bırakılmıştır. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim'in 1516'da Osmanlı ordusuyla Mısır'a çıkışından sonra İstanbul muhafızı ve sadaret valisi olarak atanmıştır. İstanbul muhafızı olarak Mısır'daki ordunun maaşı ile ilgili sorunları çözmüştür (Küçükdağ, 1994: 175).

Mısır'ın Fethi'nden sonra Yavuz Sultan Selim, Mısır'daki Osmanlı ordusu için İstanbul'dan yiyecek ve cephane teslim etmek ve Mısır'dan İstanbul'a ganimet taşımak için bir donanma istemiştir. Yedi tepeyi kucaklayan yarımada'nın üzerine kurulmuş olan İstanbul'u (Petrus Gyllius, 1997: 37) koruyan Pîrî Mehmed Çelebi, İskenderiye'ye göndermek için donanmayı büyük bir dikkatle donatmıştır. Galata ve Gelibolu'da Padişah'ın istediğinden daha fazla gemi hazırlanmış ancak 1517 başlarındaki sert kış nedeniyle bu donanma 26 Mart 1517'ye kadar İstanbul'dan ayrılamamıştır. İskenderiye'ye gelen gemilere hazineler ve ganimetler yüklenmiş ve bu donanma 15 Temmuz 1517'de İstanbul'a ulaşmıştır. Pîrî Mehmed Çelebi'nin çabaları onu Yavuz Sultan Selim'in gözünde sadrazamlığa hazırlamıştır. Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi'nden dönüşünde, 13 Eylül 1517'de birdenbire Sadrazam Yunus Paşa'nın idamını emretmiştir. Bu sırada İstanbul'da bulunan Pîrî Mehmed Paşa hemen Suriye'ye çağırılmıştır. Pîrî Mehmed Paşa, 24 Ocak 1518'de Şam'daki kampa gelmiş ve ertesi gün Sadrazam olarak atanmıştır.

Sadrazamlık Dönemi

Sadrazam Yunus Paşa'nın, Mısır dönüşünde idam edilmesi üzerine Pîrî Mehmed, İstanbul'dan Şam'a padişahla görüşmek üzere getirilmiş ve sadrazamlığa atanmıştır (Ocak 1518). Yavuz Sultan Selim'in vefatına kadar sadrazamlık görevini sürdürmüş, yaklaşık üç yıl Kanuni Sultan Süleyman'a sadrazamlık yapmıştır.

Selim, başkente dönerken Pîrî Mehmed'i ve birkaç askerini Diyarbakır bölgesine bırakmıştır. Pîrî Mehmed oradayken, Güney Anadolu bölgesindeki İran etkisini bastırmaya çalışmış, Kuzey Irak'taki bölgeleri fethetmiş ve fethettiği bölgelerin tahririni yapmıştır.

Kişiliği ve cesareti ile Yavuz Sultan Selim'in beğenisini kazanmıştır. Belgrad Kuşatması'nda ve Ağustos 1521'de kalenin alınmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Yeni padişahı sürekli olarak Belgrad'ın fethedilmesi konusunda ikna etmeye çalışmış ve fethine öncelik verilmesi görüşünü savunmuştur. Daha sonra Pîrî'nin görevden alınmasında rol oynayacak rakibi Ahmed Paşa önce Şabac'ı almayı, ardından Sava'yı geçip Buda'yı vurmaya önermiştir. Pîrî ise Macaristan'ın başkenti Buda'ya saldırmadan önce Belgrad'ı ele geçirmedikleri takdirde Belgrad'a dönüşlerinde Macarların onları engelleyebileceklerini savunmuştur. Sultan, Ahmed Paşa'nın planını tercih etmiş ancak aynı zamanda Paşa'nın Belgrad'ı kuşatmasına izin vermiştir. Osmanlıların Belgrad'a saldırması, ancak padişahı en yakın değerli hedefe saldırmaya ikna etme konusundaki umutsuz girişimi sayesinde olmuştur. Kendisine kısa süre sonra Anadolu'dan bir birliğin katıldığı yaklaşık 1000 yeniçeri verilmiştir. Padişah, Sabac'ı; Pîrî ise Zemun Kalesi'ni fethedip Belgrad'ı kuşatmıştır (Ágoston, 2021: 155).

2.2. Pîrî Mehmed Paşa'nın Baniliği

“Bani”; bina eden, kuran manasına gelmektedir (Sami, 2017: 218). Mimari çevrenin ve sanatsal faaliyetlerin şekillenmesinde önemli bir etkidir. Baniler, inşaya başlattıkları arazinin konumunu belirleyerek şehrin imarlaşmasının önünü açmışlardır. Şehrin nüfusunun dağılımını etkilemişlerdir. Toplumun ihtiyaç duyduğu hizmet birimlerini yaptırarak kültürel bilinci uyandırmışlardır. Baninin yaptırmış olduğu mimari sanat eserleri dönemleri itibarıyla ve sonrasında sembolik olarak siyasi gücün bir simgesidir. İstanbul'da sur içinde ve sur dışında yaptırmış olduğu mimari sanat eserleri Pîrî Mehmed Paşa'nın öncesindeki sadrazamların ve sonrasında gelen Köprülü Mehmed Paşa gibi sadrazamların imar faaliyetlerinin yoğun olarak görüldüğü yerlerdir.

Çalışmanın en önemli kaynağını Vakıflar Genel Müdürlüğünden ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinden edinilen vakfiyeler ile arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Belgelerle

ilgili arşiv taramaları Pîrî Mehmed Paşa'nın imar faaliyetlerine objektif olarak ulaşılmasını sağlamıştır.

Pîrî Mehmed Paşa, Osmanlı devlet hizmetinde üstlendiği Sofya, Siroz, Galata ve Silivri'deki kadılık görevi, İstanbul Fatih İmaretî mütevelliliği, Padişah II. Bayezid'in son dönemlerinde defterdarlık, Yavuz Sultan Selim döneminde önce vezir, Yunus Paşa'nın öldürülmesi ile veziriazam, Kanuni döneminde veziriazamlık gibi devlet kademelerinde basamak basamak yükselmiştir. Bilgin ve zeki olmasının yanı sıra yardımsever, insanlığın yararına bütün hayatını adayan, eşine az rastlanır bir kişiliktir. Paşa'nın, Türkiye'nin farklı şehirlerde hatta bugün Türkiye sınırında olmayan, özellikle Balkan şehirlerinde yaptırmış olduğu birçok vakıf eseri mevcuttur. Türkiye'deki vakıf eserlerinin ise çoğu yıkılmış ya da satılmıştır. Ayakta olanları ise ağırlıklı olarak çok fonksiyonlu yapılar, tekke ya da zaviyeli olarak inşasına başlanmış olmakla beraber bugün cami işlevini sürdürmektedir. Paşa'nın baniliğini üstlendiği eserlerin işlek bir konuma sahip olan yerlerde inşa edildiği görülmektedir. Şehirlerin işlek caddeleri üzerinde bina edilen külliye ya da müstakil yapılar, yerleşkelerin gelişimine katkı sunmuştur. Bu sebepten dolayı Paşa zaviyeli yapı gruplarına öncelik vermiştir. Bilindiği üzere zaviyeli yapıların işlevlerinin temel fonksiyonu çok amaçlı olmalarıdır. Ayrıca Paşa Sünnilik mezhebinin yaygınlaşmasına katkı sağlamak için halk ile yakın ilişkiler kurmuştur. Sosyal hayatında dinî kişiliğinin ön planda olması inşa ettirdiği yapıların fonksiyonel olarak gelişimini etkilemiştir. Hamam yapıları incelendiğinde ise tarikat hamamları yaptırdığı gözlenmektedir. Tarikat hamamı kategorisine giren hamamlar, daha özel konumda olduğundan dolayı hamamların mimari dokusunu şekillendirmiştir. Başarılı veziriazam Pîrî Mehmed Paşa, ileri görüşlülüğü ve başarıları ile ön plana çıkmaktadır. Mimari faaliyetlerinde ise karakteristik üslubun yanı sıra bireysel özelliklerin ön plana çıktığı gözlenmektedir. Yapıların Pîrî Mehmed Paşa baniliğinde yapıldığı kitabe ve vakfiyeler ile sabittir. Vakfiyede Paşa, övgü dolu sözlerle ve üstlenmiş olduğu görevler ile anılmaktadır. Eserlerin mimari dilini çözümleyerek eserlerin özellikleri aktarılırken tarihî gerçekler, olaylar, savaşlar ve o dönemin şartları dikkate alınmıştır. Kalıntıların ışığında yapılan araştırma, salt görünüme indirgenemez. Bu sebeple konu, kapsamlı bir araştırmaya tabi tutulmuştur. Konya'daki külliye yapısı içerisinde yer alan caminin kitabesinde veziriazam olduğu ayrıca vurgulanmaktadır.

Yavuz Sultan Selim'in "*İşte rey sahibi adam*" (Öztoprak, 2001: 60) diye nitelendirdiği Pîrî Mehmed Paşa'dır. Tadashi Suzuki ise Pîrî Mehmed Paşa'nın, Kanuni'nin 23 vezir ve veziriazamından en eğitimlisi ve din âlimi olduğunu vurgulamıştır (Suzuki, 1990: 886). Yusuf Küçükdağ oldukça bilgili, ilim sahibi bir kişilik ve Yavuz Sultan Selim'in aradığı özelliklere sahip bir paşa olduğunu kitabında belirtmiştir (Küçükdağ, 2017: 45).

Pîrî Mehmed Paşa, Godfrey Goodwin tarafından çok ilginç cami ve mescidler yaptırmış olan bir paşa olarak tanımlanmaktadır (Goodwin, 2001: 221). Paşa'nın farklı tipoloji gruplarına mensup olan camileri olmakla beraber farklı yapı türlerinde inşa edilmiş olan imar faaliyetlerinin olduğu araştırma kapsamındaki gözlemler sonucunda ortaya konulmuştur.

Mimari tasarım; ilim yönü, dinî bakışı, hayat tarzı perspektifinde saha araştırmaları, bölge halkı ile yapılan diyaloglar, somut gerçekler doğrultusunda sunulmuştur. Özellikle Paşa'nın banilik yönünü anlamamıza olanak sağlamıştır. Yapıların Pîrî Mehmed Paşa baniliğinde yapıldığı kitabe ve vakfiyeler ile sabittir.

3. PİRÎ MEHMED PAŞA’NIN VAKIF ESERLERİ

3.1. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi

İnceleme Tarihi: 25-27.03.2021

Silivri Kalesi’nin batı yamacında yer alan Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi, eğimli bir arazi üzerinde; cami, medrese, imaret, sıbyan mektebi, hizmet birimleri (mutfak, ahır, kiler, odunluk, misafirhane), dükkânlar, muvakkithane, kervansaray, hamam, çeşme ve hazireden oluşmaktadır. Ancak günümüze cami, sıbyan mektebi, muvakkithane ve kısmen hazire ulaşabilmiştir. Yapılar geniş bir avlu içerisinde yer almaktadır.³ Külliye, cami merkezli bir külliye dir. Avlunun etrafı dört bir yönden çevre duvarlarıyla çevrelenmiştir. Ancak külliye yapısı her yönden modern yapılarla kuşatılmıştır (Resim 3.1). Avluya doğudaki basık kemerli bir kapıdan giriş sağlanmaktadır. Kapının giriş aksında yer alan üzengi taşları kaval ve oluk silmelerle hareketlendirilmiştir.

Kanuni döneminin ünlü Veziriazamı Pîrî Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Vakfiyesindeki kentin nasıl imar edildiğine dair bilgiler söylediklerimizi destekler niteliktedir.⁴

³ Pîrî Mehmed Paşa, coğrafi konumu itibarıyla küçük Silivri Kasabası’nı külliyesi ile zenginleştirerek kasabayı imar ettirmiştir. Külliye nin inşası öncesinde Pîrî Mehmed Paşa’nın Silivri’ye çok kez geldiği, hatta Silivri yakınlarındaki Celaliye Kasabası’nda çiftlikleri olduğu bilinmektedir (Yücel vd., 1996: 175; Küçükdağ, 2007: 215).

⁴ Vakfiyesinde külliye için: “*Silivri’ye gelen misafirlerin üç gün kalması için misafirhane ile birlikte imaret, mutfak, kiler, fırın, odunluk, misafirlerin hayvanları için ahırlar, gençlerin eğitimi için medrese, yetim çocukların okuması için mektep...*” ifadeleri geçmektedir (VGMA DEF 747/481-501).

Resim 3.1. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi'nin uydu fotoğrafı (<https://earth.google.com>, 05.04.2021)

3.1.1. Camisi

Resim No: 3.1-3.21

Şekil No: 3.1

Cami, eğimli bir arazi üzerine konumlanmıştır. Batısındaki geniş arazide günümüzde ağaçlar mevcuttur ve avlunun gerisinde otopark bulunmaktadır. Güneyinde Pîrî Mehmed Paşa'nın mezarının da bulunduğu hazire, doğusunda ise sıbyan mektebi ve günümüzde harabe hâlinde olan medrese yer almaktadır. Banisi Osmanlı döneminin klasik çağı olarak tanımladığımız dönemde yaşamış, Kanuni Sultan Süleyman'ın veziriazamlığını yapmış Pîrî Mehmed Paşa'dır (VGMA DEF, 747: 481-501).

Eserin mimarı hakkında farklı görüşler mevcuttur. Yayınların büyük bir bölümünde caminin mimarı dönemin hassa mimarbaşı Esir Ali lakabıyla bilinen Acem Ali olarak gösterilmektedir (Akkaya, 1984: 243; Altan 2020: 1089-1100; Sönmez, 1988: 322). Acem İsa olduğu görüşünde olanlar da vardır (Babinger, 1924: 38). İnşa kitabesinden ve dönemin yazılı belgelerinden Acem Ali'ye dair bilgiler edinilememektedir. Ancak Pîrî Mehmed Paşa'nın başvezir olması ve Acem Ali'nin benzer projelerde adının geçmesi sebebiyle ona ait olduğu araştırmacılar tarafından genel kabul görmektedir. Araştırmacıların bir kısmı da yapıyı Mimar Sinan'a atfetmektedir (Naza, 1994b: 251). Mimar Sinan'ın Tuhfetü'l Mimarın adlı eserinde “Camii Şerif der Silivri” şeklinde zikredilen yapının kesin kimliğinin bilinmemesi,

bunun Pîrî Mehmed Paşa Camisi olabileceği ihtimalini desteklemektedir (Melül, 1965: 25). Fakat Mimar Sinan'ın eserlerinin yer aldığı tezkiirelerde bu yapının adının yer almaması, Tuhfetü'l Mimarın'da yapıyla beraber Silivri'deki köprü gibi yapıların da adının geçmesi, her ne kadar Mimar Sinan 1539 da başmimar seçilmiş olsa da, Mimar Sinan'a ait olma ihtimalini zayıflatmaktadır (Mülayim, 2009: 225). Bu görevi öncesinde pek çok yapıyı inşa ettiği bilindiği için bu tartışmalar yeni kayıtlar elde edilinceye kadar geçerliliğini koruyacaktır (Aslanapa, 1966: 656). Elimizde kesin bir belge olmadıkça yapıyı Mimar Sinan ya da Mimar Acem Ali yapmıştır diyemeyiz. Kitabede ya da belgelerde de bir isim geçmediğinden mimarı şimdilik bilinmemektedir.⁵

İnşa kitabesine göre yapı 8 Haziran 1531 tarihinde (Akkaya, 2007: 282) tarihinde yaptırılmıştır. Bunun haricinde yapılarda onarım kitabeleri de bulunmaktadır. Bu kitabeler yapının tarihçesi hakkında kesin bilgiler içermektedir. Kuzey cephenin doğu ve batı yönündeki pencerelerinin sövelerindeki kitabeler dönemin mütevellisi Saadettin Bey'in yaptırmış olduğu onarımları kapsamaktadır. Taçkapının batı tarafında pencerenin üzerindeki kitabeye göre Haziran 1765 (H Muharrem 1179)'te vakfın mütevellisi Saadettin Bey tarafından onarım yaptırıldığı belirtilmiştir. VGMA yer alan tamir yazışmalarında kitabeyi destekleyecek nitelikte bilgiler bulunmaktadır. (BOA, İMVL.00: 465: 21038); (VGMA DEF, 792:75).

Osmanlı dönemine ait son onarımın 1916 yılında yapıldığı vakıf arşivlerindeki kayıttan anlaşılmaktadır (VGMA DEF, 961/92). Cumhuriyet döneminde 1961 yılında cami restorasyonunun yeniden yapıldığı bilinmektedir (Aslanapa, 2004: 199).

Minareye yıldırım isabet ettiğinden (BOA, EV. EMH B. 5453) petek bölümü yıkılmıştır.⁶ Minarenin kaide bölümü eski binaya ait olup gövde, şerefe, alem

⁵ Silivri'deki bu cami hakkında Evliya Çelebi "*Kara Pîrî Paşa Cami bir minareli, büyük avluludur. İsmi Ulu Cami'dir. Yapanı Yavuz Sultan Selim viüzerasındandır. Cemaati çoktur. Dışarı avlusunun mihrap sofası üzerindeki balgami sütunlar hiçbir diyarda yoktur. İmareti, medresesi, darüttalim ve çocuk mektebi olup, hep bu mamureler mavi kurşun ile örtülüdür. Bundan başka cami malumum değildir.*" ifadelerini kullanmıştır. Silivri kasabası, Evliya Çelebi'nin kitabında Kara Pîrî Paşa Kasabası olarak anılmaktadır. "*Kara Pîrî Paşa burasının suyunu, havasını beğenince bu güzel yerde bir bahçe yaptığı ve kasaba olunmasını ferman ettiğinden Pîrî Paşa derler.*" ifadelerine yer verilmektedir. Evliya Çelebi, Pîrî Mehmed Paşa'nın soyunu Hz. Ebubekir'e dayandırırsa da Pîrî Mehmed Paşa'nın Türk olduğu vakfiye kaynaklı bir bilgidir (VGMA, 747/ 481-501; Kahraman ve Dağlı, 2003: 373).

⁶ Silivri'ye 5 saat mesafede bir ocaktan kufeki taşı getirilmiş olup minare onarılmıştır. Keşif defterinde şerefesinin 40 direk ile bağlandığı ve şerefe etrafının bir miktar kurşun ile kaplandığı bilgisi mevcuttur. 1/4 oranında enkaz ile karışık ve mevcut kürsüye yeniden som korkuluklu minare inşa edilmiştir (VGMA, DEF EV. 40631/002).

bölümleri XVIII. yüzyılda yapılmıştır (Akkaya, 2007: 283). Minare, Saadettin Bey tarafından hicri 1179 (1765) yılında tekrar inşa ettirilmiştir (Akkaya, 1984: 240). 1861 (H 1278) senesinde yapıya yıldırım düştüğü arşiv belgelerinden öğrenilmektedir. Bu belgeye göre, caminin minaresinin tahrip olduğu Küçük Todorı Kalfa tarafından Evkaf-ı Hümayun Nezaretine rapor edilmiştir (BOA, İMVL.00: 465: 21038).⁷ 1861 yılında minaresine yıldırım düşmüş ve 1865 yılında minaresi dönemin sanat üslubuna uygun olarak yenilenmiştir (BOA, İMVL. 465/21038). 1881-82 tarihleri arasında kubbelerde kullanılan kurşun malzeme, iklim şartları nedeni ile zarar gördüğü için yenileri ile değiştirilmiştir (BOA, İ.Ş.D60/3465).

Cumhuriyetin ilanından sonra yapı, 24.01.1964 tarihinde taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilerek koruma altına alınmıştır. 1966-1971 yılları arasında yapıda genel bir restorasyon yapılmıştır (Akkaya, 1989: 43-45). Yapıdaki en son restorasyon çalışması 2013-2016 yılları arasında gerçekleşmiştir. Arşiv belgelerine göre son cemaat yerinin örtüsünde yer alan ahşap malzemeler şiddetli rüzgârda büyük hasar almış ve acilen tamir edilmesi gerekliliği Vakıflar Nezaretine bildirilmiştir (BOA, İMVL.00:465:21038). Meydana gelen doğal afetler sonucu yapı zaman içerisinde hasar almış, örtüsünde çürümeler meydana gelmiş ve 1765 yılında kapsamlı bir onarım geçirmiştir (BOA, DEF, 792/75). Bu onarım esnasında son cemaat yerinin kubbeleri yeniden yapılmıştır. 1892 yılında Silivri’de meydana gelen deprem sonucu yapı büyük oranda zarar görmüş ve yapının tamamı kapsamlı bir onarım geçirmiştir (VGMA, DEF, 2747/47). 1881 (H 1298) ve 1882 (H 1299) tarihli iki belgede yağışlar nedeni ile caminin kubbelerinde yer alan kurşunların zarar gördüğü yazılmıştır (BOA, İ.ŞD.00060/3465).⁸

1892 yılında Silivri’de meydana gelen bir depremde yapı büyük hasar almış ve tamiri hususunda 1896 yılına kadar yazışmalar yapılmıştır (BOA, İ.ŞD. 135.55.1:2); (BOA, İ.ŞD. 137.86.1; BOA, İ.EV. 10.49.1:2; VGMA DEF, 2048:45; VGMA DEF,

⁷ 1865 (H 1282) tarihli başka bir raporda minarenin 62.500 kuruşa maliyetle yeniden yaptırılacağı bilgisi verilmişse de kış şartları nedeniyle bunun mümkün olmadığı, ancak mevcut durumun tehlike arz etmesi sebebiyle 6.000 kuruş maliyetle yıktırılması bildirilmiştir. Bu hususun da vakıfların gelirlerinden karşılanması için izin alınmıştır.

⁸ Caminin kubbelerinde yer alan kurşunların 7.500 kuruşa yenilenebileceği yazılmıştır. Buradan hareketle bu tarihte de bir onarım geçirdiği düşünülmektedir (BOA., İ.ŞD.00060/3465).

2747:47; VGMA DEF, 2747:106). 1894 yılında İstanbul'da meydana gelen büyük deprem nedeni ile yapımı gecikmiştir (Sözer, 1996: 167-196).⁹

Yapının inşa malzemesi beden duvarlarında küfeki düzgün kesme taş olup, avluyu çevreleyen duvarlarda yer yer moloz taş, tuğla malzeme görülmektedir. Özellikle avluya girişi sağlayan basık kemerli giriş kapısının sövelerinde ve alınlığında, beden duvarlarındaki alt ve üst pencere sövelerinde, kuzeydeki taçkapıda, sütun ve sütun başlıklarında, harim kısmında mihrap bölümüne geçişi sağlayan kemer üzengi taşlarında, minberde mermer malzeme kullanılmıştır.

Cami, zaviyeli/tabhaneli plan düzeninde inşa edilmiştir. Yapı son cemaat yeri, iki yan mekân, harim ve mihrap kütesinden oluşmaktadır. Harim kütesinin doğu ve batı duvarlarının kuzey kenarına yakın olarak yerleştirilmiş birer tabhane hücresi mevcuttur. Tabhane üniteleri doğu ve batı yanlarda simetrik görünüşe sahip, pendantif geçişli olarak yapılmıştır. Tabhane odalarından doğu yandaki kare planlı tek kubbeli bir mekândır. Batıdaki tabhane ünitesinin kuzeydoğu köşesine minare kaidesi yerleştirildiğinden batı tabhane odası daha küçük tutulmuştur ve bu tabhane odası da kubbeyle örtülmüştür.

Harim kütesi tabhaneri de içine alan kuzey-güney doğrultulu bir plana sahiptir ve kubbeyle örtülüdür.

Minare harim kütesinin kuzeybatı köşesinde ve gövdesi örtü sisteminin üzerinden yükselmektedir. Malzemesi küfeki taşından olup, kaidesi yüksek tutulmuştur. Yukarı doğru daralan prizmatik üçgenlerden oluşan pabuçtan sonra silindirik gövde yükselir. Gövdenin alt ve üst kenarlarında dışbükey kavisli birer bilezik yer alır. Şerefe korkulukları yuvarlatılmış hatlara sahip blok levhaların yan yana sıralanmasından oluşmaktadır. Her birinin üzerine düz yüzeyli ince profillerle çerçevelenmiş panolar oluşturulmuştur. Şerefenin altı ise aşağı doğru daraltılmış ve ortası oyularak kabartılmış bir dizi yarım daire kemerli kuşakla hareketlendirilmiştir. Petek gövdede olduğu gibi silindirik formdadır. Külâh dilimli şekilde tutulmuş olup külâhın hemen altında batılılaşma etkisini gösteren süsleme programı yer almaktadır. Külâha geçmeden askı çelenklerle minare hareketlendirilmiştir. Külâh kısmı armudi bir şekilde değerlendirilmiş ve dilimli olarak sonlanmıştır (Resim 3.2, 3.3).

⁹ Yapılan ilk tetkikte 14.905 kuruşa onarımının yapılabileceği bilgisi aktarılmıştır.

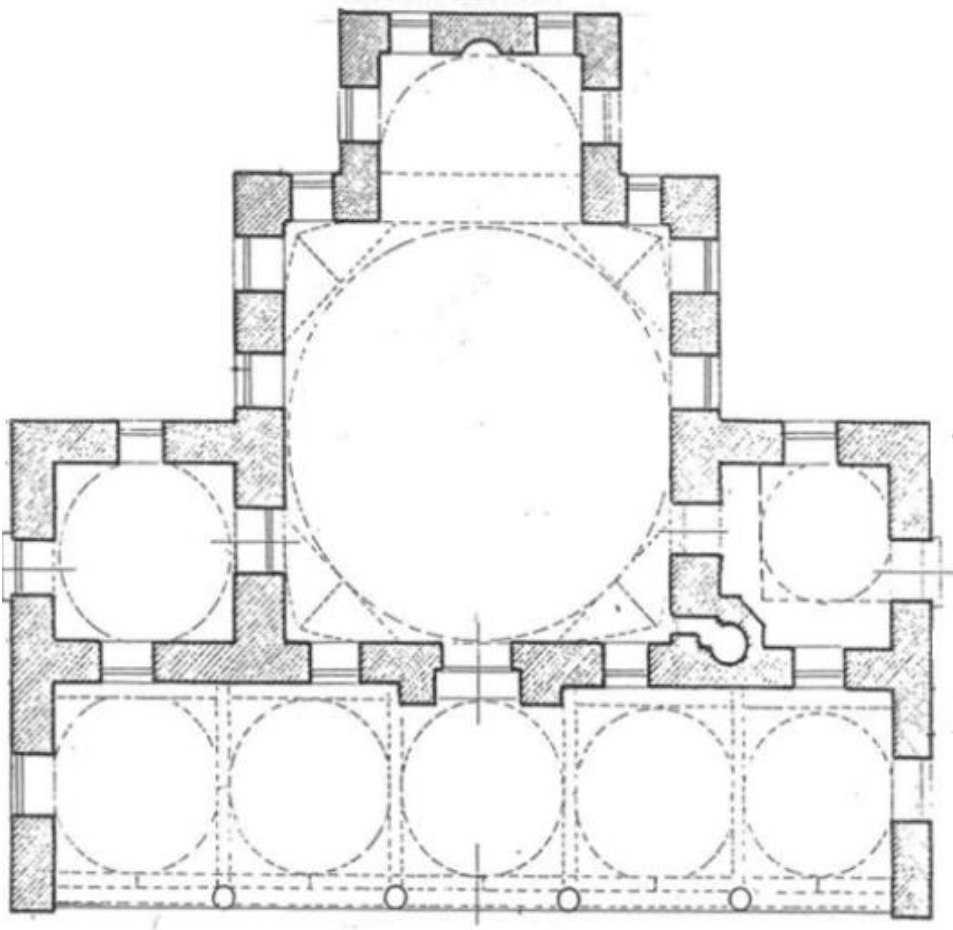

Resim 3.2. Pîrî Mehmed Paşa Cami minaresinin eski bir fotoğrafı (VGM Arşivin'den)

Resim 3.3. Pîrî Mehmed Paşa Cami minaresinin günümüzdeki fotoğrafı

Mihrap kütlesinin beden duvarı üzerinde yükselen kasnağın üstü, kubbe örtü sistemi ile kapatılmıştır. Güney cephede alt sırada iki pencere vardır. Üst sırada iki pencere açıklığı vardır, doğu ve batı yanlarda ise altlı ve üstlü olmak üzere birer pencere yer almaktadır. Cephelerdeki pencere sistemleri alt seviyede boyuna dikdörtgen, üst seviyede ise sivri kemerli açıklık şeklindedir.

Şekil 3.1. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi planı (Akkaya, 2002: 1989)

Yapının batı cephesi, harimin son cemaat yerinin mihrap bölümünün ve yan mekânın batı duvarlarından oluşmaktadır. Batı cephesinde avluya açılan bir giriş kapısı mevcuttur. Cephenin ortasına yerleştirilen giriş kapısına üç basamaklı merdivenle çıkılan bir platformdan ulaşılmaktadır. Kare planlı bu platformun üzeri ahşap ayağa dayanan bir çatıyla kapatılmış olup sundurma hâlini almıştır. Giriş kapısı basık kemerli ve dikdörtgen biçimlidir. Kapının söveleri mermer malzeme ile kaplanmıştır. Basık kemerin hemen üzerinde sivri kemer biçiminde kör kemer uygulaması bulunmaktadır. Harimin batı duvarı son cemaat yerinde olduğu gibi iki katlı pencere sistemiyle düzenlenmiştir. Alt seviye pencereleri zemin seviyesinde olup dikdörtgen biçimlidir. Mermer malzemeyle söveleri kaplanan pencerelerin üzeri sivri kemer biçiminde kapalı kemer ile hareketlendirilmiştir. Üst seviye pencereleri alt seviyedekine göre daha uzun ve dar olup alçı şebekelidir ve ajur tekniğinde yapılmıştır (Resim 3.4).

Resim 3.4. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, batı cephesi

Güney cephe, kible duvarı ve yan mekânların güney duvarlarından oluşmaktadır. Bu cephede altlı üstlü pencere düzeni mevcuttur. Alt seviyede yer alan iki pencere dikdörtgen biçimli olup mermer sövelidir. Pencereilerin üzeri sivri kemerli, alınlık şeklinde düzenlenmiştir. Üst seviyedeki iki pencere alttakilere göre daha dar ve uzun birer açıklığa sahiptir ve ajur tekniğinde alçı şebekelidir. Üst seviye pencerelerin orta bölümünde dairevi bir pencere açıklığı da mevcuttur. Üst seviye pencereler ajur tekniğinde düzenlenmiştir. Bu cephede dikkati çeken unsur, mihrap bölümünün üzerini kapatan yarım kubbenin dışarıya da yarım kubbe olarak yansımış olmasıdır. Cephe saçakları dışa taşınılıdır (Resim 3.5).

Resim 3.5. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, güney cephesi

Doğu cephesi; mihrap bölümünün, harimin, yan mekânın ve son cemaat yerinin doğu duvarlarından oluşmaktadır. Bu cephede diğer cephelerde olduğu gibi iki seviyede yerleştirilmiş pencere sistemi ile kendini tekrar etmektedir (Resim 3.6).

Resim 3.6. Silivri Pirî Mehmed Paşa Camisi, doğu cephesi

Yapının kuzey cephesini doğu-batı doğrultulu son cemaat yeri oluşturmaktadır. Son cemaat yeri dört sütuna oturan beş sivri kemerin taşıdığı beş kubbeyle örtülmüştür. Sütunlar yekpare olup sütun başlıkları mukarnalıdır. Mukarnas sırası iki katlı olarak düzenlenmiş, dört köşeden sarkıtlarla hareketlendirilmiştir. Son cemaat yerinin orta bölümünün saçak kısmı ana kütlede yukarı doğru silme biçiminde taşıntı yapmıştır. Burada taçkapının konumu vurgulanmak istenmiştir.¹⁰ Son cemaat yerinin doğusu ve batısı düz bir duvarla sınırlandırılmıştır. Bu alan iki katlı pencere sistemiyle bölümlendirilmiştir. Altındaki pencereler dikdörtgen biçimli olup doğrudan zemin seviyesinden başlamaktadır. Pencere sövesi üzerinde sivri kemerli alınlık uygulaması duvar yüzeyini hareketlendirmektedir. Üst kattaki pencere ise alt kattakine oranla daha yüksek tutulmuştur. Ve diğerinden farklı olarak alçı şebekelerle ajur tekniğiyle dekoratif birer unsura dönüştürülmüştür (Resim 3.7).

¹⁰ Türk-İslam mimarisinde anıtsal bütünlüğe sahip taçkapılar, yapıyı bütünüyle temsil eden işlevsel ve simgesel vurgulardır. Cephe yüzeyinden yukarı ve dışa doğru taşıntı yaparak cephede hareketlilik ve estetik sağlamışlardır.

Resim 3.7. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, kuzey cephe

Son cemaat yerinin doğu ve batı yönleri kapalı birer ünedir. Doğu ve batı yanlarda pencereler vardır. Son cemaat yerinin kuzey cephesi, yapıya nispeten hareketlilik kazandıran bir revaka sahiptir. Revak, yanlarda duvar örgüsünden ibaret üzengilere, ortada ise serbest konumlu dört sütun üzerine oturan beş sivri kemerli bir açıklık şeklinde düzenlenmiştir. Kemer alınları cephe yüzeyine göre kısmen girintili yapılarak vurgulanmıştır. İki yandaki duvarların üzengi hizalarında yer alan birer silme vardır. Ön yüzü düz, altı “S” biçiminde kavislenmiş birer silme yer almaktadır. Silmelerin üzerinden yükselen düz yüzeyli bir silme, üst kenar boyunca devam etmekte ve ortadaki kemer açıklığının üzerinde aynalı kemerle sonuçlanmaktadır.

Son cemaat yeri üç yönden de profilli silmelerle kuşatılmıştır. Sütunlar, mermer malzemeledir ve profilli silmelerden oluşan birer kaide ile mukarnaslı birer başlığa sahiptir. Son cemaat yerinin her bir bölümü pandantif geçişli kubbeye örtülüdür. Pandantiflerin yüzeyinde ve kubbede kalem işi süslemeler vardır. Son cemaat yerinin zemini, taçkapı eksenindeki bölüm hariç iki yanda kısmen yüksek bir seki ile düzenlenmiştir ve mermer döşemelere sahiptir. Esas itibarıyla harimin kuzey duvarını teşkil eden son cemaat yerinin güney duvarında eksene yerleştirilmiş bir taçkapı bulunur. Taçkapının iki yanında harimle ve tabhane üniteleriyle irtibatlanan alt ve üst seviyede birer tane olmak üzere toplam sekiz pencere yer almaktadır. Son cemaat yerinin doğu ve batı kapalı olan yönlerinde altlı üstü birer pencere sistemine yer verilmiştir. Alttakiler boyuna dikdörtgen, üsttekiler sivri kemer açıklıklı ve sivri kemer alınlıklı, alçı malzemeli şebekelere sahiptir (Resim 3.8).

Pencere şebekeleri kare gözler oluşturacak şekilde çubuk demirlerden yapılmıştır. Bağlantı noktaları da prizmatik lokmalarla sağlanmıştır. Üzerlerinde iki kısa kenarı kaş kemer biçiminde düzenlenmiş birer yazı levhası yer almaktadır. Yazı, siyah zemin üzerine altın yaldızla yazılmıştır.

Resim 3.8. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, son cemaat yeri revakı

Taçkapı,¹¹ son cemaat yerinin güney duvarında olup boyuna dikdörtgen biçimde kısmen yukarı ve dışa taşıntılıdır. Esas itibarıyla sade bir görünüştedir. Aynalı kemerli bir kavsarası vardır. Taçkapı kütlesi üç yandan bir dar, bir geniş ve bir dar olmak üzere

¹¹ Taçkapılar bir bütün olarak ele alındıklarında dikdörtgen bir bloğun cepheden çıkıntı yaptığı ve bakılmak üzere tasarlandığı izlenimi bırakmaktadır (Ünal, 1982).

düz yüzeyli üç bordürle kuşatılmıştır. Harim kapısı, basık kemerli açıklığa sahiptir. Üzengi konsolları “c” ve “s” kavisleriyle profillendirilmiştir. Kilit taşlarında birer gülbezek motifi mevcuttur. Harim kapı kanatları, ahşap malzemeyle yapılmış bir çift hâlinedir. Yüzeyi üç panoya ayrılmıştır (Resim 3.9).

Resim 3.9. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, taçkapı

Yapıda son cemaat yerinde, mihrap aksında ve taçkapı üzerinde kitabeler bulunmaktadır. Caminin inşa kitabesi taçkapı üzerinde yer almaktadır. Kitabe celi sülüs hat ile tek satır hâlinde yazılmıştır.

Son cemaat yerinde, mihrap aksında yer alan portalin üzerindeki kitabeye göre 8 Haziran 1531’de cami inşa edilmiştir (Akkaya, 2007: 282)¹² Türkçe Transkripsiyon:

“Allah’tan başka İlâh yoktur, Muhammed onun kulu ve resulüdür. Sene: 937 (1530/1531)” (Resim 3.10).

Resim 3.10. Pîrî Mehmed Paşa Camisinin taçkapı alınlığındaki kitabesi

Diğer kitabelerin tamamı onarımlara ait olup son cemaat yerinin pencereleri üzerinde yer almaktadır. İkinci kitabe taçkapının batı kısmında pencere sövesi üzerinde bulunmaktadır. Kitabe celi sülüs hat ile tek satır hâlde girift bir kompozisyonda düzenlenmiştir. Türkçe Transkripsiyonu:

“Tamir-i cami-i şerif-i merhum Pir Mehmed Paşa ve tecdid-i minare” (Resim 3.11).

¹² Kitabenin tarihinin vakfiyesinde geçen tarih itibarıyla 2 Recep 927 olması gerekmektedir. Onarım sırasında muhtemelen bir hata yapılmış, kitabe 2 Recep 937 olarak yazılmıştır.

Resim 3.11. Taçkapının batı yanındaki pencere sövesi üzerinde bulunan kitabesi

Diğer kitabe’de görüldüğü üzere taçkapının doğu kısmında pencerenin sövesinde tek satır hâlinde girift bir kompozisyonda düzenlenmiştir.

Türkçe Transkripsiyonu: “An zaman-ı Seyyid Saadettin Bey el müteveli

Sene: Muharrem 1179 (Haziran-Temmuz 1765/66)” (Resim 3.12).

Resim 3.12. Taçkapının doğu pencere sövesi üzerinde bulunan kitabesi

Harim kare planlı, kubbe örtülü bir mekândır ve kubbe geçişleri tromplarla sağlanmıştır. Trompların yüzey bölümü dilimli yapılarak alt kenarları üç sıra mukarnasla hareketlendirilmiştir. Alınlarında orijinal olmayan kalem işi süslemeler mevcuttur. Beyaz zemin üzerine bir zencerek ve bir şemse motifli süslemeler

hâkimdir. Kalem işinde kullanılan renkler yeşil, beyaz ve turuncudur. Kubbe dışarıdan dört bir köşede birer payanda ile desteklenmiştir. Harimin güneyinde yer alan mihrap bölümü ana kütteden güneye taşıntı yapmaktadır. Bu bölüm merkezî kubbeye geniş bir kemerle bağlanan yarım kubbe ile kapatılmıştır. Duvarlar beyaz badanalı yüzeylere sahiptir. Pencereleler dış kütledekiyle aynı görünüş ve düzene sahiptir. İç mekânda üst kat pencereler vitraylıdır ve etrafı bordürlerle çevrelenmiştir. Bordür süslemesi olarak kahverengi zemin üzerinde yeşil, turuncu ve beyaz renklerle bitkisel süslemeler yapılmıştır. Vitraylarda mavi, yeşil, turuncu, mor, gri, kırmızı gibi renkler kullanılarak vitraylara oldukça renkli bir görünüm kazandırılmıştır. Vakıflardan elde edilen eski fotoğrafa bakılarak yapıdaki onarımların aslına uygun olarak yapılmaya çalışıldığı sonucuna varılabilir (Resim 3.13).

Resim 3.13. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, harim görünüşü (VGM Arşivi’den)

Harim mekânının doğu ve batı duvarlarının kuzey kenarlarına yakın olarak konumlanan simetrik birer kapı açıklığı mevcuttur. Kapı açıklığı boyuna dikdörtgendir ve tabhane üniteleriyle irtibatlıdır (Resim 3.14). İç mekândaki süslemeler onarımlar esnasında yapılmıştır. Kapı açıklığı alt katta alınlık kısımlarının üzerini çevreleyen bordür süslemesinde vurgu palmet motifine yapılmıştır. Dış cephedeki pencerelerin üzerindeki sade kemer düzenlemeleri içte oldukça hareketli, bitkisel kompozisyonlarla hareketlendirilmiştir. Harim duvarının alt sıra pencerelerinin üstünden başlayan tek sıra bir bordür hâlinde süsleme kuşağı iç mekânı dört bir yönden kuşatmaktadır. Palmetin sap ve taç kısmından çıkan kıvrık dallar iki ayrı yönden birer adet rumi

motifini oluşturmaktadır. Bu grift düzenleme böylece birbirini tekrar eder niteliktedir. Tabhane kapıları ve alt kat pencere alınlıklarının süslemeleri birbirinin tekrarıdır ve orijinal değildir. Bu kalem işi süslemelerde kullanılan renkler yeşil, koyu kahverengi, turuncu ve beyazdır. (Resim 3.15).

Resim 3.14. Tabhane kapısının giriş alınlığındaki süslemeye bakış

Resim 3.15. Tabhane kapısının giriş alınlığındaki süsleme detayı

Harimi örten kubbe mukarnaslı tromplarla gövde üzerinde yükselmektedir. Kubbenin iç yüzeyinde son restorasyona ait orijinal olmayan kalem işi bezemeler yer almaktadır. Sıva üzerine yapılan bu yazı kuşağını çevreleyen iç içe farklı genişlikte daireler bulunmaktadır. Kubbe göbeğinde ilk dairenin içinde merkezdeki sekiz kollu yıldızın kollarından çıkan dallar ve dalların birbirine bağladığı rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel kompozisyon en dışıdır. İçi rumi palmet kompozisyonuna sahip ters palmet şeklinde sonlanan karma kompozisyonundan oluşmaktadır. İkinci dairede celi sülüs hatla Ayetel Kürsi yazılmıştır. Üçüncü ve beşinci daireler diğerlerine göre daha dardır ve içleri kırık çizgilerle oluşturulan ok ucu kompozisyonu ile bezenmiştir. Dördüncü dairede ise merkezdeki palmetlere çerçeve oluşturan kıvrık dal rumi, palmet kompozisyonlu bitkisel süsleme vardır. Daireler en dıştan, içlerinde kıvrık dal, rumi palmet kompozisyonla bitkisel bezemeli, uçları tek palmet ile sonlanan on altı kartuşla kuşatılmıştır (Resim 3.16).

Resim 3.16. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, iç mekân örtüsü

Tabhane hücreleri ana mekâna oranla oldukça küçük tutulmuştur. Kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerinde yer alan bu mekânların ölçüleri birbirinden farklıdır. Bu mekânların harime açılan kapı aksında doğu ve batı yönlerinde dışarı doğru açılan birer kapıları daha bulunmaktadır. Kapı açıklıklarından tabhaneye geçilmektedir. Pencere alınlıkları birbirini tekrar eden süsleme özelliklerine sahiptir. Batı kanatta yer alan tabhane, minarenin buraya konumlanmasından dolayı kare bir plana sahiptir. Batı ve doğu kanatta yer alan tabhanelerin her birinin güney duvarında bulunan pencerelerinin iki yanında altlı ve üstlü olmak üzere dörder dolap nişi bulunmaktadır (Resim 3.17). Doğu kanatta yer alan tabhane kare planlı ve batı kanattakine oranla daha büyüktür. Tabhanelerin üzerini örten kubbe pandantif geçişlidir.

Resim 3.17. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, tabhane odası

Mahfil, harim mekânının doğu ve batı yönlerindeki kapı açıklığının iki yanında kuzey duvara bitişik olmak üzere yapılmış ahşap birer merdivenle irtibatlanan ve yine ahşap malzemeli ünite olarak yer almaktadır. Mahfil kuzey duvara bitişik olmak üzere iki bölümlü olarak uzanır (Resim 3.18).

Resim 3.18. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, güneyden kuzeye bakış- mahfil

Mihrap ünitesi, harimin güneyinde dışa taşkın, dikdörtgen planlı ve yarım kubbe ile örtülmüştür. Asıl merkezî kubbenin örttüğü orta sofadan bir basamak şeklinde yükseltilmiştir. Ana kütlede ayrı bir mekân olarak tasarlanan bu bölümde toplamda dokuz adet pencere yer almaktadır. İki katlı pencere düzenine ek olarak mihrap nişinin hemen üzerine yerleştirilen gül pencere, kible duvarını vurgulamaktadır. Kible duvarının ortasına yerleştirilen mihrap nişi, duvar yüzeyinden taşıntı yapmaktadır. Bitkisel kompozisyonlu süsleme kuşağı diğer duvarlarda olduğu gibi burada da devam etmektedir. Mihrap nişinin üzerine yerleştirilen gül pencere, küçük boyutlu olmasına rağmen oldukça zengin süslemeler içermektedir. Mihrap önü bölümünü örten yarım kubbe, diğer kubbelerden farklı olarak yirmi dilime ayrılmıştır. Dilimli düzen tromp yüzeylerinde de tekrar edilmiştir. Kubbenin merkezinden yayılan dilimlerin her birinin alt kısımlarına büyük boyutlu birer mukarnas yerleştirilmiştir. Bu tek sıra hâlindeki mukarnasların hemen altında ise sonsuzluk prensibine göre birbirini takip eden bir sıra mukarnas dizisi daha eklenerek kubbe kompozisyonu tamamlanmıştır. Mihrap, duvardan taşıntı yapmış dikdörtgen görünüşlüdür ve dıştan içe çerçeve, dikdörtgen plana sahiptir; sivri kemer kavsara, alınlık, taç gibi öğelerden oluşmaktadır. Dıştan

taşıntı yapmış olan mihrap, kalıp alçı malzemeyle yapılmış olup silmeler, taç ve mukarnaslar oyularak düzenlenmiştir. Dikdörtgen görünüşlü mihrap, en dıştan düz bir silmeyle çerçevelenmiştir. Bunu takip eden ikinci silme içbükey kavisli olup kaval oluk silme şeklinde tutulmuştur. Mihrap yenilenmiştir.

Hücre, köşelerden sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Beş köşeli tutulan sütunce gövdeleri başlık ve kaide kısımlarında kum saati görünümünde bir düzenlemeyle sınırlandırılmıştır (Resim 3.19).

Beş kenarlı mihrap nişini mukarnas kavsara örtmektedir. Kavsarayı köşelerden kademelenme yapan silmelerin sınırladığını görmekteyiz. Kavsarayı dolduran mukarnas sıralarından en alttaki bölüme baktığımızda birbirinden konsol ögeleriyle ayrıldığını görmekteyiz. Bu bölüm sivri kemerli yuvalarla oluşturulmuştur. Üst kısımda yer alan tepe nişi haricindeki sıralar değişik biçimlerde prizmatik düzenlemelerle oluşturulmuştur. İkinci sırada yer alan kavsara yuvalarının her birinin içine 7 adet sarkıt yerleştirilmiştir. Bu sarkıtların altın yaldızla boyandığını görmekteyiz. Tepe nişi yarım küre şeklinde dilimli bir düzenlemeyle taçlanmıştır. Mihrabın köşelikleri mukarnas kavsaranın yanlarında üçgen yüzeylerden oluşturulmuştur. Köşeliklerin ortalarına bir daire içinde çarkıfelek motifi yerleştirilmiştir. Günümüzde bu motifin yaldızlandığını görmekteyiz (Resim 3.20).

Resim 3.19. Pîrî Mehmed Paşa Camisi mihrap önü bölümü

Resim 3.20. Mihrap detayı

Minber, harim güney duvarına ve mihrap kütlesinin harime yönelen batı duvarı ucuna bitişik vaziyettedir. Minberin malzemesi mermerdir.

Yan aynalıklar, dik açılı üçgen pano şeklinde düzenlenmiştir. Üçgen panoların çevresi geniş tutulan düz bir bordür ve ince bir silmeyle kademeli şekilde sınırlandırılmıştır. Aynalıktaki geometrik süsleme, sekizgenlerin kaydırılmış eksenlerde birbirine geçmesiyle merkezde sekiz kollu yıldız kompozisyonunu oluşturmuştur. Sekiz kollu yıldızlar sekizgenlerle çerçevelenmiştir ve kompozisyon birbirini tekrar etmektedir (Resim 3.21).

Resim 3.21. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, minber görünüşü

Korkuluklar dikdörtgen biçiminde tutulmuş ve oluk silme ile çerçevelenmiştir. Geometrik süslemeye bakıldığında sekizgenlerin birbirine geçmesiyle merkezde sekiz kollu yıldızlar oluştuğu görülmektedir. Köşk, dört sütun üzerine kemerlere oturan içten yivli bir kubbe, dıştan piramidal külah örtülü küçük bir kütleye sahiptir. Alemin tepeliği ay yıldız şeklindedir. Köşk korkuluğu üç bordürle çerçevelenmiş 1. ve 3. bordür geniş tutulmuş 2. bordür daha dar tutulmuştur. 1. bordür düz, 2. bordür silme şeklinde, 3. bordür ise kaval oluk silme şeklindedir. Köşk korkuluğundaki geometrik süsleme minber korkuluğundaki süslemenin tekrarıdır. Köşk altı aynalı kemer şeklinde düzenlenmiş olup kaval ve oluk silmelerle sınırlandırılmıştır. Geçit kısmı yine kaval

ve oluk silmelerle çerçevenilmiş olup sivri kemer açıklıklı ve sade tutulmuştur (Resim 3.21).

Vaaz kürsüsü harim mekânının güney duvarına bitişik olarak yerleştirilmiştir. Ahşap malzemeli ve sonradan eklenmiş muhdes elemanlardandır.

3.1.2. Mektep

Resim No: 3.22 - 3.26

Şekil No: 3.2

Pîrî Mehmed Paşa Mektebi külliye içinde, caminin doğu yanında, ağaçlar içinde yer almaktadır. Külliye ait olan bu yapı ayrıca yüksekçe başka bir çevre duvarıyla çevrelenmiştir. Avlunun kuzeybatı köşesinde yer alan muvakkithane de kısmen bu avlu içinde yer almaktadır. Mektep güney ve doğu yönden modern yapılarla kuşatılmıştır. Avluya kuzeydeki kapıdan bir basamakla girilmektedir. Giriş kapısı doğu ve batı yanlardan çevre duvarının yükseltilmesiyle oluşturulmuş iki kütleden oluşmaktadır. Bu iki kütle silmelerle üstten sınırlandırılmıştır ve her iki kütlenin üzerinde üzeri yine silmelerle çevrelenmiş birer adet blok taş yer almaktadır. Blok taşlar çevre duvarlarıyla organik bağ içindedir ve böylece yapı giriş kapısına hareketlilik kazandırılmıştır. Çevre duvarı arasındaki kapı açıklığı üç yönden mermer malzeme ile çevrelenmiştir. Mermer blok ile dıştan içe doğru kademelenme sağlanmıştır. Giriş kapısının tepe noktasında ayrıca aşağıdan yukarıya doğru kademelenmenin sağlandığı taç kısmı bulunmaktadır. Kapı açıklığı demir parmaklıklarla kapatılmış, bağlantı noktaları prizmatik lokmalarla sağlanmıştır (Resim 3.22).

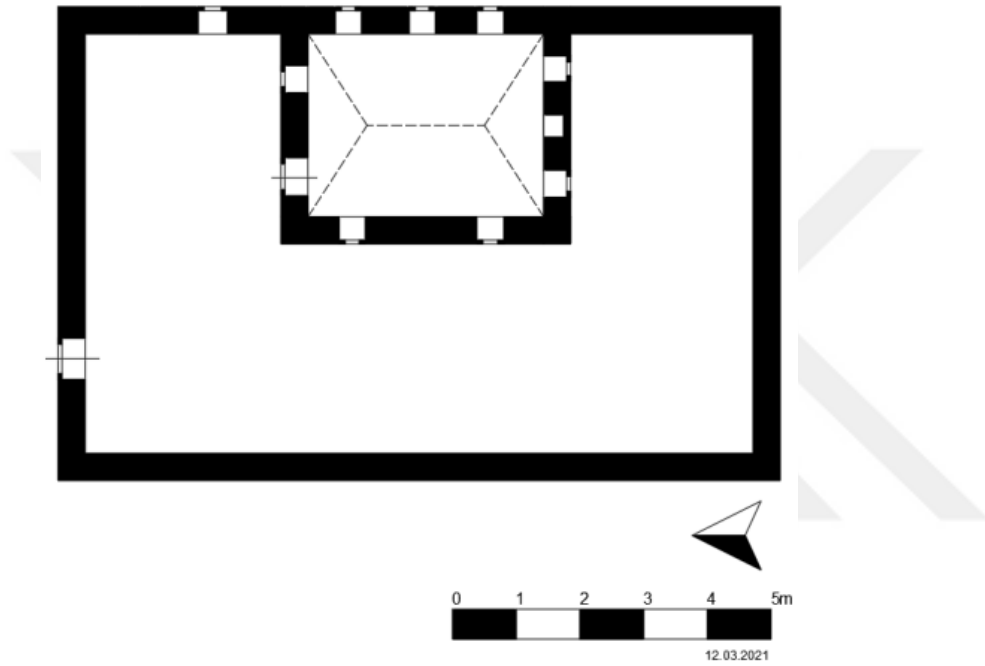
Resim 3.22. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi, avlu kapısı

Mektep, külliye yapısı içinde yer alır ve yukarda belirttiğimiz gibi banisi Pîrî Mehmed Paşa'dır (VGMA. DEF, 747/481-501).

Yapının onarım geçirdiği arşiv belgeleriyle sabittir. Merhum Pir Mehmed Paşa Vakfı'nın mütevellisi olan Saadettin Bey'e bildirilmektedir ki Mekteb-i Latifin H 29 Şaban 1183/ 28 Aralık 1769 tarihinde kubbelerinin 160 adet tahta kurşunu şiddetli rüzgârdan dağılmıştır. Bu yerin onarılması ve daha fazla zararın önlenebilmesi için dürüstlüğe bağlı kalınarak, tam özen göstererek, eksiksiz bir şekilde bu mektebin tamiratının yapılmasının gerekliliği Darussaadet Şerifi Mercan Ağa tarafından bildirilmektedir (VGMA. DEF, 792/75). Mektep bir dönem imam evi olarak kullanılmıştır (Aslanapa, 2004: 199). Sıbyan mektebi, günümüzde müteveli birimi

olarak kullanılmaktadır. Fakat müteveli İstanbul'da ikamet etmektedir. Yapıda kullanılan malzeme, beden duvarlarında düzgün kesme taş; kapı ve pencere sövelerinde mermer malzemelidir.

Mektep, 6.80x9.13 ebatlarında dikdörtgen planlı bir dış görünüşe sahiptir. İki katlı olarak düzenlenmiş ve günümüze kadar orijinalliğini korumuştur. Yapı kırma çatılıdır ve kurşun ile kapatılmıştır.

Şekil 3.2. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Mektebi planı (F. Yiğit- E. Eriş Kızgın'dan)

Batı cephede iki katlı düzenleme, arazinin müsait olmasıyla kendini daha net göstermektedir. Alt seviye pencerelerin iki adet olduğu ve dikdörtgen biçimde olduğu görülmektedir. Dikdörtgen biçimli pencerelerin söveleri mermer malzemeyle çerçevelenmiştir. Pencerelerin alınlık kısımlarında sivri kemerli düzenleme caminin cephelerinde görülen düzenlemeyle birebir aynıdır. Burada sivri kemerli bir alınlık ile cephede hareketlilik sağlanmıştır. Zemin seviyesinde tutulan pencereler demir şebekelerle kapatılmıştır. Üst seviye pencereler de iki adettir ve alçı malzemeli şebekelerle kapatılmıştır. Üst kat pencere açıklıklarının etrafı beden duvarlarındaki düzgün kesme taş ile aynı hizada ve malzeme tutulan bir çerçeve ile çerçevelenmiştir. Üst seviye pencere biçimleri alt seviye pencere biçimlerinden ayrı

değerlendirilmiştir. Üst seviye pencereler sivri kemer içine alınmış, dar ve uzun tutulmuştur. Cephelerde metalle güçlendirme yapıldığını görmekteyiz (Resim 3.23).

Resim 3.23. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi, batı cephe

Güney cephede de doğu cephede olduğu gibi alt ve üst seviye pencere düzenlemesi mevcuttur. Alt seviyedeki pencere düzenlemesi dikdörtgen biçimde, sivri kemer alınlıklı; üst seviye pencereler ise sivri kemerli, alçı şebekelidir. Yapı, boydan boya her cephede yağmur sularından gelecek zararı önlemek amacıyla içten dışa kademelenme sağlayan saçaklarla çevrilidir (Resim 3.24).

Resim 3.24. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi, güney cephe

Doğu cephede alt seviyede beş pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt seviye pencereler dikdörtgen biçimli mermer söveli ve sivri kemer alınlıklıdır. Avlunun

istinat duvarı beden duvarına bitişik olarak devam eder. Bu da yapıda kod farkı oluşturmaktadır. Doğu cephedeki avlu duvarının üzeri geniş tutulan bir saçakla hareketlendirilmiştir. Bu doğu cephede farklı bir düzenlemenin oluşmasını sağlamıştır. Üst katta üç pencere alçı şebekeli olarak yapılmıştır ve alt kat pencerelerden biçim itibarıyla ayrılır. Yapıda kullanılan kireç taşı malzemesi, yapısı gereği yağmur sularını bünyesine çekmesinden dolayı doğu duvara vermiş olduğu tahribat daha net görülmektedir. Yapıda metalle yapılan güçlendirme bu cephede de görülmektedir (Resim 3.25).

Resim 3.25. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi, doğu cephe

Kuzey cephenin doğu ucuna yakın kısmında bir kademelenme görülmektedir. Kuzey cephenin batı ucunda yer alan, bir basamakla çıkılan basit kapıdan mektebe girilmektedir. Kapı dikdörtgen biçimli, mermer malzemeli söveleri bulunan, basit formu bir kapıdır. Kapının alınlık kısmı sivri kemerli olarak düzenlenmiş ve içi boş tutulmuştur. Giriş kapısının doğu yönünde yer alan pencere, dikdörtgen biçimli ve söveleri mermerdendir. Pencere demir şebekelerle kapatılmıştır. Alt kat pencere açıklıkları her cephede demir şebekelerle kapatılmış olup bağlantı noktaları prizmatik lokmalarla sağlanmıştır. Pencerenin alınlık kısmı sivri kemerli bir düzenlemeyle hareketlendirilmiştir. Bu giriş cephesi günümüzde beş ahşap ayağa dayanan sundurma ile kapatılmıştır (Resim 3.26).

Resim 3.26. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebine giriş kapısı, kuzey cephe

İç mekânda alt katta bir büyük derslane bulunmaktadır. Ayrıca iki oda ve mutfak yine bu kattadır. Merdivenle ulaşılan üst katta ikisi aynı boyutlarda biri daha küçük olmak üzere üç oda bulunmaktadır. Sade olmakla beraber itinalı işçilik yapıda kendini göstermektedir.

3.1.3. Muvakkithane

Resim No: 3.27-3.30

Şekil No: 3.3

Külliyenin bir diğer elemanı olan muvakkithane, caminin kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Muvakkithanenin güney ve doğu cepheleri sıbyan mektebinin avlu duvarının içinde kalmaktadır, kuzey ve batı cephelerden ise cami avlusu içindedir.

Banisi dönemin ünlü veziriazamı Pîrî Mehmed Paşa'dır (VGMA DEF,747/ 481-501).

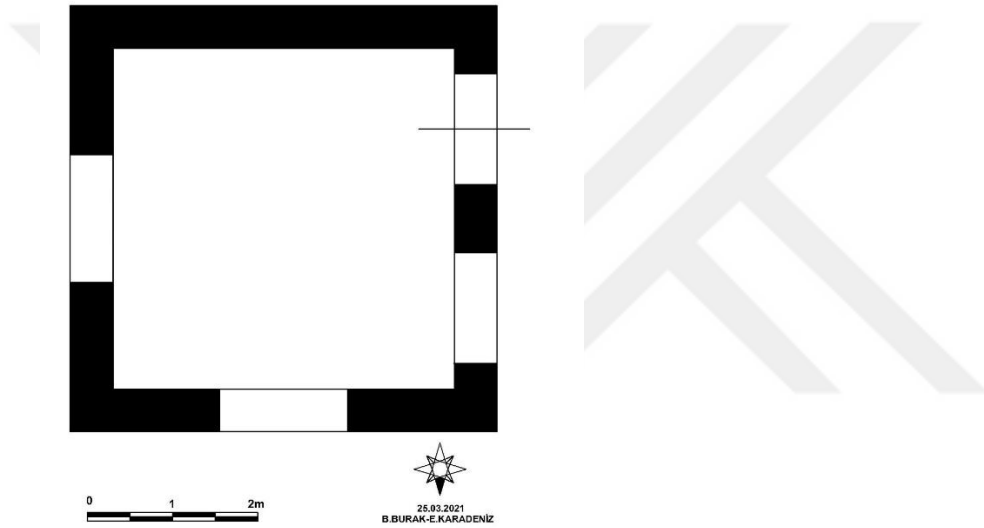
Silivri'de bulunan camiye bağlı birimlerin depremde hasar görmüş olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Hasar gören kısımlardaki tehlikenin giderilmesi amacıyla gereken yerlerin yıkılıp tekrar onarımı için bir mühendisin Silivri'ye

gönderilmesi H 25 Zilhicce 1309/1321 Temmuz 1892 tarihli bir telgrafla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bildirilmiştir (VGMA DEF, 747/481-501).¹³

Arşiv kayıtlarından da anlaşıldığı üzere yapı, onarımlar sonucu bugünkü hâlini almıştır. Yapı günümüzde imam odası olarak kullanılmaktadır.

Muvakkithanenin yapı malzemesi güney ve doğu cephelerde kaba yonu taş, batı ve kuzey cephelerde küfeki düzgün kesme taştır.

Muvakkithane 4.90x5.00 cm ölçülerinde kareye yakın bir plandadır. Tek katlı bir mekândan ibarettir. Örtü sistemi kırma çatılı olup kurşun ile kapatılmıştır.

Şekil 3.3. Silivri Pîrî Mehmed Paşa muvakkithane planı (B. Burak- E. Karadeniz'den)

Güney cephede pencere açıklığı yoktur, bu duvar sağırdır. Cephede aşağıdan yukarıya doğru genişleyerek kademelenen saçaklar hareketliliği sağlamaktadır.

¹³ Keşif heyetinde bulunan Ferid Efendi ve yanındaki bir kişiye daha 900 kuruş verilmesi uygun görülmüştür (VGMA DEF 02747/00047).

Resim 3.27. Silivri Pîrî Mehmed Paşa muvakkithane, güneydoğu

Doğu cephede orta ekseninde bir pencere sistemine yer verilmiştir. Doğu cephedeki yarım daire kemerin kilit taşı aşağıdan yukarıya doğru genişleyen bir üçgendir ve kademelenme yoktur, düz tutulmuştur (Resim 3.27).

Kuzey cephenin orta ekseninde bir pencere yer almaktadır. Pencere yarım daire kemerle çevrelenmiştir. Kemerin kilit noktasında aşağıdan yukarıya doğru üç bölüm hâlinde genişleyen konsol burada kendini tekrar eder niteliktedir (Resim 3.28).

Resim 3.28. Silivri Pîrî Mehmed Paşa muvakkithane, kuzey cephesi

Yapıya batı cepheden giriş sağlanmaktadır. Batı cephenin güney ucunda yer alan kapıya bir basamakla ulaşılmaktadır. Mekâna yarım daire kemerli bir açıklıktan girilmektedir. Yarım daire kemerin kilit taşı üç kademeli konsol şeklinde tutulmuştur.

Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen üç kademeli konsol, kapıya hareketlilik katmıştır. Kapı açıklığını kapatan ahşap malzeme orijinal değildir ve yekparedir. Batı cephede kapıya göre oldukça büyük tutulan pencere, demir şebekeli ve yarım daire kemerlidir. Kapının kilit noktasında görülen aşağıdan yukarıya doğru genişleyen üç kademeli konsol bu cephede de tekrar edilmiştir (Resim 3.29).

Resim 3.29. Silivri Pîrî Mehmed Paşa muvakkithane, batı cephesi

İç mekânda kare planın hâkim olduğu görülmektedir. Tavan, son onarımlarda yapılmış, orijinal olmayan, düz, sade ahşap malzemelidir. İç mekânda duvarlar beyaz badanalı yüzeylere sahiptir. Yapı, küçük boyutlu olmasına rağmen üç cephede birer pencere sistemine yer verilmiş ve iç mekânda aydınlık sağlanmıştır (Resim 3.30).

Resim 3.30. Silivri Pîrî Mehmed Paşa muvakkithane, iç mekân

3.2. Konya, Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi

İnceleme Tarihi: 15-17.09.2021

Külliye, İç Anadolu Bölgesi'nin geniş düzlük ovasında yer alan Konya ili Karatay ilçesinde, Aziziye Camisi ve Mevlana Türbesi arasında kalan düzlük bir arazide yer almaktadır. Cumhuriyet dönemi yol yapım çalışmaları esnasında külliye yol seviyesinden aşağıda kalmış ve bu sebeple kot farkı oluşmuştur. Cami merkezli külliye grubuna dâhil olan külliye yapısından günümüze cami, zaviye yapısı ve matbah gelebilmiştir. Konya'da Osmanlı döneminden kalan en eski eser olması açısından önemlidir (Resim 3.31).

Yapının banisi Osmanlı veziriazamı Pîrî Mehmed Paşa'dır (VGMA DEF, 747/481-501).

Resim 3.31. Konya Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi'nin uydu fotoğrafı (<https://earth.google.com>, 22.11.2021)

3.2.1. Camisi

Resim No: 3.31-3.48

Şekil No:3.4

Caminin kuzeyinde Pîrî Mehmed Paşa sokağının karşı tarafında geniş bir bahçesi olan zaviye¹⁴ yapısı; batısında matbah¹⁵, doğusunda Selçuklu dönemi eseri olan Siyavuş türbesi ve güneyinde bir sokak yer almaktadır. Cami ve bitişiğindeki matbahın etrafı ağaçlarla çevrili olup yapı topluluğu çevre duvarıyla sınırlandırılmıştır. Günümüzde yapı dört yönden modern yapılarla kuşatılmıştır.

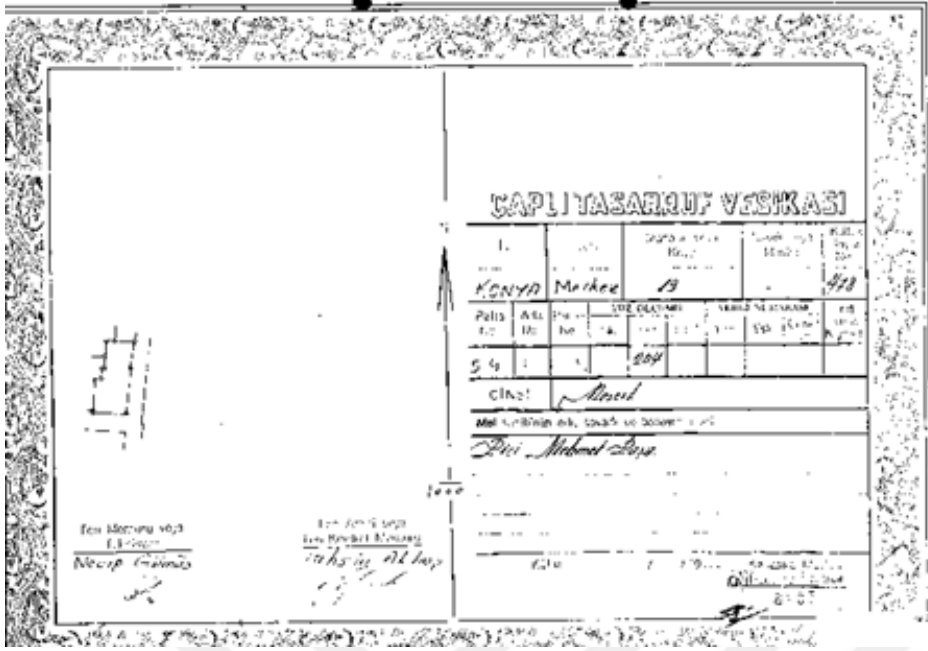
Külliye yapısının banisi Yavuz Sultan Selim'in ve Kanuni'nin veziriazamı Aksaraylı Pîrî Mehmed Paşa'dır (VGMA DEF, 747: 481-501). Vakıflardan temin edilen Paşa'nın çaplı tasarruf¹⁶ vesikası¹⁷ aşağıda sunulmuştur (Resim 3.32).

¹⁴ Küçük tekke yapısı olarak adlandırılabilir. Fakat dervişler tekkede ikamet ederken zaviye yapısında ikamet etmezler (Hasol,1998: 492).

¹⁵ Mutfak (Develioğlu, 2004: 585).

¹⁶ Sahib olma (Develioğlu, 2004: 1036).

¹⁷ Belge, inanılacak sağlam delil (Develioğlu, 2004: 1148). “Çaplı Tasarruf Vesikası” günümüzde tapu senedi olarak adlandırılan bir belgedir. Şeri hukukta mülk Allah'ın malı sayıldığından buna tapu ifadesi yerine “Şu kişinin tasarrufunda Allah'ın mülkü” anlamına gelen ifade seçilmiştir.

Resim 3.32. Çaplı tasarruf vesikası (VGM Arşivi'nden)

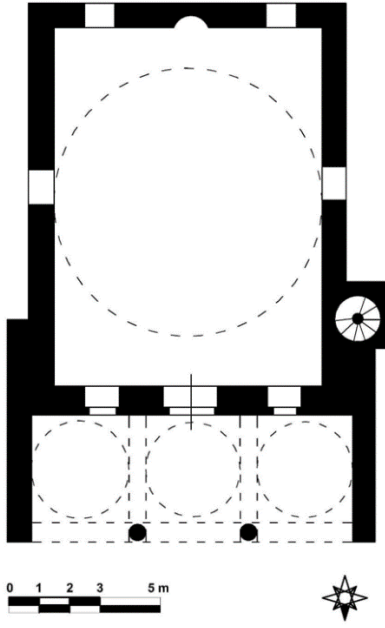
Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 11.09.1997 yılında Konya’da aldığı karara göre 54 pafta, 24 parsel, 43 adada bulunan Pîrî Mehmed Paşa Camisi’ne ilişkin onarım kararları alınmıştır. Buna göre, yapının geçirmiş olduğu onarımlar belgeler ile mevcuttur. Caminin güneydoğu cephesine denk gelen yerde önceden muhdes bir yapının mevcut olduğu 17.06.2005 kararı ile sabittir. Bu muhdes yapıdan cami içine geçildiği ve bu bölümün yıkılarak caminin orijinal duvarlarının görünümünün engellenmesi ortadan kaldırılmıştır (KKVKBKA, 42.01.01/023). Ayrıca son cemaat yerinde muhdes bir merdivenin olduğu, bunun kaldırılması gerekliliği son cemaat yerinin boşaltılarak orijinal kotta yapılması gerekliliği 20.03.2006 tarihinde alınan kararla belirlenmiştir (KKVKBKA, 42.01.01/53). Ahşap saçakların zamanla çürümesi sonucu 27.09.2005 tarihinde alınan kararla çatı örtüsündeki ahşap bölümün çürümüş olduğu, bundan dolayı ahşap bölümün ve yağmur oluk borularının yenilenmesinin gerektiği, saçak altı kaplamalarının yapının özgünlüğüne uygun ve vernikli olarak demir doğramalı yapılması kararı alınmıştır (KKVKBKA, 42.01.01/084). Ayrıca ahşap pencere kanatlarının yenilenmesi cami iç ve dış mekânının sıvanması gerektiği kurul kararı ile sabittir (KKVKBKA, 42.01/64).

Bu kararlardan da anlaşıldığı üzere cami birçok onarım geçirmiştir. 1949 yılında büyük çaplı bir onarımdan geçmiştir (Küçükdağ vd., 2012: 271). Günümüzde cami, esnaf ve bölgede yaşayan halk tarafından aktif olarak kullanılmaktadır.

Yapının inşa malzemesi kuzey cephede üç gözlü son cemaat yerinin kemerlerinde düzgün kesme taştır ve yer yer tuğla malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Diğer cepheler incelendiğinde derz dolgulu düzgün kesme taş örgülü ve tuğla malzemenin beraber kullanıldığı gözlenmektedir. Minare kaidesi beden duvarlarında olduğu gibi moloz ve düzgün kesme taş malzemenin beraber kullanıldığı ünitelerden ibarettir. Gövde ve petek tuğla malzemesidir.¹⁸ Örtü, kurşun malzeme ile kaplanmıştır. Harim iç mekân duvarları ve son cemaat yerini içine alan kütle sıvalı olup beyaz renkte plastik boya ile kaplanmıştır. Mihrap alçı malzemesidir fakat sonradan yağlı boya ile boyanmıştır. Harim giriş kapı açıklığını örten kapı kanatları, mescid içindeki dolabın kanatları, minber ahşaptır ve orijinal değildir. Kuzeyden harime girişin sağlandığı taçkapı ve son cemaat yerinin kemerlerini taşıyan sütunlar mermer malzemesidir. Harimin güney duvarında yer alan kadınlar mahfili ahşap malzemesidir ve sonradan yapılmıştır.

Kare plana sahip olan mescidin kuzeyinde doğu-batı doğrultulu üç açıklığa sahip son cemaat yeri bulunmaktadır. Harim alanının kütlesi sekizgen kasnak üzerine oturtulmuş büyük bir kubbeye örtülüdür. Doğru-batı istikametli son cemaat yeri, sivri kemerlerle sağlanan 2 açıklık ile kuzey yöne bakan iki bölümlü revak düzenlemesindedir. Minare harim bölümünün kuzeybatı köşesinde beden duvarı kütlesiyle bütünleşmiştir. Son cemaat yerine konumlanan, harime girişi sağlayan kuzey yöndeki kapı aksından camiye giriş sağlanmaktadır. Son cemaat yerinin örtü sistemi birbirine eşit boyutta üç kubbeye oluşturulmuştur (Şekil 3.4). Cami yapının bitişiğinde bulunan matbah yapısından itibaren batı ve güney yönden istinat duvarıyla çevreli kare planlı bir avluya sahiptir.

¹⁸ Burada belirtmek gerekir ki minare Selçuklu Dönemi eseridir. Kullanılan yapı malzemesinin tuğla olması, sırlı çini ile süslemelerin oluşturulmuş olması, yapının bitişiğinde Selçuklu döneminden kalma bir türbenin varlığı bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Nitekim Ahmed Tevhid, söz konusu mescidin mihrap bölümünde Selçuklu yazılarını görmüştür. Bu da öncesinde Selçuklu döneminden kalma harabe bir yapı topluluğunun üzerine Pîrî Mehmed Paşa'nın yapıyı inşa ettirmiş olabileceğini düşündürür. Kesin bilgiye külliye yapılacak kazı çalışmaları sonucunda ulaşılabilir.

Şekil 3.4. Konya Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi’den cami ve matbah planı (A. Alkan’dan işlenerek)

Cepheler incelendiğinde son cemaat yerinin bulunduğu kuzey cephe dışındakilerin üç kademeli olarak düzenlendiği görülmüştür. Kübik kütledeki kademelenmenin ilki cephelerin köşelerde pahlanmasıyla saçaklarda son bulur. İkinci kademe sekizgen kasnağın yükseltilmesiyle oluşturulmuştur. Son kademeyi kubbe teşkil etmektedir. Saçaklar ana kütlede dışarı taşıntı yapan bir düzenlemeye sahiptir. Her cephede yer alan masif görünüm pencere açıklıklarıyla hareketlendirilmiştir.

Batı cephede diğer cephelere oranla daha fazla hareketlilik görülmektedir. Bu cephede tam eksene yerleştirilmiş altı üstlü birer pencere mevcuttur. Alt seviyede sivri kemere yakın, yarım daire biçimli, kemerli bir pencere bulunmaktadır. Pencere söveleri düzün kesme taş malzemeli, dikdörtgen açıklıklıdır ve üzeri kemerle hareketlendirilmiştir. Kemer biçimi tuğlanın dikine sıralanmasıyla oluşturulmuş açıklık şeklinde estetik bir görünüm sunmaktadır. Alınlık kısmı boş tutulmuştur. Pencere açıklığı demir şebekelidir. Batı cephenin kuzey kenarında matbah külesiyle bitişik olmak üzere yerleştirilmiş minare yer almaktadır. Minare cepheyle organik bir bütünlük içindedir. Minare kaidesi pabuç bölümü ile birlikte beden duvarına kadar yükseltilmiştir. Köşelerden pahlanarak devam eden pabuç bölümü bir kaval silmeden sonra üç sıra düzgün kesme taş ile sürdürülmüştür. Gövde, şerefe, petek bölümleri tuğla malzeme ile örülmüştür. Yükselen gövde, şerefe altında kaval silme ile bir bilezik

oluşturmuştur. Kaval silmenin üstünde firuze renginin tonlarından oluşan çini plakalarla bir sıra minare çerçevelemiş ve tuğla minareye hareketlilik kazandırılmıştır. Şerefe altı testere dişi adı verilen tuğlanın değişik şekillerde sıralanmasından meydana gelen süsleme ögesiyle zenginleştirilmiştir. Şerefe korkulukları dikine dikdörtgen panolarla minare gövdesi boyunca çevrelenmiştir. Petek kısmı minarenin gövdesinden daha ince tutulmuş kurşun ile kaplı külaha gelmeden çini plakalar burada da görülmektedir (Resim 3.33).

Resim 3.33. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, minare

Güney cephede alt ve üst seviyelerde konumlanmış iki pencere açıklığı mevcuttur. Alt katta dikdörtgen planlı pencere söveleri, düzgün kesme taştan açıklığı

kuşatmıştır. Pencere açıklığı kemer ile hareketlendirilmiştir. Alınlık kısmı boş tutulmuş ve pencere açıklığı demir şebekelidir. Üst kat pencere kemerli olarak yapılmış ajur şebekelidir. Üst kat pencerenin etrafı tuğlanın bir dizin oluşturmasıyla kuşatılmış, cepheye hareketlilik kazandırılmıştır.

Doğu cephe, Siyavuş Türbesi'nin duvarıyla bitişiktir; bu sebeple yarım dır. İki katlı düzenleme burada da devam etmektedir.

Kuzey cephe harime girişin sağlandığı cephe olup diğer cephelerden oldukça farklılık gösterir. Doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlı son cemaat yeri üç bölümlü açıklık ile belirlenmektedir. Üç bölümlü açıklık sivri kemerler ile sağlanmıştır ve sivri kemerleri taşıyan iki adet silindir gövdeye sahip, mermer malzemeli, mukarnas başlıklara oturtulmuştur.¹⁹ Mermer sütunların boyu 2.35 metredir. Kuzey cephede kemerlere geçişin sağlandığı üçgen alanlara 2 adet kabara yerleştirilmiştir (Resim 3.34). Vakıflardan alınan eski fotoğrafında kuzey cephede üç bölümlü açıklığın kapalı olduğu gözlenmektedir (Resim 3.34), (Resim 3.35).

¹⁹ Mescidin orijinalinde kuzey cephede yer alan üç bölümlü açıklığın aslında kerpiç malzeme ile dolgulu olduğu fakat zamanla bu dolgulu alanın yıkıldığı eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Orijinalde kuzey cephenin alt kat pencereleri kuzey-güney yönlü dikdörtgen görünümlü ve demir şebekelidir. Orta aksta son cemaat yerine giriş kapısı dikdörtgen açıklıklı ve ahşap kanatlıdır. Üst katta kemerler içine yerleştirilen pencereler doğu ve batı yöne yakın olanlar doğu-batı doğrultulu dikdörtgen biçimdeyken, orta kemer içinde yer alan pencere kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen görünümündedir (bkz. Resim 3.34).

Resim 3.34. Caminin Kuzey Cephesi (Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Resim 3.35. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, kuzey cephe (Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Üç bölümden oluşan açıklığın üzeri birbirine eşit üç kubbeyle örtülmüştür. Kubbelere geçiş Türk üçgeniyle sağlanmıştır. Son cemaat mahalindeki kubbeleri taşıyan içteki kemerler üzengi taşları üzerine oturmaktadır. Günümüzde buranın onarımlar esnasında sabit demir çubuklarla sağlamlaştırıldığı gözlenmektedir. Son cemaat yerinin güney duvarı ekseninde taçkapı yer alır. Taçkapının iki yanında harim ile irtibatlanan ve cephe aksına göre simetrik düzenle yerleştirilmiş altlı üstlü ikişer pencere açıklığı mevcuttur. Alt seviyedeki pencereler taçkapıya eş mesafeye yerleştirilmiş boyuna dikdörtgen birer açıklık şeklindedir. Bu pencereler yekpare blok taş levhadan ibaret birer söve ile çerçevelenmiştir. Üst sövelerde renkli taş uygulaması dikkati çekmektedir. Üst seviyedeki pencereler, alt seviyedeki pencerelerin hemen

hemen dış kenarlarına yakın olarak konumlanmıştır. Kare biçimli birer açıklığa sahip bu pencereler ahşap kapı kanatlarıyla kapatılmıştır. Güney cephede renkli taş uygulaması göze çarpmaktadır. Güney duvarın batı yönüne doğru olan kısmında basık kemerli açıklıktan minare merdivenine ulaşılmaktadır. Basık kemerin üst sövesi siyah-beyaz taşlarla sıralanmış taş sırasından ibaret ve bir basamakla minare kapısından minareye girilmektedir (Resim 3.36).

Resim 3.36. Minare kapısı

Resim 3.37. Son cemaat yeri, doğu duvar

Son cemaat yerinin batı yan duvarı kapalı durumda ve burada hiçbir açıklık görülmemektedir (Resim 3.39). Doğu yan duvarında Siyavuş Türbesi'nin içine açılan bir kapı açıklığı mevcuttur. Kapı ekseninde üst katta kapalı bir niş uygulaması göze çarpar (Resim 3.37, 3.38).

Resim 3.38. Son cemaat yeri doğu yöne bakış

Resim 3.39. Son cemaat yerinin batı duvarı

Kubbeye geçişin sağlandığı pandantiflerde kalem işi süslemeler görülmektedir. Geometrik ve bitkisel süslemelerin tamamladığı kompozisyonlar sonraki onarımlarda yapılmıştır.

Cepheden dışa taşıntı yapan dikdörtgen biçimli, mermer malzemeli taçkapı görünüş itibarıyla sadedir. İçten dışa kademeli dört silmeyle kuşatılmıştır. Birinci silme geniş ve düz, ikinci silme kaval silme şeklinde, üçüncü silme yine kaval silme, dördüncü silme ise düz silme şeklindedir. Silmelere geçiş kademelidir. Kapı açıklığı basık kemerlidir ve siyah beyaz taşlarla zıvanalı geçmenin hâkim olduğu süsleme ile burada hareketlilik sağlanmıştır. Zıvanalı geçmelerin olduğu bölümün kilit taşı bir

kabara ile vurgulanmıştır (Resim 3.40). Kõşelikler boş tutulmuş olmakla beraber alınlık kısmı aynalı kemerlidir (Resim 3.41).

Resim 3.40. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, taçkapı

Resim 3.41. Pîrî Mehmed Paşa Camisi taçkapı detayı

Taçkapının alınlık kısmında aynalı kemer içinde Arapça, iki satırlık celi sülüs kitabe si mevcuttur. Kitabe kaydına göre mescid 930/1524 yılında yaptırılmıştır (Küçükdağ, 1992: 160). Kitabe iki taraftan taşın kademelenmesiyle taçlandırılmıştır.

Türkçe Transkripsiyonu: Asaf Sultan-ı Selim Naşir-i Hamasat Zül-ata

Kuned bünyan in makamı Mevlevi Güşat Buyut-i etkiya²⁰

“Selim oğlu Sultan Süleyman’ın asafı (veziri), ilahi vergi sahibi, Cemali Pîrî Paşa bu mevlevi makamını yaptırdı. Tarihi ise (Allah’tan korkanlarının evleri) terhibi oldu.” (Küçükdağ vd., 2012: 269); (Kunt ve Soy, 2020: 186), (Ebced H 930) / (Miladi 1523-24)

Kitabedeki Mevlevi kelimesinin tahrip edilmiş olduğu gözlenmektedir (Resim 3.42)²¹.

²⁰ Kitabenin okunmasında yardımlarını esirgemeyen, Konya Vakıflar Bölge Müdür Yardımcısı, Mütercim Sayın Hilal Aydemir’e bu vesile ile teşekkür ederim.

²¹ Yusuf Küçükdağ, kitabedeki Mevlevi kelimesinin kazınmış olmasının sorumlusunun Mevlevi tarikatına karşıt görüşte olan kişi ya da kişiler olduğunu düşünmektedir (Küçükdağ, 1992: 159). Bu durum ihtimal dâhilindedir.

Resim 3.42. Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi, giriş kapısı üzerindeki kitabe

Basık kemerli girişten sonra iç mekâna geçiş, dilimli kaş kemerle sağlanmıştır. İç mekâna girişi sağlayan kapı kanatları, ahşap malzemeden yapılmış yeni birer unsurdur. Üç bölüm hâlinde yapılmıştır. Üst ve alttakiler kare, ortadaki boyuna düzlemde konumlanmış dikdörtgen biçimindedir. Bu kapı kanatları yapıya sonradan eklenmiştir. Kapı eşikliğinden iç mekâna geçiş iki basamakla sağlanmıştır.

Harim kare planlı, kubbe örtülü kübik bir mekândır. Kubbe geçişleri tromplarla sağlanmıştır. Duvarlar tamamen sıvalı beyaz badanalı yüzeylere sahiptir ve duvarlarda herhangi bir süsleme programı mevcut değildir. Batı, doğu ve güney cephelerin üst seviyelerinde sivri kemerli revzen pencereler vardır (Resim 3.43). Caminin tavanındaki süslemelerin onarımlarda sonradan yapılmış kalem işleri olduğu anlaşılmaktadır (Resim 3.44).

Resim 3.43. Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi, revzen pencereler

Resim 3.44. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, tavan süslemesi

Mihrap, kuzey cephenin aksında güney cephenin ortasına yerleştirilmiş dikdörtgen görünümlüdür ve günümüze yağlı boya ile boyanmış hâli gelmiştir (Resim 3.45).

Resim 3.45. Harim, kuzeyden güneye bakış

Mihrabın malzemesinin alçı olduğu ve kalıplama tekniğiyle yapıldığı gözlenmiştir. Mihrap 4.36 m yüksekliğinde ve 3.11 m genişliğindedir. Mihrapta görülen altın yaldız ve beyaz yağlı boya süslemelerin tanımlamasını güçleştirmiştir. Yarım dikdörtgen planlı niş duvarında kırık çizgi tekniğinde oluşturulan yıldız ve geometrik kompozisyonlar simetrik şekilde ele alınmıştır. Mihrabın en dıştaki ince yüzeyinde süslemeli düz bir bordürden sonra kaval oluk silmeye geçiş sağlanmıştır. Üçüncü kademede geniş tutulan bordür yüzeyi; altıgenlerin dikey olarak sıralanmasıyla oluşturulmuş birbiriyle organik bağ içinde bir zencerek sistemi düzenindedir. Altıgenlerin merkezlerine gülbezekler yerleştirilmiştir. İçteki bordürde ise celi sülüs hat ile yazı kuşağı yer almaktadır. Ayet kuşağı, mihrabı ters “U” biçiminde çevrelemektedir. Mihrap nişini kuşatan sülüs yazı ile yazılmış yazı kuşağının zamanla tahrip olması ve yağlı boya ile boyanmış olması yazının okunmasını güçleştirmiştir. Dikdörtgen açıklıklı mihrap hücresinin yüzeyi kırık çizgilerden oluşan iç içe geçmiş geometrik süsleme ile doldurulmuştur (Resim 3.46). Mihrap hücresinin köşeliklerinde mukarnas başlıklı sarmal gövdeli sütunceler mevcuttur. Altı sıra mukarnaslar köşelerden pahlanarak yuvalar oluşturmaktadır (Resim 3.47).

Resim 3.46. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, mihrabı

Resim 3.47. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, mihrap detayı

Güneybatı köşede sonradan eklenen minber yer alır. İç mekân dört yönden yaklaşık 1 m yüksekliğe kadar lambiri ile kaplanmıştır. Minber ünitesi, harimin batı duvarına yakın yerde bulunmaktadır. Güneydoğu köşede ise minber gibi sonradan eklenen vaaz kürsüsü bulunmaktadır ve bu unsurlar orijinal değildir (Resim 3.48).

Resim 3.48. Konya, Pîrî Mehmed Paşa Camisi, minber

3.2.2. Matbah (Mutfak)

Resim No: 3.49-3.56

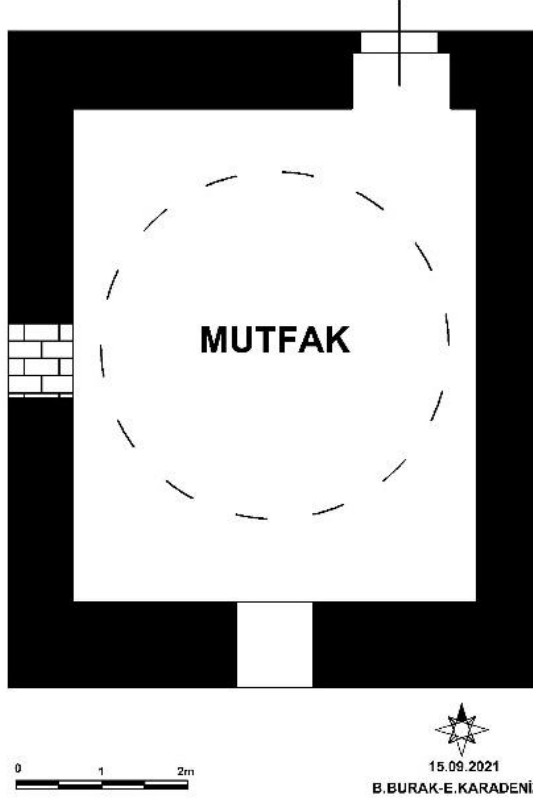
Şekil No: 3.5

Mutfak, caminin batı duvarının kuzey ucuna ve aynı zamanda son cemaat yerinin batı duvarına bitişik olarak konumlanmıştır. Cami ile aynı kotta, zeminden 1 m aşağıda yer almaktadır. Kuzey, güney ve batısından yol geçmektedir. Doğu kenarı itibarıyla cami duvarına bitişiktir. Etrafı, andezit taşından onarımlar sırasında yapılmış çevre duvarıyla kuşatılmıştır.

Mutfak yapısının türbe olduğunu iddia edenler olsa da yapının içinde ocağın bulunması ve vakfiyede mutfaktan bahsedilmesi buranın mutfak olduğunu göstermektedir. Günümüzde yapı kadınlar mescidi olarak kullanılmaktadır.

Yapının beden duvarlarının ahşap hatıllı moloz taş örgülü olduğu ve duvarda yer yer tuğla malzemenin kullanıldığı görülmektedir. İç mekânda yoğun olarak tuğla

malzeme kullanılmıştır. Örtü sistemi içten kubbe ile örtülüdür. Yapı 14.50x14.50 m ölçülerinde kare planlı ve dıştan üzeri kurşun ile kaplıdır (Şekil 3.5).

Şekil 3.5. Konya, Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi’nden mutfak planı (B. Burak-E. Karadeniz’den)

Batı cephenin, günümüzde moloz taş duvar örgüsüyle örüldüğü ve penceresinin tuğla malzeme ile kapatıldığı görülmektedir. Öncesinde bu cephede bir pencere sisteminin olduğu ve buranın tuğla malzeme ile sonradan kapatıldığı gözlenmiştir.²² Güney cephede bir pencere sistemine yer verilmiştir. Pencere dikdörtgen açıklıklı, demir şebekelidir. Dikdörtgen söveler mermer malzeme ile çerçevelenmiştir. Pencerenin alınlık kısmında tuğla malzemenin dikine dizilmesiyle oluşturulan süsleme ögesi cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Bu cephede bir adet çörten bulunmaktadır (Resim 3.49).

²² Osmanlı mimarisinde taş ile tuğlanın beraber kullanılması geç Bizans yapılarının etkisini göstermekle birlikte 14. yy.’dan 18. yy. sonlarına kadar devam etmiştir (Çerkez, 2007: 161).

Resim 3.49. Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi, mutfak güneybatıdan görünüm

Kuzey cephe, girişin sağlandığı cephe olmakla beraber diğer cephelere göre daha hareketlidir (Resim 3.49). Basık kemerle girişin sağlandığı dikdörtgen biçimli kapı, cephenin doğu tarafına yakındır (Resim 50). Gri tonlarında mermer ile basık kemerli giriş, üzengi konsollarının iki yandan dilimli uzantılarıyla çıkıntı yapmaktadır (Resim 3.51).

Resim 3.50. Pîrî Mehmed Paşa, mutfak kapısı

Resim 3.51. Pîrî Mehmed Paşa mutfak, kuzey cephe

Basık kemerin kilit taşında ve üzengi konsollarında bulunan altı kollu yıldız içine yerleştirilen süslemeler çarkıfelek ve gülbezeklerden meydana gelmektedir (Resim 3.52), (Resim 53).

Resim 3.52. Pîrî Mehmed Paşa mutfak, basık kemerli girişin yüzeyindeki çarkıfelek motifi

Resim 3.53. Pîrî Mehmed Paşa mutfak, basık kemerli girişin yüzeyindeki gülbezek motifi

Zeminden bir basamakla girilen yapının içi oldukça hareketlidir. İç mekân 1 m yüksekliğe kadar lambiri ile kaplıdır. İç mekânda yapı malzemesi moloz taş ve yoğun olarak kullanılmış olduğu gözlenen tuğladır. Batı cephede lambiri üzerinde sivri kemerli

iki niş yer verilmiştir. Sivri kemerler tuğlanın dikine dizilmesiyle oluşturulmuş ve kemerler cephelerde hareketlilik sağlamıştır. Nişlerin açıklıkları 0.58 cm, derinliği ise 0.30 cm ölçülerindedir. Batı cephenin ortasında bir ocak yer almaktadır. Ocak yarıçapı 0.83 cm ölçüsünde beyaz badana boyası ile sıvanmıştır (Resim 3.54). Nişlerin üzerinde dört yönü çevreleyen bir hatıl vardır. Güney duvarda ise dikdörtgen bir pencere ile bir niş yer alır. Doğu cephede bir dolap nişi bulunmaktadır.

Resim 3.54. Pîrî Mehmed Paşa mutfağının batı duvarındaki dolap nişi

Kuzey cephede batı duvara yakın bir niş bulunmaktadır. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Tromplar dört köşede tuğla sıralarından oluşan kemerlerle organik bir bağ içindedir (Resim 3.55).

Resim 3.55. Pîrî Mehmed Paşa mutfağı kuzey duvar

Kubbenin yerden yüksekliği 5.49 metre olup içten görünümü tuğlaların yan yana dizilmesinden meydana gelen bir sıralama ile sağlanmıştır. İç mekânda kubbe yüzeyinde dairevi olarak yapılmış iki adet kapalı pencere yer alır (Resim 3.56).

Resim 3.56. Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi’ndeki mutfak kubbesinin içten görünümü

3.2.3. Zaviye

Resim No: 3.57-3.65

Şekil No: 3.6-3.7

Zaviye,²³ cami ve matbah (mutfak) yapısının karşısındaki yolda Pîrî Mehmed Paşa Sokağı’nın diğer ucunda yer almaktadır. Zaviye yapısının güneyinde Pîrî Mehmed Paşa Camisi, batısında ve kuzeyinde vakfa ait olduğu konuşulan, daha sonra özel mülke geçmiş olan dükkânlar ve evler bulunmaktadır. Doğusunda modern binalar yer almaktadır.

²³ Osmanlı Türkçesinde “tekye” biçiminde yazılan ve günümüze “tekke” olarak gelen kelimenin kökeni hakkında kesin bilgi mevcut değildir. Oturmak, yaslanmak anlamlarında “vekee” kökünden geldiğini düşünenler olduğu gibi; Arapçada dayanak, asa anlamlarındaki “tükee” kelimesinden geldiğini düşünenler de vardır. Muhammed Adnani, kelimenin Arapçadan alınıp Türkçeleştirildiğini belirtmektedir. Bir şeyhin önderliğinde tasavvuf eğitiminin verildiği, zikir çekilen yer anlamındadır. Zaviyeler tekkelerden daha küçük boyutta olurlar ve şehir merkezlerinde yer alırlar. Tekkeler büyük ölçekli olduğu için dervişler tekkelerde sürekli kalırlardı (Kara, 2011: 370-379; Küçükdağ, 2003: 171).

Binanın banisinin Pîrî Mehmed Paşa olduğu gerçeğinin yanısıra burada daha önceden eski bir yapının varlığı bilinmektedir. Paşa bu harabe binanın üzerine zaviyeyi inşa ettirmiştir²⁴ (Küçükdağ vd., 2012: 271).

Zaviyenin kitabesi günümüze gelememiştir. 906/1500 tarihine ait bir tahrir kaydında Siyavuş Türbesi yakınlarında Pîrî Mehmed Paşa'nın bir zaviye yaptırdığı kayıtlıdır. Bu durumdan ötürü zaviyenin inşası 1500'lerden öncesine dayanmaktadır. Cami ile zaviyenin inşa malzemelerinin farklı olması, yapıların tarihlerinin de farklı olduğunu düşündürmektedir. Küçükdağ'ın yorumuna göre, zaviyenin sadrazamlığından önce; mescidin de daha sonraki yıllarda yapılmış olduğu yönündedir (Küçükdağ, 1992: 160).

Zaviye, 1996 yılında Hayra Hizmet Vakfı tarafından satın alınarak geniş çaplı bir onarım geçirmiştir. 02.09.2008 yılında alınan bir karara göre, mülkiyeti Hayra Hizmet Vakfı'nda olan yapıya ilişkin çatı ve dış cephe onarımı ile dökülen sıvaların tamiratının onaylı koruma amaçlı imar planı doğrultusunda KUDEB denetiminde yapılmasına karar verilmiştir. Eski fotoğrafta görülen, zaviyenin güney bölümünde bulunan kiremit kaplı kerpiç dükkânlar yıkılmıştır (Resim 3.57). Günümüzde bu bölüme iki giriş kapısı açılmıştır (Resim 3.58).

Resim 3.57. Zaviyenin yukardan görünüşü

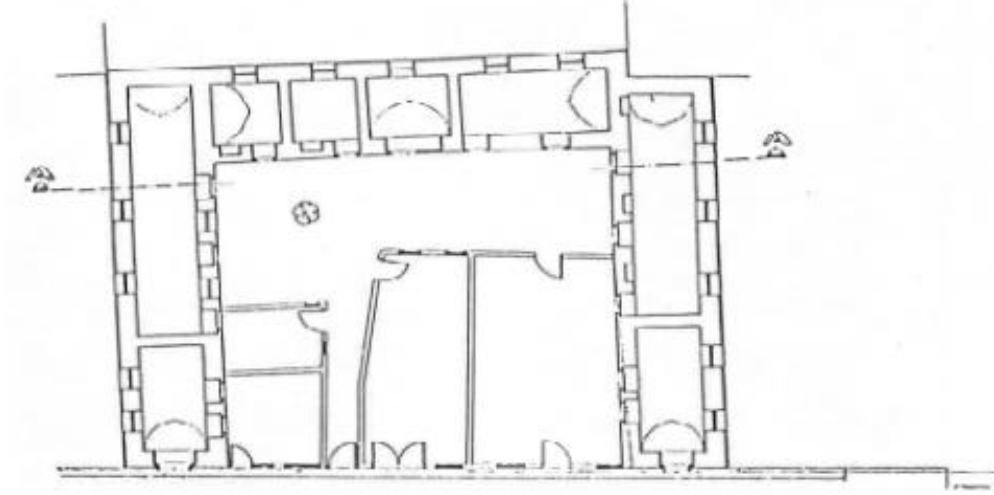
²⁴ Paşanın Konya'da yaptırdığı zaviyeye kişi atanmasıyla ilgili bir belge mevcuttur. Belgeye göre Seyyid Ali Bin Yusuf ölüyor, bundan sonra kardeşi Mehmed Efendi ile oğulları Seyyid Hacı Yusuf ve Seyyid Abdulhay ve Seyyid Eyyub ortaklaşa yürütüyorlar (22 Recep Sene 1267) (BOA/EV/374/35).

Resim 3.58. Zaviyenin hava fotoğrafi (Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi’nden)

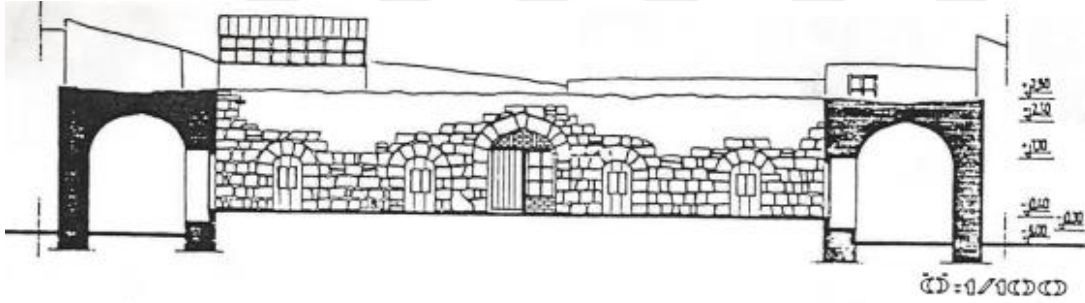
Mimari açıdan asıl hâlini büyük oranda koruyan zaviyenin 14x14 m ölçülerinde avlusu vardır. “U” planlı zaviye; kuzey, doğu ve batı yönlerde odalardan ibarettir. Zaviyenin güney kısmına sonradan kerpiçten dükkânlar inşa edilerek bu bölüm de kapatılmıştır. Fakat zamanla bu kerpiç dükkânlar yıkılmıştır. Güney bölümde ortada beşik tonozlu 5 oda yer almaktadır. Zaviyenin doğu tarafındaki kolunda iki basık kemerli kapıdan girilen 4 beşik tonoz örtülü oda bulunmaktadır. Bu doğu yönde, yine söz konusu iki odanın yanında bağımsız, sokağa açılan ayrı beşik tonozlu 1 oda daha bulunmaktadır. Zaviyenin batı kanadında aynı düzen devam etmektedir. Zaviyede esasen 15 oda bulunmaktadır. Fakat zamanla odalar arası duvarlar yıkıldığından günümüzde odalar arası geçişler serbesttir.

İbrahim Hakkı Konyalı’ya göre zaviyenin bahçesine doğu ve batı yönlerinde yer alan kemerli kapılardan girilmektedir (Konyalı, 1964: 743).

Şekil 3.6. Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi, planı (A. Alkan'dan)

İnşa malzemesi olarak zaviyede moloz taşlar kullanılmıştır. İç mekânda tuğla malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Onarımlara ait derz izleri günümüzde de mevcuttur.

Şekil 3.7. Pîrî Mehmed Paşa zaviyesi, cephe görünüşü (A. Alkan'dan)

Cepheler incelendiğinde batı cephe, kuzey–güney doğrultulu dikdörtgen bir görünümündedir. Batı cephede dört adet basık kemerli kapı mevcuttur. Basık kemerli kapı açıklıkları günümüzde sonradan yapılmış ahşap kapılarla kapatılmıştır (Resim 3.59).

Resim 3.59. Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi, batı cephe

Güney cephe zaviyeye giriş aksının karşısında olup, doğu-batı doğrultuludur. Bu cephe diğer cephelere oranla daha vurguludur. Zaviyenin ana girişi buradan sağlanmaktadır (Resim 3.59). Cepheden hafif çıkıntı yapan ana giriş kapısı, kare biçimde değerlendirilmiş olup bu kapı açıklığı orijinal olmayan ahşap malzemeli iki kanatlı bir kapı ile günümüzde güvenlik amaçlı demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Baharatçı ve antika eşya satan dükkân olarak günümüzde işlevini sürdürmektedir (Resim 3.60), (Resim 3. 61).

Resim 3.60. Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi, güney cephe

Resim 3.61. Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi, güney cephe kapısı

Doğu cephede yer alan kuzey-güney doğrultulu kanat, batı cephe planının tekrarıdır. Buradaki odalar birbirinden bağımsızdır. Doğu cephenin güneye yakın kısmındaki odadan sokağa çıkan bir kapı mevcuttur.

İç mekânda tuğla malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Beyaz badana ile sıvalı iç bölmelerde her bölüme havalandırma boşluğu bırakılmıştır. Mekânlar arası geçişler, tuğlanın farklı sıralanmasından meydana gelen düzenlemeyle hareketlendirilmiştir (Resim 3.62), (Resim 3.63), (Resim 3.64). İç mekânda batı cephedeki bölümün güney kısmına yakın olan yerde ocak sistemine yer verilmiştir. Havalandırma boşluğu yine tuğla malzeme ile örülmüştür. Havalandırma boşluğunun içinin sıvanmamış olması tuğla malzemenin görülmesini kolaylaştırmıştır.

Resim 3.62. Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi'nin güney kanat mekânı, doğudan batıya bakış

Resim 3.63. Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi'nin, beşik tonozlu örtü sistemi

Doğu kanatta yer alan odalar günümüzde Hayra Hizmet Vakfı'nın kiracısı Yafes Sinop²⁵ tarafından depo olarak kullanılmaktadır (Resim 3.65).

Resim 3.64. Zaviyenin doğu kanadının güney ucundaki mekân

²⁵ Pîrî Mehmed Paşa Vakfıyesî'nde, Paşa'nın bir zaviye yapısı yaptırdığı bilinmektedir. Vakfiye kaynaklı bilgiye “Şeriat ile amil ve ehl-i tarik olan kişilerin” söz konusu zaviyede kalabilecekleri belirtilmiştir. Zaviyenin kullanımının Mevlevî tarikatına mensup kişilere tahsis edildiği bilinmektedir (Küçükdağ, 1992: 159; VGMA DEF 747: 481-501). Zaviyenin 25 yıllık kiracısı olduğunu dile getiren 1951 Şubat doğumlu Yasef Sinop'tan yapıya dair bilgiler aldık. 1980 yılında babasının yanında mesleğe başlayan Sinop, zaviyenin avlusunda sema yapıldığının rivayet edildiğini dile getirmiştir. Buranın medrese yapısı olduğunu söyleyen Sinop, burada bir dönem dersler verilmiş olduğundan bu fikirdedir. Bu kısa röportajımız için kendisine teşekkür ediyoruz. Küçükdağ'ın bu konuyla ilgili görüşü ise tarikatların bir dönem önemini yitirmiş olmasından dolayı burada medrese eğitimi verildiği daha sonra ilk hâline, zaviyeye, çevrilmiş olduğu yönündedir. Bu ifadelerden ve arazi araştırmalarından da yola çıkılarak burada zaviye yapısının yerinde önceden başka bir yapının olduğu, Pîrî Mehmed Paşa'nın zaviyeyi bu harap yapının üzerine inşa ettiği düşünülmektedir. Kesin bilgiye kazı çalışmaları sonucunda ulaşılabilir.

Resim 3.65. Zaviyenin doğu kanadının ortasındaki mekân

3.3. Müstakil Eserler

3.3.1. Camiler (Mescitler) ve Zaviyeli Yapılar

3.3.1.1. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi (Soğukkuyu Mescidi)

İnceleme Tarihi: 24.03.2021

Şekil No: 3.8-3.9-3.10

Resim No: 3.66-3.74

Yapı İstanbul'un Fatih ilçesinde, Haliç'e hâkim bir noktada, Zeyrek Mahallesi Cibali Sokak üzerinde yer almaktadır. Cami yakınından ana yol geçmektedir. Kuzey, güney ve doğu yönlerden modern yapılarla çevrelenmiştir (Resim 3.66). Ayrıca yapının kuzey yönünde geniş bir arazide Halvetiye şeyhlerinin mezarlarından oluşan bir kabristan bulunmaktadır.²⁶ Bu mescid Bizans sarnıcının üzerine inşa edildiğinden Soğukkuyu olarak adlandırılmaktadır (İ.M 26.11.1937 Kararı). Yapı, Kara Pîrî Paşa Camisi olarak da anılmaktadır (Demircanlı, 1989: 114). Yapı inşa edilmeden önce burada bir manastırın varlığı bilinmektedir. Yapının banisi Pîrî Mehmed Paşa'dır (Öz, 2015: 123).

Resim 3.66. Pîrî Mehmed Paşa (Soğukkuyu) Mescidi uydu fotoğrafı (<https://earth.google.com>, 22.11.2021)

Caminin, Pîrî Mehmed Paşa Vakfı'na ait olduğu; cami ve medreseden oluşan bir yapı grubu içinde yer aldığı anlaşılmaktadır (VGMA DEF,747: 481-501). Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde bu mekân "Medrese-i Pîrî Paşa" olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca üzerine inşa edilen manastırın adı "Medaris-i İncil-hane" olarak bilinmektedir (Çelebi, 1996: 17). Bu yapı üç yüz sütunlu büyük bir Bizans sarnıcı üzerine kurulmuştur (Demircanlı, 1989: 114).

Mülhak vakıflardan Pîrî Mehmed Paşa Vakfı'ndan Zeyrek'teki camiye ilişkin bakım ve onarım gerekliliği 25 Safer 1310 ve 5 Eylül 1308 tarihli belgede bildirilmiştir (VGMA SD.123.9.1.1). Caminin medrese içinde olduğu, tehlikesinin bulunduğu ve bu

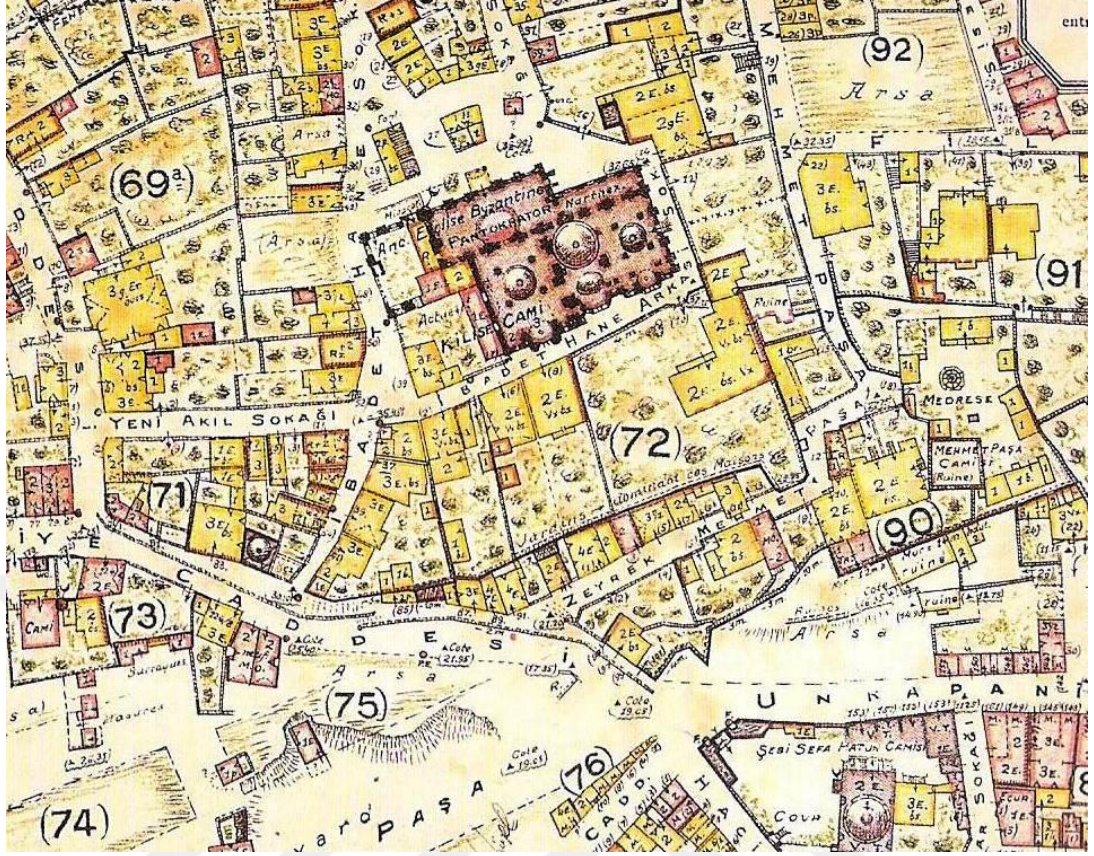
²⁶ Cami haziresinde Mustakimzade Süleyman Efendi yatmaktadır (Öz, 2015: 123).

sebeple tamirata ihtiyacının olduğu arşiv belgeleriyle bildirilmektedir (BOA EV/MKT/01493/96).

Ahmed Daniş Ağa, Soğukkuyu Mescidi'ne 18. yüzyılın ikinci yarısında minber koydurmuştur ve böylece mescid camiye çevrilmiştir (Süreyya, 1996: 266). Soğukkuyu Camisi'nin 1940'lı yıllarda ayakta olduğu bilinmektedir. 1990 yıllarında caminin minare kaidesi ve cephe kalıntıları mevcuttur (Demircanlı, 1989: 114). Cami 2013 yılında duvar kalıntılarının üzerine tekrar inşa edilmiştir. Yapı grubundan günümüze kalan güney ve batı yönden duvar izleridir. Ayrıca kuzeybatıdaki minarenin kaide kısmı da dönem yapısının kalıntılardandır. Zeyrek sarnıcı üzerine inşa edilmiş olan yapının günümüzde restorasyonu yapılmış ve yapı ibadete açılmıştır.

Camide kullanılan orijinal malzemenin moloz taş ve tuğla olduğu arşiv belgelerindeki fotoğraflarından anlaşılmaktadır. Günümüzde betonarme olarak yenilenmiştir. Ayrıca yapı yaklaşık 1 m yüksekliğe kadar lambiri ile kaplıdır. Günümüzde minarenin malzemesi ahşap ve moloz taştır. Mihrap, minber ve vaaz kürsüsü de ahşap malzemelidir ve sonradan eklenmiştir.

Cami; kare planlı, dört tarafa meyilli kırma çatıyla örtülüdür. Cami, harim kütesinden oluşmaktadır. Harim kütesi, dört cepheden kuşatılarak kırma çatıyla örtülmüştür. Tek katlı olarak yapılmıştır ve sadedir. Yapının son cemaat yeri bulunmamaktadır. Minare ünitesi caminin kuzey uca yakın olan batı cephesine konumlandırılmıştır.

Şekil 3.10. Pirî Mehmed Paşa Mescidi'ni ve çevresini gösteren kroki (İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Batı cephe, harım kütesinin batı duvarlarından oluşmaktadır. Minare ünitesi, yapının batı cephesinde kuzey yöne yakın bir konumdadır. Orijinal minareden yalnızca kaide kısmı kalmıştır. Gövde, şerefe, petek, külâh sonraki onarımda yapılmıştır. Minare sekizgen bir kaide üzerine oturan yine sekizgen bir pabuca sahiptir. Pabuç bölümünden sonra gövde, kaval silmeli bir taş bileziğe kadar sekizgen olarak devam etmektedir. İri kaval silmeden sonra silindirik gövde şerefeye kadar devam etmektedir. Tek şerefeli olan minarenin şerefesi kademeli üç kaval silmeyle hareketlendirilmiştir. Mermer malzemeden yapılmış olan şerefenin korkuluklarının kapalı ve sade tutulmuş olduğunu görmekteyiz (Resim 3.67).

Minarenin kaide kısmı, taş ve tuğla karışık olarak düzensiz bir şekilde inşa edilmiştir (Resim 3.68). Gövdeden sonra şerefeye kadar tuğla malzemelidir. Minarenin petek bölümünün de gövdedeki gibi tuğla malzeme ile devam ettiği görülmektedir.

Resim 3.67. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, minare

Resim 3.68. Minare kaidesi

Batı cephe yönünde medrese odasının kalıntısı bulunmaktadır. Cami ve medrese kalıntısını çevreleyen, moloz taştan olan bir duvar kalıntısının varlığı görülmektedir.

Güney cephede mihrap bölümünün her iki yanında iki pencere açıklığı mevcuttur. Pencere açıklıkları basık kemerli ve boyuna dikdörtgendir (Resim 3.69).

Doğu cephede tek sıra hâlinde basık kemerli boyuna dikdörtgen üç pencere bulunmaktadır. Söz konusu pencereler aynı seviyede, aynı boyutta ve demir şebekelidir.

Resim 3.69. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, doğu cephe

Kuzey cephesinin orta aksından yapıya giriş sağlanmaktadır. Girişin her iki yanında basık kemerli birer boyuna dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Resim 3.70).

Resim 3.70. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, kuzeybatıdan bakış

Caminin giriş kapısı oldukça sade tutulmuştur. Boyuna dikdörtgen olan kapı dikdörtgen açıklıklıdır. Kapı açıklığının alınlık kısmı hafif içe doğru girintili niş şeklinde tutulmuştur. Giriş kapısı çift kanatlı yapılmıştır, yenidir bu sebeple sanat tarihi açısından bir değeri yoktur. Giriş kapısının üzerinde kiremit örtülü bir sundurma yer almaktadır (Resim 3.71).

Resim 3.71. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, giriş

Harim kütlesi kare planlıdır. Kare plana sahip ibadet mekânı bu alanın tamamını kapsar. Mihrap, güney duvar ortasında bulunan kısmın oyulmasıyla sağlanmıştır. Harabe üzerine inşa edilmiş mescid tamamen yenilenmiştir. Batı yöndeki duvar ile organik bütünlük içinde olan duvar kalıntıları ve minarenin kaidesi orijinal kalıntılardır. Mescid kırma çatıyla örtülmüştür. Tavanı ahşap konstrüksiyonludur. Duvarlar, tamamen sıvalı beyaz badanalı yüzeylere sahiptir ve süsleme programı mevcut değildir.

Kuzey duvar ve batı duvar boyunca mahfil yer almaktadır. Mahfil, camiye sonradan eklenmiş bir unsurdur. Mahfilin kuzey alt bölümünün batı duvara yakın kısmından üst kata çıkış sağlayan merdiven bulunmaktadır (Resim 3.72).

Resim 3.72. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, mahfil

Mihrap; güney duvarda, kible duvarının ortasında, giriş ekseninin karşısında yer alır. Yarım daire planlı, ahşap malzemeli ve sade tutulmuştur. Camiye sonradan eklenen unsurlardandır. Sanat tarihi açısından değeri yoktur (Resim 3.73).

Resim 3.73. Piri Mehmed Paşa Mescidi, mihrap

Minber, kuzey ve batı yönden çevrelenen mahfilin güneydoğu köşesinde yer almaktadır. Tamamen ahşaptır ve camiye sonradan eklenen unsurlardandır (Resim 3.74).

Resim 3.74. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, minber

Vaaz kürsüsü, mescidin güneydoğu köşesinde dir ve muhdes unsurlardandır.

3.3.1.2. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi (Koruklu Tekkesi)

İnceleme Tarihi: 27.03.2021

Şekil No: 3.13

Resim No: 3.75-3.86

Cami; İstanbul ili, Fatih ilçesi, Nevbahar Mahallesi, Turgut Özal Millet Caddesi ile Süleyman Efendi Sokağı'nın kesiştiği noktada yer almaktadır. Burası esasen tekke yapısıdır. Güneybatıdan kuzeydoğuya doğru eğimli bir arazi üzerine

konumlandırıldığından kod farkı oluşmuştur. Caminin Turgut Özal Millet Caddesi'ne denk gelen cephesi diğer cephelere oranla yüksek tutulmuştur. Millet Caddesi'ne göre set üzerinde yer alan camiye merdivenle ulaşım sağlanmaktadır (Resim 3.75). Süleyman Efendi Sokağı'nın diğer ucunda, yapının haziresi yer almaktadır.²⁷

Resim 3.75. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, uydu fotoğrafı (<https://earth.google.com>, 22.11.2021)

Banisi dönemin ünlü veziriazamı Karamanî Pîrî Mehmed Paşa'dır (Öz, 2015: 115; VGMA DEF,747: 481-501). H 1328 (M 1910-1911) tarihli arşiv belgesinden edindiğimiz bilgilere göre, bu yapının yerinde Fatih Sultan Mehmed zamanında bir kilise kalıntısı varken, Korucu Mahmud Efendi tarafından buraya bir mescid inşa ettirilmiştir. Mescid zaman içinde yıkılmıştır ve aynı yere Hafız İbrahim Agah Paşa tarafından yeniden bir cami inşa ettirilmiştir. Basit bir inşaatla yaptırılmış olan mescidin mihrap yönündeki haziresinde Korucu Mahmud Efendi ile Hafız İbrahim Agâh Paşa'nın mezarları vardır. Koruk Mahmud Cami hakkında İstanbul Arkeoloji Müzeler Müdürlüğü'nün 7/9/1948 tarihli 354/53683 sayılı yazısıyla vakfiyesinin olmadığı tespit edilmiştir (İ.A.M.M Arş. Dosya 37).

Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi; “*Koruk Tekkesi Mescidi*” olarak kayıtlarda adı geçse de aslında tekke yapısı olarak inşa edilmişti. Tekke yıkılmış ve yıkıntı üzerine yeniden mescid inşasına başlanmışsa da ahşap olan çatısı çökmüş olduğundan yapı büyük zarara uğramıştır (Öz, 2015: 115). Başka bir belgede tekkeden

²⁷ Hazirede Molla Gürani ve Cemaleddin Karamanî'nin kabirleri de bulunmaktadır.

bahsedilirken Koruk Dede Dergâh-ı Şerifi olarak adlandırılmaktadır (BOA, I.EV.46/6.1.1). Mescidin esasen ilk adı Pîrî Paşa Tekkesi'dir. Zaviye şeyhlerinin Koruk Mahallesi'nde oturmalarından dolayı mescidin zamanla Koruklu Tekkesi adıyla anıldığı yönünde görüşler de mevcuttur (Küçükdağ, 2017: 209).

Tamirat keşif defterinde “*sanat inşaatının*” bildirimleri başlığıyla tekkenin tamiratına dair önemli bilgiler sunulmaktadır. Belgede anlatıldığı üzere o dönemde, günümüzde tramvay tarafındaki, semahanenin temelinde kayma meydana gelmiş ve yapı zarar görmüştür. Bunlara ilaveten ek mekânların ve dükkânların arka kısmına denk gelen bölümün taş ve kireç harcı kullanılarak yapılmasına karar verilmiştir. Bununla birlikte tahrip olan döşemesi de arşiv kayıtlarında anlatıldığı üzere meşe ağacından kirişli olarak yeniden yapılmıştır (BOA, I.EV.46/6.1.1). Yapının onarım ve tamirâtı Mehmed Zekâî Efendi sorumluluğunda gerçekleştirilmiştir²⁸ (BOA, I.EV.46/6.4.1/Sayı: 2654).

21 Ekim 1939 yılında İbrahim Hakkı Konyalı tarafından tekkeye dair incelemelerde bulunulmuştur. Bu yıllarda harap hâlde olan tekkenin kubbe eteğinde bir kitabe tespit edilmiştir. Kitabe, Sultan II. Abdülhamid döneminde yazılmış bir onarım kitabesidir ve İbrahim Hakkı Konyalı tarafından okunmuştur.

“Şahinşah-ı cihan.....bahta

Nice asar-ı hayr ile kıldı lutf-ı layuhsa

Odur ol kutb-i devran-ı merkez-arayı hilafet kim

Çiğar-i madeletle eyledi her dergahı ihya

Hususa nesl-i pak Hazreti Sıddık-ı a'zamdan

Vezir-i zi-fehamet ki Muhammed Pir-i bi-hemta

Tarik-i Halveti'de amma-i pak-i Hazret-i İshak

Gibi bir mürşide kılmış idi bu dergah-ı inşa

Nukud-ı himmetin sarf eylemişdi fi sebilillah

Neşat-efzay-i kalb-i salikhani olmuşuserta

²⁸ Mecidi gümüş on dokuz kuruş hesabı ile 22200 kuruş.

Murur-ı vakt ile viran olunca eyleyub ferma

Mücedded kıldı bünyad ol cihanban-i kerem ferma

Ruhun etdi füzünter Pir-i zişâ 'nın

Ömrün mezit eylesun bihakk-ı sure-i Taha

Yapıldı dil-nişin surette bir tarz-i cedit üzere

Behai tarihin didi vird eylesün Yarab!

Bu ra 'na dergahı yahu Şahinşah eyledü ihya"

Ebced hesabına göre kitabenin tarihi H 1326 (M 1908), (Konyalı, 1974: 2640).

Kitabenin günümüz Türkçesine çevrilmiş şekli şöyledir:

Cihan sultanı ve devrin İslam halifesi olan Sultan II. Abdülhamid sayısız hayrat eserleri ile bağışta bulunmuş, adaletiyle dergâhları ihya etmiştir. Nesli, Hz. Ebubekir'e dayanan büyük veziriazamlardan Pîrî Mehmed Paşa, Halveti tarikatı için bir dergâh inşa ettirmiştir. Bu dergâh için harcamalar yapmıştır. Burası zaman içinde harap olunca dönemin padişahı II. Abdülhamid tarafından onarıldığı anlaşılmaktadır.

Yapı, 17. ve 20. yüzyıllar arasında İstanbul'da gerçekleşen yangınlar neticesinde büyük tahribata uğramış, hatta yıkılma durumuna gelmiştir. Yangınların haricinde, özellikle de 1894 İstanbul Depremi (Zelzele-i Müdhîşe) en yıkıcı olanıdır (Ürekli vd., 1918: 179).

Doğal afetler nedeniyle yapı birçok değişiklik geçirmiş olmasından dolayı zaviye âdeta yeniden inşa edilmiştir. 1920'lerde tekrar inşasına başlanmış fakat tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla inşa faaliyeti durdurulmuş ve tevhidhane binasıyla beraber diğer birimleri yarım kalmıştır. Tevhidhane 1976 yılı itibarıyla halkın maddi desteğiyle tamamlanarak camiye dönüştürülmüştür.

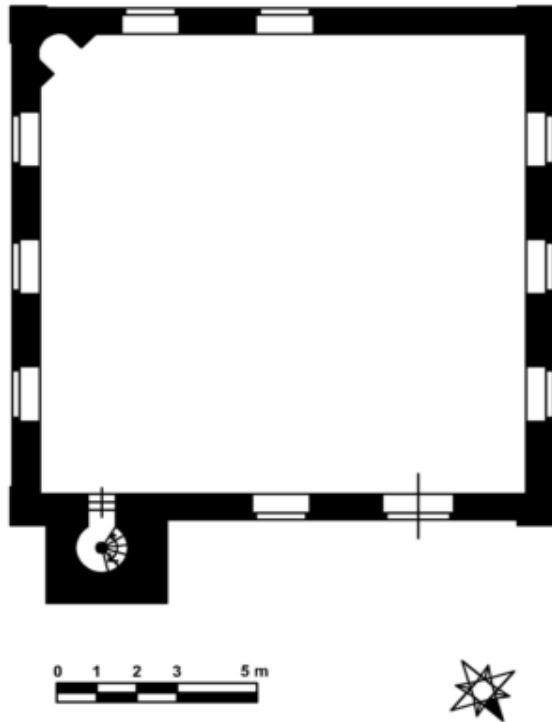
Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nde kullanılan yapı malzemesi, zemin kodunu oluşturan beden duvarlarında tuğla ve düzgün kesme taştan oluşturulmuştur. Bu malzemeler, iki sıra tuğla tek sıra düzgün kesme taşın sıralanmasıyla almaşık duvar tekniğinde yapılmıştır. Caminin ana inşa malzemesi yakın dönemde inşa edildiğinden betonarme krişli olmakla beraber asli hâlinin düz ahşap tavanlı olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Harim mekânının kuzeyinde yer alan iki silindirik sütun, fabrika işi

çini malzemeyle kaplıdır. Ayrıca mihrap, tamamen günümüz Kütahya çinileri ile kaplanmıştır. Minber ve vaaz kürsüsü makine işi ve ahşap malzemelidir.

Cami, muhdes bir son cemaat yeri ve harim kütesinden oluşmaktadır. Harim kütesi, kare planlı kübik bir düzenlemeye sahiptir. Dıştan ölçüleri toplamda 13,60x13,60 m'dir. Yapının cepheleri ara yönler yöneldedir. İç mekân ise 11,95x11,95 m ölçülerindedir. Tümüyle harim mekânından oluşan cami kütesinin kuzeydoğu cephesinde doğu cepheye yakın olan yerde caminin minaresi yer almaktadır. Mihrap kütesi dışa taşınmış olarak, harim kütesi ise iki kademeli olarak yapılmıştır. Alt kademe beden duvarları, ikinci kademe ise örtü sistemidir.

Harim kütesinin güneydoğu ve kuzeybatı cephesinde üst seviyede üçer pencere açıklıkları bulunmaktadır. Güneybatı cephede ise üst seviyede ikişer pencere açıklıkları mevcuttur.

Kuzeybatı cephesinde üst seviyede bulunan üç adet pencere açıklığı, yarım daire kemerli olarak değerlendirilmiştir. Alt seviyelerde boyuna dikdörtgen olan pencereler demir şebekelidir. Kuzeybatı cephenin batı köşesine yakın olan ucunda imam lojmanı ile irtibatlanan bir kapı mevcuttur (Resim 3.76).

Şekil 3.11. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin planı (B. Burak'dan)

Resim 3.76. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, imam lojmanına açılan kapı

Güneybatı cephede üst seviyede iki, alt seviyede üç adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Güneydoğu cephede üst seviyede bulunan pencereler üç adet ve alçı şebekelidir. Alt seviyede bulunan pencereler, boyuna dikdörtgen ve iki pencere açıklığı ahşap doğramalı yapılmış yeni bir unsurdur ve demir şebekelidir. Cephe dörtkenardan da dik açılı yüzeyssel bir silme ile çerçevenmiştir (Resim 3.77).

Resim 3.77. Pîrî Mehmed Paşa Camisi, güneydoğu cephe

Caminin güneybatı bölümü yönünde avlu içinde bir hazire bulunmaktadır. Hazire günümüze kadar gelen, orijinal mezar taşları bulunan birçok mezar mevcuttur. Avlu duvarı günümüzde demir parmaklıklıdır (Resim 3.78).

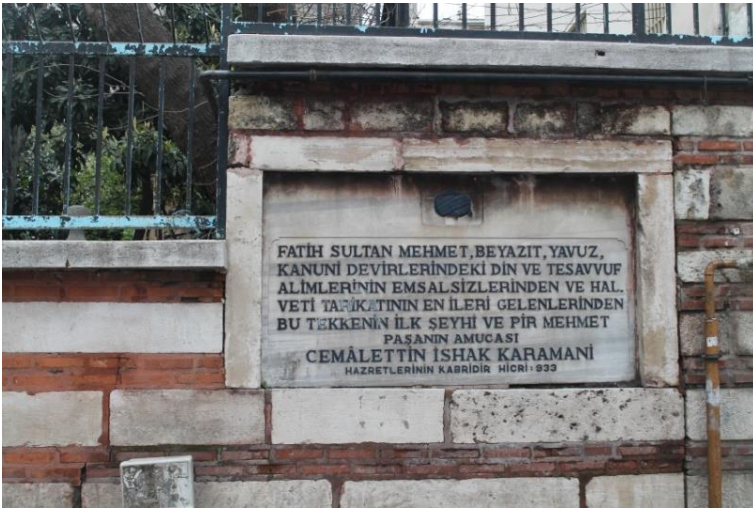
Resim 3.78. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin güney yönünde bulunan hazire

Güneydoğu cephede alt ve üst seviyede aynı ekseni paylaşarak yerleştirilmiş üçer pencere açıklığı mevcuttur. Alt pencereler, boyuna dikdörtgen birer açıklıktır ve demir parmaklıklıdır; üst pencereler ise sivri kemerli ve alçı şebekelidir (Resim 3.79).

Resim 3.79. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, güneydoğu cephesi

Güneydoğu cephede avlu duvarında dikdörtgen bir mermer levha üzerinde Türkçe “*Fatih Sultan Mehmed, Beyazıt, Yavuz, Kanuni devirlerindeki din ve tasavvuf âlimlerinin emsalsizlerinden ve halveti tarikatının en ileri gelenlerinden bu tekkenin ilk şeyhi ve Pir Mehmed Paşa’nın amucası Cemalettin İshak Karamanî Hazretleri’nin kabridir. Hicri 933*” yazılıdır. Bu yazının alınlık kısmında kare bir çerçeve içinde yeşil bir sarık kabartması mevcuttur. Mermer levha üç yönden kireç taşıyla çerçevelenmiştir. Duvarda görülen yapı malzemesi tuğla ve kireç taşıdır. Tuğla ve taş sırasında almalı duvar tekniği hâkimdir (Resim 3.80).

Resim 3.80. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi’nin doğu avlu duvarında bulunan Türkçe kitabesi

Kuzeydoğu cephe avlu duvarı, boydan boya iki sıra tuğla ve bir sıra düzgün kesme taş olmak üzere almalı duvar tekniğiyle örülmüştür. Pencere söveleri yekpare, düzgün, kesme taş levhalarla oluşturularak demir parmaklık yerleştirilmiştir.

Hareketlilik sağlama adına pencere alınlığındaki tuğla dizisi üç sıra tutulmuştur (Resim82). Kuzeydoğu cephe istikametinde bulunan bu kapı aracılığıyla merdivenle yapıya ulaşılmaktadır. Basık kemerli tutulan kapı oldukça sadedir ve kemerde verev kesme taş kullanılmıştır. Kapı alınlığındaki enine dikdörtgen pano içinde günümüz alfabesi ile “*Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camii tesisi: 1520 yeni inşası 1976*” yazılıdır. Söz konusu alınlık yağlı boya ile yeşile boyanmıştır. Bu yazının üzerinde ince silmeli iki ucu zencerek ile sonlanan kartuş içinde celi sülüs yazıyla Hicr Suresi’nin 46. ayeti yazılıdır: “*Güven ve esenlik içinde oraya girin*” (Resim 3.81).

Resim 3.81. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, avlu giriş kapısı

Resim 3.82. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, kuzeydoğu cephe

Kuzeydoğu cephede üst seviyede üç adet pencere mevcuttur. Harime girişin sağlandığı, minare kütesine kadar uzanan ünite; sonradan yapılmış basit bir sundurmadan ibarettir. Hava şartlarından korunmak amacıyla camekân ile kapatılmıştır. Örtüsü ahşap malzemelidir (Resim 3.83).

Resim 3.83. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, muhdes mekân

Cami küçük ölçekte inşa edilmiştir. Küçük ölçekli olmasına rağmen bol pencere açıklığına sahip olduğu görülmektedir. İç mekânda aydınlanma sağlanabilmiştir. Duvarlar günümüzde sıvalı ve boyalı olduğundan ana malzeme belirlenememekle birlikte taş olduğu anlaşılmaktadır. İç mekân tavanında bugün betonarme kirişler görülmektedir (Resim 3.84). Örtü sistemi kırma çatılı ve kiremitle kaplıdır.

Resim 3.84. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, harim

Mahfil, kuzey duvara bitişik betonarme olarak yapılmıştır. Mahfile ahşap merdivenlerle çıkılır ve görünüm itibarıyla sade ve süslemesiz olarak yapılmıştır (Resim 3.85).

Resim 3.85. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, mahfil katı

Mahfil, harim mekânının kuzeybatı tarafından ahşap bir merdivenle çıkışın sağlandığı, betonarme olarak yapılmış, kuzeydoğu duvara bitişik olarak boydan boya uzanır. Mahfili iki sütun desteklemektedir. Sütun yüzeyleri günümüz Kütahya işi çini levhalarla kaplanmıştır.

Mihrap, harimin güney köşesinde yer alan yarım daire şeklinde bir nişten ibarettir ve bütün yüzeyi çini levhalarla kaplanmış yeni bir unsurdur. Duvar

yüzeyinden kısmen taşıntılı dikdörtgen bir kütleyle sahiptir. Aynı zamanda sivri kemerli bir kavsaraya sahiptir. İbadet mekânından bir basamak olacak şekilde yükseltilmiştir. Mihrap üç yönden dört sıra bordür ile çevrelenmiştir. En dıştaki ince bordür, açık turkuaz renkte sarmal bir biçimde üç yönü kuşatmıştır. Geniş tutulan düz bordür, lacivert zemin üzerine beyaz yazıyla oluşturulmuş ve orta ekseninde simetrik olarak iki yanda ve üst bölümde celi sülüs ayet kuşakları vurgulanmıştır. Üçüncü düz bordürde dallar ile organik bağ içinde simetrik dizilmiş hatailer sıralanmıştır. Hatailer arasına karşılıklı simetrik yerleştirilmiş lale motifleri kompozisyonu tamamlamaktadır. Dördüncü bordür, lacivert zemin üzerine yeşil ve kırmızı renkteki hançer motiflerle oluşturulmuştur. Mihrabın alınlık kısmında beyaz zemin üzerine celi sülüs yazı yer almaktadır. Köşeliklerde Osmanlı armaları yer almaktadır. Taç kısmı zikzak görünümüne sahip bir sıra ile sonlandırılmıştır (Resim 3.86).

Resim 3.86. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, mihrap

Minber güneybatı duvarda batı köşesine yakın yerde bulunmaktadır. Ahşaptan imal edilmiş ve sonradan yapıya yerleştirilmiştir.

Vaaz kürsüsü doğu duvara bitişik olarak yerleştirilmiştir. Sonradan imal edilmiş makine işi, ahşap malzemelidir.

3.3.1.3. Cemaleddin Aksarayı Zaviyesi

İnceleme Tarihi: 05.09.2021

Şekil No: 3.14

Resim No: 3.87-3.95

Cemaleddin Aksarayı Zaviyesi, Aksaray Merkez ilçesinde, Ervah Mezarlığı'nın güneybatı ucuna yakın yere konumlanmıştır. Coğlaki Mahallesi'nde batıya doğru eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Kuzey yönünde zaviyenin kabristanı, doğu yönünde yol, güney ve batı yönünde ise boş arazi bulunmaktadır (Resim 3.87).

Resim 3.87. Cemaleddin Aksarayı Zaviyesi, uydu fotoğrafı (<https://earth.google.com>, 22.11.2021)

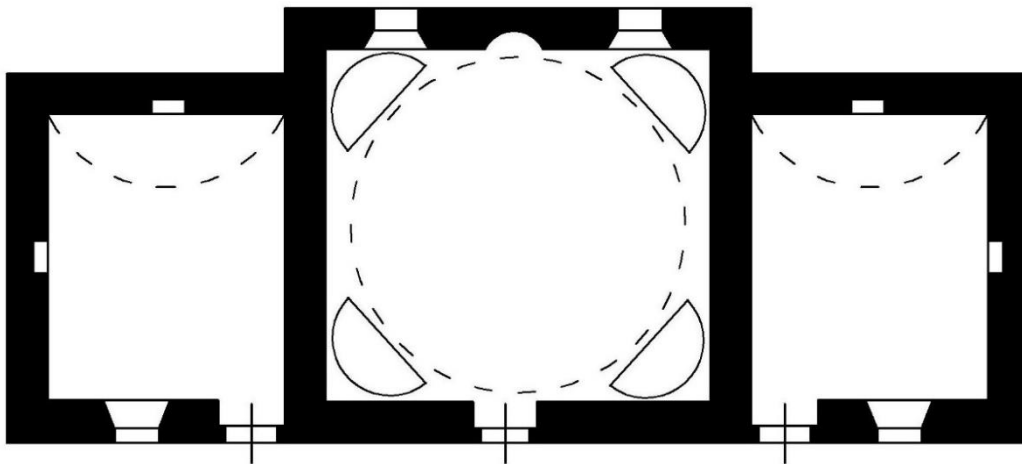
Zaviyenin banisinin kim olduğu belgelerde mevcut değildir. Cemaleddin Aksarayı 791 (1388-1389) yılında vefat etmiştir. Buna istinaden Cemaleddin Aksarayı'nın yapıyı sağlığında yaptırmış olabileceği düşünülmektedir (Erdal, 2014: 241). Mimarı belli değildir.

İbrahim Hakkı Konyalı, 1883 yılında vefat eden Müftü Perekzade İbrahim Hilmi Efendi'nin yapının iki yan mekânıyla birlikte ana kütleyi yeniden yaptırdığını kaydetmiştir. Fakat kalıntıların üzerine yapılıp yapılmadığı kesin olarak

saptanamamaktadır (Deniz, 1994: 117; Konyalı, 1974: 1454). 1978 yılına kadar ayakta olduğu bilinen yapının, Pereksadeler tarafından yıktırılarak 1979-1980 yılları arasında mescid yaptırıldığı kaynaklardan öğrenilmektedir. Eski fotoğraflarda yıkılmadan önceki durumu son kez gözlenmektedir. 2005 yılında sondaj kazısı yapılmıştır ve kazı sonucunda tabhane odalarına ait olduğu bilinen yerlerde özgün durumunu koruyan kaba yonu taştan yapılmış temel kalıntıları gözlenmektedir (Bal, 2010: 62). Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından var olan mescid de 2009 yılında yıktırılarak zaviye aslına uygun biçimiyle yaptırılmıştır. Tek mekândan müteşekkil olan esere yan mekânları eklenmiştir. Zaviye hâliyle ayakta olan yapının asıl ibadet mekânı günümüzde ziyaretçilere açıktır.

Beden duvarlarında kesme küfeki taş kullanılmıştır. Asıl ibadet mekânı kubbe ile yan mekânlar beşik tonoz ile örtülüdür.

Plan bakımından zaviyeli camiler grubunda değerlendirilmektedir. Doğu-batı uzantılı plana sahiptir ve ortada bir, yanlarda iki mekândan müteşekkil bir kompleks görünümündedir. 3 ayrı kütleli alandan meydana gelmektedir: 1. kütleli alan kuzey-güney yönlü yan mekân, 2. kütleli alan kare planlı asıl ibadet mekânı, 3. kütleli alan ise yine diğer uçtaki yan mekânın tekrarı niteliğindedir. Yanlardaki tabhane alanlarına giriş iki bağımsız kapıdan gerçekleştirilmektedir. Ortadaki asıl ibadet mekânının girişi ise yine bağımsız bir kapıyla sağlanmaktadır. Zaviyenin üç ayrı kapısının girişi de kuzey yöndendir. Esas ibadet mekânının güney duvarında mihrap nişi bulunmaktadır ve bu mekân kubbe ile örtülüdür. İki yan mekânın örtü sistemi beşik tonozdur.

Şekil 3.12. Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyesi, plan (Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Zaviyenin batısında yer alan batı yan mekânın cephesi iki kademeli olarak yapılmıştır. İlk kademe beden duvarları, ikinci kademe ise örtü sistemidir. (Resim 3.88). Söz konusu mekân, batı ile güney yönleri bakımından ana kütlede bağımsızdır; kuzey yönü itibarıyla ana kütleyle bütünsellik içindedir. Yan mekânın kuzey cephesinde bir pencere sistemine yer verilmiştir. Bu mekânın batı ve güney cepheleri penceresiz, sade ve kütseldir. Yan mekânlar taş malzemeli kırma çatılıdır.

Resim 3.88. Cemaledin Mehmed Aksarayı Zaviyesi, güneybatı cephe

Asıl ibadet mekânı olan ana kütsel alan, yan mekânlardan yüksek ve taşınıtlı olarak değerlendirilmiştir. Mekânının cepheleri kademeli olarak yapılmıştır. İlk kademe beden duvarlarıdır; ikinci kademe olan kasnak, yüksek tutulmuş dört köşeden pahlanmış ve sekizgen plan şemasında tasarlanmıştır. Kasnak sekiz yönden dışa taşınıtlı bir şekilde yapılmıştır. Ayrıca pahlanan bu dört köşede kubbeye geçişin sağlandığı tromplar dıştan belirgin bir şekilde vurgulanmıştır. Ana kütsel alan doğudan ve batıdan yan mekânlarla çevrelenmiştir. Güney yönden iki pencere sistemine yer verilmiştir. Pencere kareye yakın, boyuna dikdörtgen olarak tasarlanmıştır. Pencere şebekeleri basit tutulmuş, boyuna ve enine yerleştirilmiş iki demir çubukla bağlanmıştır. Pencere söveleri ise dört yönden, cepheden çıkıntı yapan kesme taş bloklarla sarılmıştır (Resim 3.89). Vakıflardan alınan fotoğraflarda yıkılmadan önce yapı malzemesinin farklı olduğu görülmektedir (Resim 3.90).

Resim 3.89. Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyesi, güney cephe

Doğu cephe asıl ibadet mekânının ve yan mekânların doğu duvarlarından oluşmaktadır. Bu yan mekân görünüm itibarıyla batıdaki yan mekânın tekrarı niteliğindedir. Güney, doğu ve kuzey yönlerinden ibarettir. Güney ve doğu cephelerinde pencere sistemine yer verilmemiştir ve bu cepheler masiftir. Kuzey yönde bir pencere ve bir kapı sistemine yer verilmiştir. Pencere, güneyinde yer alan pencere sistemi düzeneğinde ve onun tekrarıdır. Kuzey cephesinin asıl ibadet mekânının mihrap aksında yapıya giriş kapısı bulunmaktadır. Kapı açıklığı, günümüzde sonradan yapılmıştır; ahşap malzemeli ve makine işidir.

Asıl ibadet bölümünün ortasında basık kemerli bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Kapı taş malzemelidir ve kapının cepheden hafif çıkıntı yapan söveleri kapı açıklığını kuşatmıştır. Kapı 1.80 m yüksekliğe sahiptir. Zaviyenin en hareketli cephesi pencere ve kapı sisteminin yer aldığı kuzey cephedir (Resim 3.90). Zaviyenin yıkılmadan önceki 1970’li yıllara ait fotoğrafı mevcuttur (Resim -3.91), (Resim 3.92).

Resim 3.90. Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyesi, kuzey cephe

Resim 3.91. Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyesi'nin yıkılmadan önceki güney cephesi (Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Resim 3.92. Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyesi'nin yıkılmadan önceki fotoğrafı kuzey cephe, 1970'li yıllar (Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Zaviye yapısına kuzey cepheden giriş sağlanmaktadır. Harimi örten kubbe tromplarla yükseltilmektedir. Dört cepheden yükselen tromplar iç mekânı hareketlendirmiştir. Pencere sistemleri, içten makine işi ahşap görünümlü pvc malzemelidir. Duvar ortasında bulunan mihrap çerçeve, yarım daire planlı hücre, köşelik gibi elemanlardan oluşmaktadır. Mihrap; hücresi, köşelikleri, bordürü süslemesizdir; basit tutulmuştur ve duvar ortasında oyuntu oluşturmuştur. Mihrabı ters “U” oluşturan bir bordür çevrelemektedir (Resim 93).

Resim 3.93. Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyesi, güney duvar

Kubbeye geçiş elemanı olarak kullanılan tromplar her köşede duvar bağlantılarını sağlamaktadır ve içten tüm beden duvarlarında yarım daire kemer şeklinde görülmektedir (Resim 94). Zaviye mekânının asıl ibadet bölümünü örten kubbe yüksek tutulmuştur (Resim 95). Yan mekânlar sade, süslemesizdir ve günümüzde rutubet aldığından kullanılmamaktadır.

Resim 3.94. Cemaleddin Mehmed Aksarayı Zaviyesi, kuzey duvar

Resim 3.95. Cemaleddin Mehmed Aksarayı Zaviyesi, kubbenin içten görünüşü

3.3.2. Hamamlar

3.3.2.1. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı (İstanbul-Beyoğlu)

İnceleme Tarihi: 24.03.2021

Şekil No: 3.11-3.12

Resim No: 3.96-3.105

Hamam İstanbul ili, Beyoğlu ilçesi, Hasköy Mahallesi'nde yer almaktadır. Kumbarahane Camisi'nin bulunduğu cadde üzerindedir. Hamam, doğu-batı istikamette oldukça eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Eğim farkından dolayı

kod farkı belirgin olarak görülmektedir (Resim 96). Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde de meskûn mahaldeki bir mescidin yakınlarında bulunduğu bildirilmektedir (Çelebi, 1996: 137; VGMA DEF, 747:481-501).

Resim 3.96. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı, uydu fotoğrafı (<https://earth.google.com> 22.11.2021)

Hamamın kuzey cephesi günümüzde evsizlerin barınağı hâline gelen ıssız ve geniş bir arazidir. Batı cephesi ana yola bakmaktadır. Güney cephe karşısında evler, dükkânlar; doğu cephe karşısında ise modern binalar bulunmaktadır. Hamam çeşidi bakımından tekke hamamları kategorisindedir.

Hamamın banisi dönemin ünlü veziriazamı Pîrî Mehmed Paşa'dır (VGMA DEF,747: 481-501).

Hamam günümüze gelene kadar birçok değişikliğe uğramıştır. Pîrî Mehmed Paşa'nın oğlu söz konusu hamama havuz eklettirmiştir (Küçükdağ, 2017: 212; Ayvansarayi,1985:1118). 1147 yılı hamamcı esnafı defterinde hamamın adı verilmiştir (Haskan, 1995: 256; Yaşar, 2014: 572). Fakat hamamda çalışanların isimleri bilinmemektedir. İstanbul vakıfları tahrir defterlerinde “Hamam-ı Cedid” olarak kayıtlıdır (Haskan, 1995: 256). İstanbul hamamları, hamam işlevini bir süre sürdürememiştir. Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığının 09.09.1972 gün ve 6641 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (26.11.2014-2886, İstanbul II. Nolu KVKK). 1990'lı yıllarda dikiş atölyesi olarak kullanılmış ve hamamın bölümü kullanılmadığı için yıkılmıştır. 2001 yılında Kültür Bakanlığı tarafından alınan 22.03.2001 tarih ve 680 sayılı karar ile hamamın restorasyonu yapılarak müzeye dönüştürülmüştür (25.02.2015-3183- İstanbul II. Nolu

KVKK). Son dönemlerde restorasyonu tamamlanmıştır. Günümüzde hamam kilitlidir ve bir bekçisi vardır.

Hamamın cephesinde betonarme ve moloz taş kullanılmıştır. Tütekliğin malzemesi tuğladır. İç mekânda odunluk bölümünde mozaik karo döşeme, sıcaklık bölümünde mermer, odunluk ve soğukluk bölümlerinin tavanlarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Kullanılan ahşap malzeme tamamıyla yenilenmiş bir unsurdur.

Doğu-batı doğrultusunda planlanmış eğimli arazi üzerindeki hamam, yamuk bir dikdörtgen görünüme sahiptir. Hamam plan bakımından asıl hâlini korumuştur ve mekânsal dağılımı açısından dikkate değerdir.

Yapı birbirine bitişik 4 kütle hâlinde algılanır: 1. kütle soyunmalık (cemekan) 2. kütle ılıkılık ve sıcaklık, 3. kütle su deposu ve külhan 4. kütle odun ve malzeme deposudur. Her kütle rahatlıkla algılanmaktadır. Güney kenar doğu uçtan bir çıkıntı yapmaktadır.

Soyunmalık (cemakan) bölümü doğu-batı yönde uzanan dikdörtgen bir düzende konumlanmıştır. Giriş kapısı bu bölümün güney cephesinin orta aksına yerleştirilmiştir. Üst örtü kırma çatı ile örtülüdür. Bu bölümün doğu duvarı kuzey ve güney kenarda düz bir çizgi oluştururken, eksene yakın bir konumla doğuya doğru bir girinti yapmaktadır. Bu girintinin kuzey ucu kısmen pahlanarak buraya ılıkılık ünitesinin kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Kapı basık kemerli olarak değerlendirilmiştir.

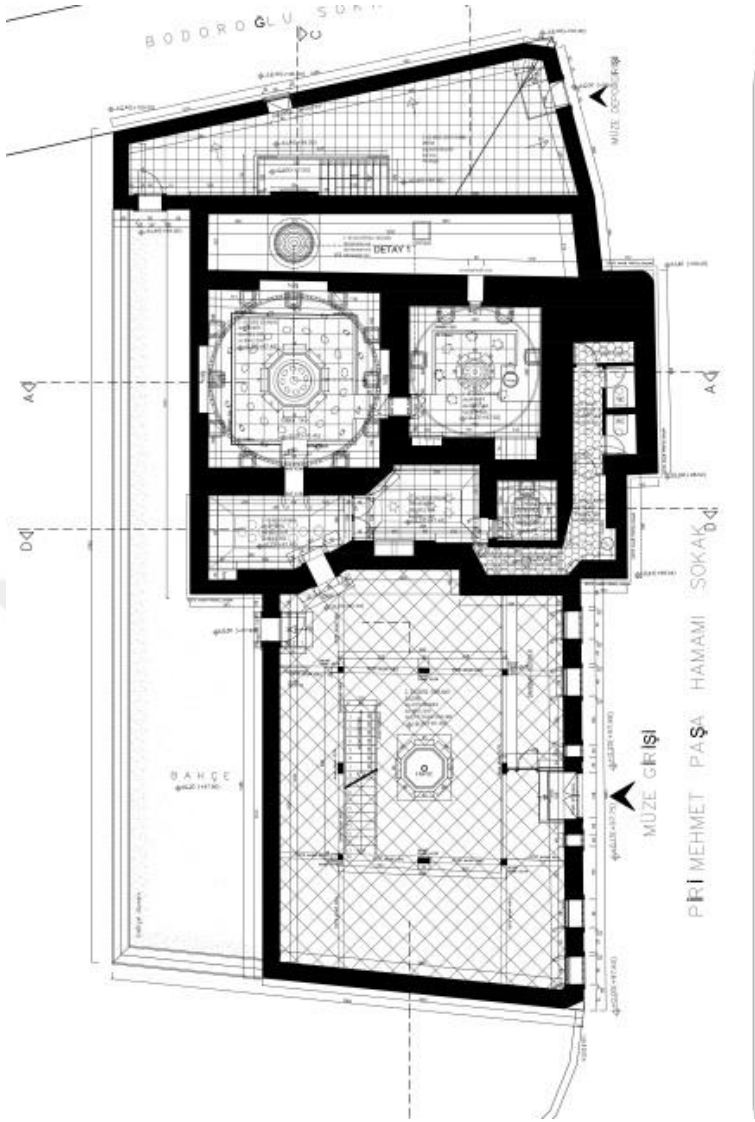
Ilıkılık bölümü üç bölümden oluşmaktadır. Kuzey-güney yönde dikdörtgen önünde “L” şema ile tuvalet uzanmaktadır. “L” nin güney yanındaki uzun kenarında da tuvalet üniteleri vardır. Ilıkılık bölümünün güney yönüne bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Buradan traşlık bölümüne geçilmektedir. Traşlık bölümünün güneye yakın olan kısmında kare planlı bir kütle yer almaktadır. Bu alan da halvet olarak değerlendirilmiştir. Ilıkılık bölümünde yer alan tıraşlık bölümünün hemen bitişiğindeki halvetin üst örtüsü dilimli kubbeli olarak değerlendirilmiştir. Buradaki örtü sistemi hamamdaki hiçbir örtü sistemiyle benzeşmemektedir.

Ilıkılık bölümünün doğu kısmında üzeri kubbeyeyle örtülmüş iki hacimli alan daha bulunmaktadır. Bu alan sıcaklık bölümüdür. Su kanalı ve kuyu bu alandadır. Sıcaklık bölümü çift olarak düzenlenmiştir. İki sıcaklık bölümünde de göbek taşı bulunmaktadır. Kuzey bölüme yakın olan kare planlı bölümün kuzey-güney ve batı

cephe eksenindeki kemerler biraz enli tutularak küçük birer niş teşkil etmiştir. Bu alanda sekiler üzerinde kurnalar bulunmaktadır. Güneye yakın olan kısımdaki kubbeli mekânın daha mütevazı olduğu görülmektedir. Alanlar arasında bir geçit sağlayan kapı bulunmaktadır. Buradaki sıcaklık bölümünde ise sekiler üzerinde yine kurnalar yer almaktadır.

Sıcaklık alanının doğusunda kuzey-güney yönlü uzanan kütleli alan su deposudur. Bu alanın kuzey kenarına yakın olan kısmında büyük bir kazan vardır.

Su deposunun doğusunda bulunan kuzey-güney yönlü uzanan kütleli alan ise hamamın depo bölümüdür. Güney yönden kuzeye doğru daralan bu kütleli alanın güneyinden bir giriş sağlanmaktadır. Ayrıca kuzey yöne yakın yerde bahçeye açılan bir kapı açıklığı mevcuttur. Kütleli alanın doğu duvarında bir odunluk penceresi mevcuttur.

Şekil 3.13. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı'nın planı (İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Doğu cephe, depo kütlesinin beden duvarlarından oluşmaktadır ve son derece sade görünüşlüdür. Bu cepheye hareketlilik kazandıran tek unsur eksendeki pencere açıklığıdır. Boyuna dikdörtgen bir açıklıktan ibaret olan bu pencereye demir şebeke yerleştirilmiştir. Şebeke bağlantı noktaları demir lokmalarla sağlanmıştır. Bu cephenin örtüsü eğimli kiremit tuğla ile kaplıdır (Resim 3. 97).

Resim 3.97. Pirî Mehmed Paşa Hamamı, doğu cephe

Kuzey cephe, soyunmalık bölümünde üst katta boyuna dikdörtgen dört pencereden müteşekkildir. Bu cephede demir kenetlerle güçlendirme sağlanmıştır. Soyunmalık bölümü tamamen yenilenmiş, gülkurusu renginde badana boya ile boyanmıştır. Tüm yüzeyler esasen sadedir. Sıcaklık bölümü üç kütleli alandan oluşmaktadır. Birinci kütle beden duvarları, ikinci kütle pahlanmanın sağlandığı kısım, üçüncüsü ise örtü sistemidir. Örtü kurşun ile kaplıdır. Kubbede dairevi gözlü pencereler ile hamam içi aydınlatılmıştır. Hamamın soyunmalık bölümünün güneydoğu köşesinden itibaren başlayan avlu duvarı, su deposu bölümünün duvarında son bulur. Kuzey cephede ise yine su deposu bölümünden başlayan avlu duvarı, soğukluk bölümünün kuzeybatı köşesinde son bulur (Resim 98), Resim 99).

Resim 3.98. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı, kuzey cephe

Resim 3.99. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı, kuzey cephe sıcaklık bölümü

Hamamın batı cephesinin soyunmalık bölümü üst katında üç pencere bulunmaktadır. Pencere açıklıkları boyuna dikdörtgendir ve soğukluk bölümü cepheleri sanat değeri taşımamaktadır. Bu cephede son restorasyonda sağlamlaştırma için yapılan metaller dikkat çekmektedir. Soğukluk bölümü örtüsü kiremit kaplı kırma çatıdır. Çatıda kubbe aydınlatma sistemine yer verilmiştir. Bu sistem ile iç mekânda güneş ışığından faydalanma amacı güdülmüştür (Resim 3.100) .

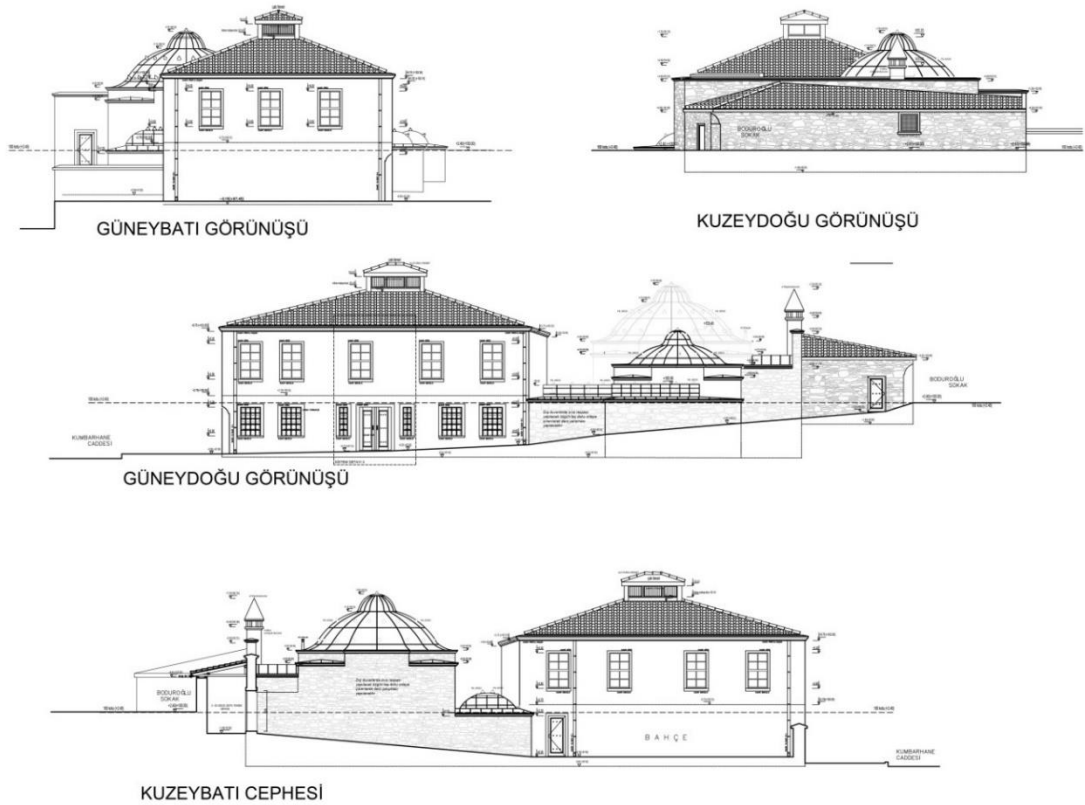

Resim 3.100. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı, güneybatıdan bakış

Hamamın güney cephesi, soyunmalık ve sıcaklık bölümünün duvarlarından oluşmaktadır. Güney cephenin soyunmalık bölümünde batı uca yakın yerde bir kapı açıklığı mevcuttur. Soyunmalık bölümünde alt ve üst katlarda dörder olmak üzere boyuna dikdörtgen, kendi arasında simetrik sekiz pencere yer almaktadır. Cepheler restorasyon esnasında yenilenmiştir. Duvarlar demir kenetlerle güçlendirilmiştir. Sıcaklık bölümü duvarları moloz taştan yapılmış, sıcaklık bölümlerinin üzerini örten kurşun kubbelerden kuzey uçtaki büyük tutulmuş, güney uçtaki ise daha küçük tutulmuştur. Bu kubbeler fil gözü denilen küçük aydınlatma sistemiyle donatılmıştır. Avlu duvarında iki çörten ile hareketlilik sağlanmıştır. Su deposunun beden duvarları daha yüksek tutulmuştur. Odunluk bölümünde beden duvarları yüksekliği tekrar düşürülmüştür. Depo bölümünün batı cephesindeki kapı, dikdörtgen açıklıklı ve basit değerlendirilmiştir (Resim 3.101).

Resim 3.101. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı güney cephe avlu duvarından sıcaklık bölümüne bakış

Şekil 3.14. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı cephe görünüşleri (İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Soğukluk bölümüne girişte iç mekân tamamen sıvalı, beyaz badanalı yüzeylere sahiptir. Müzeye dönüştürülmüş olmasından dolayı bu alan günümüzde sergi ve

toplantı salonu olarak değerlendirilmiştir (Resim 3.102). Üst kat ahşap direklerle taşınan sade bir alandan ibarettir (Resim 3.103). Üst kata ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Esasen son restorasyonda şekillenmiştir. Tavan da ahşap malzeme ile kapatılmıştır.

Resim 3.102. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı soyunmalık bölümü, iç mekân (İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Resim 3.103. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı iç mekân batı duvar (İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Sıcaklık bölümü duvarlarında kubbeye geçişin tromplarla sağlandığı görülmektedir. Kemerlerin bulunduğu yüzeyler kısmi derinlikte birer niş ile hareketlendirilmiştir. Zemin, seki ve duvarlar yaklaşık (takriben) 1,5 m yüksekliğe kadar blok mermer levhalarla kaplanmıştır. Sekiler ve kurna, mermer malzemelidir. Geçişler basık kemerli kapılarla sağlanmıştır. Kapı kanatları yenilenmiştir. Duvarlar tamamen sıvalı, beyaz badanalı yüzeylere sahiptir ve süsleme programı mevcut değildir (Resim 3.104) .

Resim 3.104. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı sıcaklık bölümü (İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Su deposu bölümünün doğusunda yer alan odunluk bölümünün döşemeleri karo mozaiktir. Duvarlar sıvalı ve beyaz badanalı, tavan ise ahşaptır. Cehennemlik kısmı günümüze aslını korur vaziyette gelmiştir (Resim 3.105).

Resim 3.105. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı'nın cehennemlik kısmı (İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

3.3.3. Mektepler

3.3.3.1. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi

İnceleme Tarihi: 30.03.2021

Şekil No: 3.15

Fotoğraf No: 3.106-3.115

Yapı; İstanbul ili, Fatih ilçesi, Camcı Ali Mahallesi'nde yer almaktadır. Mektebin kuzeyinde Vezneciler Caddesi ve güneyinde İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, doğusunda dükkânlar, batısında boş bir arazi bulunmaktadır. Konum itibarıyla merkezî bir yerde ve işlek bir cadde üzerindedir (Resim 106).

Resim 3.106. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, uydu fotoğrafı (<https://earth.google.com> 22.11.2021)

Mektep, saray kapıcılarından Kethüda olan Şücaoğlu Mehmed Bey adlı kişiden dönemin ünlü veziriazamı Pîrî Mehmed Paşa tarafından satın alınarak çocuklara Kuran öğretilmesi için vakfedilmiştir (VGMA DEF, 747: 481-501). Yanlış bir şekilde yıllarca Kuyucu Murat Paşa Külliyesi'nin bir parçası olarak kabul görmüştür. Mimarı ile ilgili bir bilgi mevcut değildir ²⁹

Hicri 1308-1310 tarihli iki vakıf belgesinde mektebin zaman içerisinde tahrip olmasından kaynaklı bir takım onarıma ihtiyacı olduğunun Evkaf-ı Hümayun Nezaretine bildirildiği aktarılmaktadır. Belgelerden; mektebin duvarlarıyla çatısının yıkılmaya yüz tuttuğu ve acilen tamir görmesi gerektiği belirtilerek yapıda kaza meydana gelmemesi için yapının atıl duruma getirildiği anlaşılmaktadır. Yazının devamında ise Mekâtib-i İbtidaiyye İdaresinin tamirat konusunda karar verdiği anlatılmaktadır (BOA, MF_MKT.159/141.1.1).

Mektebe 2021 yılının Mart ayında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarım için iskele kurulmuş olduğu gözlenmiş olsa da onarım yapılmadan iskeleler kaldırılmıştır.

²⁹ Vakfiyeden elde edilen bilgilere göre mektep öğretmeni ve öğrencileriyle ilgili olarak bir takım şartlar konulmuştur. Buna göre, zeki ve anlatma kabiliyetine sahip bir kimse bu mektepte öğretmen olacaktır. Öğretmene görevi karşılığı günlük beş dirhem verilecektir. Mektepte bu öğretmene yardım edecek bir yardımcı bulunacaktır. Bu kimseye görevi karşılığı günlük iki dirhem verilecektir. Okuyan yetim çocukların bayramlık elbiseleri için günlük üç dirhem ayrılacaktır (VGMA DEF 747: 481-501).

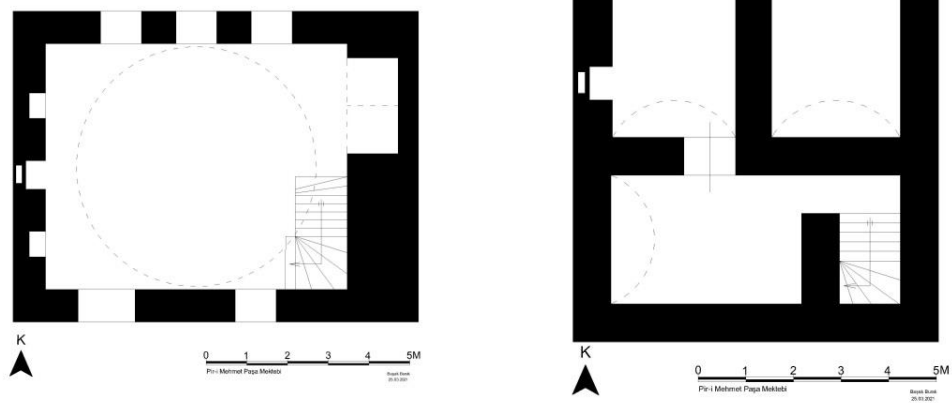
Mektep, günümüzde özel mülke geçmiştir. Paşa'nın vakfiye şartları yapıda uygulanamamakta ve şu an mektebin üst katı depo, alt katı hediyeelik eşya dükkânı olarak işlev görmektedir.

Mektepte kullanılan malzeme cephelerde küfeki taşı; pencere sövelerinde mermer; zemin katının giriş kemerlerinde, tonoz örtü sisteminde, üst kat niş kemerinde ve kubbeye geçişlerde yer yer tuğladır.

Mektep, plan bağlamında değerlendirildiğinde iki katlı, kare planlı, kubbe ile örtülü bir düzenlemeye sahiptir. Dıştan doğu-batı yönünde 10.00x7.65 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Üzeri 6.00 m çapında kubbe ile örtülüdür. Mektep asıl hâlini korumuştur.

Mektebin kübik kütlesi, üstte prizmal sekizgen bir kasnak teşkil etmiş ve üzerine tek kubbe yerleştirilmiştir. Böylece büyük tek bir kubbe örtü sistemi sağlanmıştır. Kuzey cephede kuzey-güney doğrultulu iki beşik tonoz ile örtülü iki dükkân bulunmaktadır. Bu iki dükkân, birbirinin tekrarı niteliğindedir ve beşik tonoz örtülüdür. Giriş ise kuzey cephede, batı duvara yakın yerde konumlanan dükkân içerisinden sağlanmaktadır. Batı uca yakın olan dükkânın batı duvarında ayrıca bir niş bulunmaktadır. Bu mekânın örtü sistemi beşik tonozdur ve buradan doğu-batı doğrultulu ayrı bir kütleli alana geçilir. Güney duvara oturan doğu-batı doğrultulu bu mekân ayrı bir alan olarak değerlendirilir ve yine beşik tonozla örtülmüştür. Bu doğu-batı doğrultulu odanın doğu yönündeki bir açıklıkla merdiven boşluğuna, oradan üst kata geçiş sağlanmaktadır. Merdiven sonradan yapılmış, günümüzde metal malzemelidir.

Üst kat dershanelik bölümü tek bir mekândan ibarettir ve mekânsal olarak bütünlük sağlanmıştır. Üst kat dershanelik bölümü her cepheden birbirine pandantif geçişlerle bağlanmıştır.

Şekil 3.15. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi'nin planı (B. Burak'dan)

Cepheler her yönden kademeli bir görünüşe sahiptir. Kademelenme, beden duvarlarında kasnakta ve kubbede görülmektedir.

Batı cephe, güney ve kuzey cephenin duvarlarına dayanmaktadır. Cephede pencere sistemine yer verilmemiştir. Düzgün kesme küfeki taşından inşa edilmiş olan mektep masiftir. Saçak, beden duvarının bitiminde bir düz sıra biçiminde boydan boya masif kütleyle sınırlandırmıştır. Cephede saçak ile hareketlilik sağlanmıştır (Resim 3.107).

Resim 3.107. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, batı cephe

Güney cephe, batı ve doğu cephelerin duvarlarına dayanmaktadır. Cephede alt katta pencere sistemine yer verilmemiştir ve üst katta altı üstlü iki seviyeden oluşan pencere düzenlemesi görülmektedir. Alt seviyede bulunan iki pencere açıklığı dikdörtgen açıklıklı ve demir çubuk şebekelidir. Şebekeler, kare gözler oluşturacak şekilde prizmatik lokmalarla birbirine kenetlenmiştir. Üst seviyede yer alan pencereler ise sivri kemerlidir ve sivri kemerli alınlıkları mevcuttur. Üst seviyedeki pencere alçı malzemeli şebekeye sahiptir. Beden duvarlarını saçaklar sınırlandırmaktadır (Resim 3.108).

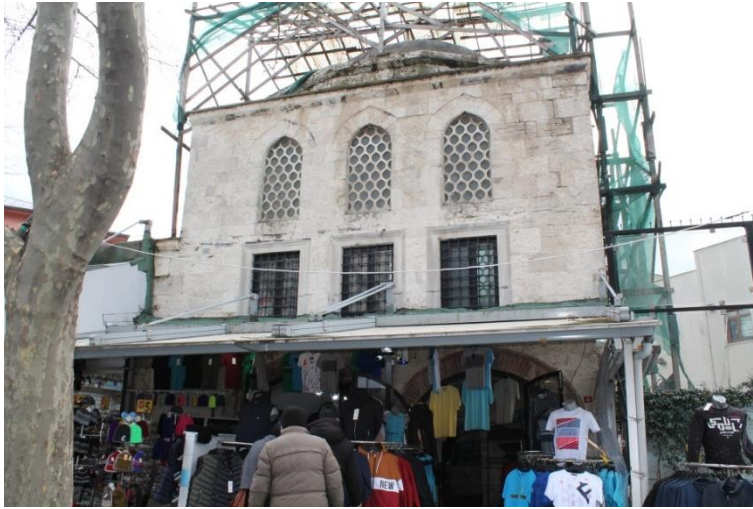

Resim 3.108. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, güney cephe

Doğu cepheden Kuyucu Murat Paşa Külliyesi'yle bitişik olan bu cephe, Kuyucu Murat Paşa Külliyesi içinde kalmaktadır. Cephe masiftir ve beden duvarını saçaklar sınırlandırmaktadır.

Kuzey cephe, batı ve doğu cephelerin duvarlarına dayanmaktadır. Mektebin cepheleri içinde en hareketli olan kuzey cephe. Girişin sağlandığı cephe, beden duvarlarının devamı niteliğinde olup aynı malzeme ile uzanan bir görünüme sahiptir. Kuzey cephe beden duvarlarındaki pencere, güney cephe pencere sayısından fazla tutulmuştur. Üst katta altı pencere yer almaktadır. Pencere alt ve üst seviyede kendi içinde simetrik olarak düzenlenmiştir. Üst seviyede bulunan üç pencere sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Alt seviyede bulunan üç pencere ise boyuna dikdörtgen açıklıklı ve demir şebekelidir. Şebeke, demir çubuklarla ve bu çubukların birbirine geçmesiyle tutturulan prizmatik lokmalarla sağlanmıştır. Alt seviyede bulunan pencere söveleri mermer malzemelidir. Pencere söveleri içten dışa doğru kademelenmenin sağladığı bir düzende tertiplenmiştir. Alt katı oluşturan mekânlar üç odadan müteşekkildir. İki kemer açıklıklı olan bu iki mekan ve gerisinde bir mekan daha mevcuttur. (Resim 3.109). Bu cephedeki dükkânların üzeri, yağmur sularından ve kardan korunmak amacıyla günümüzde sundurma ile kapatılmıştır. Zemin kat dükkân girişlerinin kemerleri tuğla malzemelidir. Tuğla malzemenin dekoratif bir süsleme olacak şekilde dizilmesi kuzey cephede bir hareketlilik sağlamıştır. Kemerlerin oluşturduğu alanların köşeleri sade tutulmuştur.

Pîrî Mehmed Paşa Mektebi'nin kubbe eteği ve kubbe kasnak yüzeyi sadedir. Kubbe kurşun ile kaplıdır. Batı cepheye yakın olan yerde bir adet baca bulunmaktadır (Resim 3.110).

Resim 3.109. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, kuzey cephe

Resim 3.110. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi

Mektebin alt katında doğu ve batı uca yakın iki dükkân sanat anlayışı bakımından birbirini tekrar eder niteliktedir. Kemerli girişten sonra iç mekâna ulaşılmaktadır. Batı uca yakın olan dükkândan mektebe giriş sağlanmaktadır. Bu kütlenin beşik tonozlu örtü sistemi ve belli bir seviyeden sonra duvarları ağırlıklı olarak tuğla malzemelidir. Ayrıca iç mekânda güney duvarda tuğla malzeme ile moloz taş beraber kullanılmıştır. Örtü beşik tonozludur. Batı duvarda kare bir açıklık

bulunmaktadır. Açıklık üst kattaki ocak ile irtibatlanır. Kütlenin güney duvarının doğu ucunda dikdörtgen açıklıklı kapı yer almaktadır (Resim 3. 111).

Resim 3.111. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, alt kattaki dükkânların görünüşü

Batı taraftaki dükkânın doğu ucunda boyuna dikdörtgen açıklıklı kapının ardında doğu-batı doğrultuda uzanan kütsel bir alan daha bulunmaktadır. Mekânda ağırlıklı olarak tuğla malzeme kullanılmış olmakla beraber yerden iki basamak yüksekliğe kadar kesme taş malzeme kullanıldığı görülmektedir. Örtü sistemi tamamen tuğla malzemelidir. Mekân beşik tonoz ile kapatılmıştır (Resim 3.112).

Resim 3.112. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, alt kat güneydeki mekân

Dershane bölümüne geçiş doğu duvara yakın olan yerden sağlanmaktadır. Merdiven zamanla zarar görmüş ve yıkılmış olmalı ki günümüzde üst kata geçişi sağlayan metal bir merdivendir.

Dershane bölümü kendi içinde bütünsellik göstermektedir ve tek mekândan müteşekkildir. Dört duvarda yarım daire şeklindeki kemerler köşelerde pendentiflerle iç mekânı hareketlendirmektedir, bu şekilde kubbeye geçiş sağlanmaktadır. Batı duvarın orta ekseninde ocak nişi bulunmaktadır. Düzgün kesme taş ile dışa taşkın olarak yapılmıştır. Sivri dilim kemerli bir açıklık ile nişte hareketlilik sağlanmıştır. Ocak nişinin simetrik konumlanan iki yanında aşağıdan yukarıya doğru kademelenen üzengi taşları üzerine baca oturtulmuştur. Nişin üzerinde aşağıdan yukarıya doğru kademelenen üç sıra kaval oluk silmeyle bacaya geçiş sağlanmaktadır. Bacanın her iki yanında yer alan iki adet dolap nişi kareye yakın, boyuna dikdörtgen açıklıklardır. Dolap nişlerinin söveleri mermer malzemelidir. Söveler üzerinde dört yandan çevrelenen silmeler yer almaktadır (Resim 3.113).

Resim 3.113. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, batı duvarı

Güney duvarda alt ve üstte olmak üzere iki seviyede pencere sistemine yer verilmiştir. Alt seviyedeki pencereler, kareye yakın dikdörtgen biçimli olarak düzenlenmiştir. Söveleri mermer malzemelidir ve her yönden pencereyi kuşatmaktadır. Mermer yüzeyler üzerinde silmelerle sövelerde hareketlilik

sağlanmıştır. Üst seviyedeki pencereler sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Alt ve üst pencereler kendi içinde simetrik olarak düzenlenmiştir (Resim 3.114).

Resim 3.114. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, güney duvar

Doğu duvarda kullanılan yapı malzemesi ağırlıklı olarak kesme taştır fakat kemerlerde ve geçiş elemanlarında tuğla malzemenin kullanıldığı gözlenmektedir (Resim 3.115). Doğu duvarın kuzey uca yakın kısmında derin bir niş yer almaktadır. Muhtemelen bu alanlar çocukların ders kitaplarını koydukları alanlardır. Kubbe geçişinin sağlandığı pandantiflerin sınırları siyah boyalarla onarım esnasında boyanmıştır (Resim 3.116).

Resim 3.115. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, doğu duvar

Kuzey duvarda kesme taş kullanılmış olmakla beraber az miktarda, kubbeye geçişin sağlandığı noktalarda tuğla malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Alt seviyede kareye yakın dikdörtgen açıklıklı üç pencere yer almaktadır. Pencere söveleri mermer malzemelidir ve bu mermer malzemelerin yüzeyleri silmelerle çevrelenmiştir. Alt seviyede bulunan üç pencerenin simetriğinde üst tarafında yine üç adet pencere sistemine yer verilmiştir. Sivri kemer açıklıklı bu pencerelerde duvar kalınlıkları derin tutulmuştur (Resim 3.114).

Resim 3.116. Pîrî Mehmed Paşa mektebi, kuzey duvar

Kubbenin yüzeyi onarımlar esnasında sıvanmıştır. Kubbe sınırı siyah boya ile çevrelenmiştir (Resim 3.117).

Resim 3.117. Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, kubbenin içten görünüşü

4. GÜNÜMÜZE ULAŞAMAMIŞ ESERLER

4. 1. Aksaray

4.1.1. Aksaray Mevlâna Cemaleddin Mektebi

Pîrî Mehmed Paşa'nın vakfiyesinden edindiğimiz bilgiye göre o dönemde Karaman vilâyetine bağlı Aksaray'da vâkıfın dedesinin yaptırdığı ve Mevlâna Cemaleddin Mahkemesi adıyla bilinen evi çocukların eğitimi için mektep olarak vakfetti (VGMA DEF, 747: 481-501). Pîrî Mehmed'in bu evde doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği bilinmektedir. Kendisi Mevlevî olan Hacı Arif Çelebi tarafından daha sonra 1315 yılında bu mektebin onarımı sağlanmıştır. Konyalı'ya dayanarak edindiğimiz önemli bir bilgi ise o dönemde mektebin kapısında bir kitabesinin var olduğudur.

Kitabe:

Muhammed Pîrî paşa hace-i hayra t-i ihsandır.

Debistan-i cihanda namın etmiş hayrile be'bid.

Hususa Aksaray'da yaptığı bu mekteb-i ziba.

Okutturdu nice yıl ruhuna kur'anı bâ tecvid.

Harabe yüz tutarken sarf-ı nakd-i vakf idüb şimdi.

Cenab-ı sertarik-ı Mevlevîdir eyleyen tecdid.

O hacı Arif ibn-i hazreti Mulla idüp himmet.

Çocuklar kesb-i irfan-i hünerden kahnadı nevmid.

Gelüb (Se — «u,) bu güher-i tarihe yazsun aferin üstad.

Edildi Pîrî paşa mektebi etfal için tecdid. Sene 1315. (Konyalı, 1964: 482).

Mektep günümüze 1gelememiştir, yıkılmıştır.

4.2. İstanbul

4.2.1. Balat'taki Mektebi

Pîrî Mehmed Paşa Balat'ta bir mektep inşa ettirmiştir (VGMA DEF, 747: 481-501). Mektep zaman içinde yıkılmıştır.

4.2.2. Eyüp İskelesi'nde Camisi

Haliç sahilinde 1520 yılında Pîrî Mehmed Paşa'nın bir cami inşa ettirdiği kayıtlarda mevcuttur. Cami, zamanla harabe hâline gelerek yıkılmıştır (Küçükdağ, 2017: 214; VGMA DEF, 747:481-501).

4.2.3. Gürani Mahallesi Hanikahı

Pîrî Mehmed Paşa'nın Gürani Mahallesi'nde bir hanikah yapısı yaptırdığı vakfiye kaynaklı bilgiler dâhilindedir (VGMA DEF, 747: 481-501). Hanikah tahrir defterlerinde geçmektedir fakat günümüze yapıdan hiçbir iz kalmamıştır (Yüksel, 1983: 436).

4.2.4. Mercan Ağa Mahallesi Mektebi

Pîrî Mehmed Paşa'nın Mercan Ağa Mahallesi'nde bir mektebi olduğu vakfiye kaynaklı bilgiler dâhilindedir (VGMA DEF, 747:481-501).

4.2.5. Mercan Çarşısı Mescidi

Paşa, Mercan Çarşısı'nda mescid yaptırmıştır (BOA MUF / EHMM/396/17).

4.2.6. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Medresesi

Silivri Külliyesi dâhilinde yapılmış olan Pîrî Mehmed Paşa Medresesi günümüze gelememiştir. Medresenin varlığı belgeler ile sabittir (BOA MUF-EHMM 00396 /0017). Cami avlusunun kuzeyinde 1966'lı yıllarda medresenin temelleri mevcuttur fakat medrese kalıntıları günümüze gelememiştir. Medrese kalıntılarına göre ortada

kubbeli bir mekân ve bu mekâna bitişik kare planlı üzeri kubbeyle örtülü ayrı beşer öğrenci hücresi bulunmaktaydı. Kanuni Sultan Süleyman'a kasideler sunan şair Baki ile Lütfullah Çelebi, Silivri Medresesi'nde müderrislik yapmıştır (Akkaya, 1984: 260-261).

4.2.7. Soğukkuyu Medresesi

Zeyrek civarında Timur Han Mahallesi'nde Pîrî Mehmed Paşa Medresesi yer almaktadır (BOA/EV/ MKT/1858/250). Medrese, Pîrî Paşa tarafından yaptırılmıştır (Demircanlı, 1989: 329). Bu medresenin daha önce cami ve zaviyeden oluşan yapılar topluluğundan oluştuğu belirtilmiştir (Yüksel,1983:436). Medresede 1559-1560 yıllarında Babüs Sa'âde Ağası Ca'fer Ağa hayırda bulunmuştur (Ayvansarayı vd., 2001: 47). Kanlı Medrese olarak da anılan Pîrî Mehmed Paşa Medresesi'nin banisi Pîrî Mehmed Paşa'dır. Medresenin 17 odalı olduğu ve bu odaların on birini talebeler ve kapıcı kullanmış; diğer odalarda ise yine Paşa'nın yaptırmış olduğu, Zeyrek'te bulunan caminin kayyum, müezzin ve mütevellinin uygun göreceği kişilerin kalması için ayrılmıştır (VGMA DEF, 747:481-501).

Hacı Osman Efendi zamanında müteveli hanım müdahalesiyle medresede çamaşırhane ile 17 adet odanın tamiri için keresteler kullanılmış ve diğer harcamalar medrese öğrencileri tarafından vakfa hibe edilmiştir. Medrese enkazından 6 adet kırış beton kalas ağacının mevcudiyeti hazine mühendisi Aziz Efendi'nin vermiş olduğu rapor ile sunulmuştur (12 Mart Sene 1300) (BOA EV/MKT/01493/96). Arşiv belgeleri, farklı kaynaklar, gözlem ve arazi çalışmaları Zeyrek civarında bir külliye yapısının varlığını göstermektedir.

4.2.8. Sütlüce Hamamı

Sütlüce Mahallesi'nde Pîrî Mehmed Paşa'nın bir hamamı olduğu vakfiye kaynaklı bilgiler dâhilindedir (VGMA DEF, 747:481-501; Yüksel, 1983: 436).

4.2.9. Sütlüce Mescidi

Mühendishane civarında yaptırılmış olan Sütlüce Mescidi'nin banisi Pîrî Mehmed Paşa'dır. Mescid 1520 senelerinde iki katlı olarak yaptırılmıştır. Ortada merkezî bir kubbe, yanlarda ise dört kubbenin bulunduğu belirtilmiştir. Minberini III. Mustafa devri çavuşlarından Ahmed Efendi koydurtmuştur (z, 2015: 115; Yüksel, 1983: 436).

4.2.10. Pîrî Mehmed Paşa Mescidi

Mescid, İstanbul Hasköy'de iki katlı olarak yaptırılmıştır. III. Mustafa zamanında mescide bir minber koydurularak camiye dnştrlmştir. 1940'lı yıllara tekabül eden dönemde camide yangın çıkmıştır ve cami içindeki imamı ile yanmıştır (Küçükdağ, 2017: 214; VGMA DEF, 747:481-501).

4.2.11. Terlikçiler Mescidi

Baniliğini veziriazam Pîrî Mehmed Paşa'nın üstlendiği mescid 16. yy.'da yaptırılmış, 1942 yılında tamamen yıkılmıştır (z, 2015: 146). Mercan Camisi yakınında, Tığcılarda olan mescid, iki katlı olarak yapılmış ve günümüze gelememiştir. Hadikatü'l Cevami'den edindiğimiz bilgiye göre minberinde rikab solaklarından Sarukamış Ali Ağa vaaz vermiştir (Ayvansari, 2001: 113; Yüksel, 1983: 436).

4.2.12. Zeyrek'te Mektep

İstanbul şehrinde Paşa'nın yaptırmış olduğu bir mektep yapısı vardır (Küçükdağ, 2007: 280-281). Zeyrek Mahallesi'nde çocukların okutulması için yapılmış müstakil bir sıbyan mektebi olabileceği gibi Zeyrekteki külliye elemanının bir ögesi de olabilir.

4.3. Konya

4.3.1. Konya Piri Mehmed Paşa İmareti

Misafir odaları, bir matbah, bir kiler, odunluk ve ahır gibi yapılardan oluşan bir imaret yapısı vakfiyesine göre mevcuttur (VGMA DEF, 747: 178).

4.3.2. Konya Pîrî Mehmed Paşa Hanikahı

Pîrî Mehmed Paşa'nın Konya'da hanikah yapısının varlığı vakfiye kaynaklı bir bilgidir³⁰ Paşa tarikat ehli kişilerin konaklamaaları için bir hanikah yaptırmış fakat yapı günümüze ulaşamamıştır.(VGMA DEF, 747:481-501); (VGMA DEF, 747: 178).

4.3.3. Konya'da Pîrî Mehmed Paşa Hamamları

Konya'da bulunan zaviyenin bitişiğinde bir hamamın var olduğu vakfiye kaynaklı bir bilgidir. Ayrıca Konya'da bir de Pîrî Mehmed Paşa'ya ait müstevha ismiyle bilinen bir hamam daha bulunmaktadır. Fakat bu hamamlar günümüze ulaşmamıştır (VGMA DEF, 747:481-501).

4.4. Sivas

4.4.1. Mektep

Pîrî Mehmed Paşa'nın Sivas'ta bir mektep yaptırdığı vakfiye kaynaklı bilgiler dâhilindedir (VGMA DEF, 747: 481-501).

4.5. Tekirdağ

4.5.1. Hamam

Pîrî Mehmed Paşa'nın Tekirdağ'da hamam yapısının varlığı vakfiye kaynaklı bir bilgidir (VGMA DEF, 747:481-501). Yapı günümüze ulaşmamıştır.

³⁰ Ayrıca hanikahın bitişiğinde şeyh için yapılmış bir evden bahsedilmektedir (VGMA DEF 747: 178).

4.6. Tarsus

4.6.1. Gülek Kalesi Ribatı

Tarsus’a bağı, Gülek Kalesi adıyla bilinen kalenin yakınlarındaki bir mevkide vakfiye kaynaklı belgeye göre, yolu düşenlerin ağırılanmaları için bir zaviye ile bitişğinde bir ribat (kervansaray) Paşa tarafından yaptırılmıştır (VGMA DEF, 747:481-501).

4.6.2. Gülek Kalesi Zaviyesi

Paşa, Tarsus’a bağı Gülek Kalesi adıyla bilinen kalenin yakınlarındaki bir mevkide vakfiye kaynaklı belgeye göre, yolu düşenlerin ağırılanmaları için bir zaviye yapısı yaptırmıştır. “Allah vâkıfın hayratını kabul etsin.” ifadeleri yer almaktadır (VGMA DEF, 747:481-501).

5. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Araştırmamızda Türkiye sınırları içinde bulunan, Pîrî Mehmed Paşa'nın günümüze ulaşabilmiş dinî, eğitim ve sosyal işlevli yapıları arazi çalışmaları kapsamında alanda detaylı olarak incelenmiştir. Ancak daha fazla eserinin olduğu ve günümüze birçoğunun gelemediği vakfiye kayıtlarındaki belgeler ile sabittir. Yapıların bir kısmı yangın, deprem vb. nedenlerle yıkılmış; bazıları da belediyelerce yapılan çalışmalar sırasında tahribata uğramıştır. İstanbul Veznecilerde yer alan Pîrî Mehmed Paşa Mektebi ise özel mülke geçmiş yapılardandır. Araştırmalarımız sonucunda 4 adet cami ile 2 adet zaviye yapısı, 1 adet hamam, 1 adet muvakkithane, 2 adet mektep, 1 adet matbah olmak üzere 11 yapı belirlenmiş ve çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Bu çalışmalar çerçevesinde Pîrî Mehmed Paşa'ya ait eserler Konya'da ve Silivri'de birer külliye şeklinde tesis edilmiş iken, diğerleri İstanbul ve Aksaray'da müstakil birer yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.1. Pîrî Mehmed Paşa Eserlerinin Konumları ve Şehir Dokusu İçindeki Yeri

Osmanlı mimari sanatının üslup ve teknik açıdan zirveye ulaştığı bir dönemde yaşamış olan Pîrî Mehmed Paşa, yaptırmış olduğu eserlerde bu pozitif durumu en iyi biçimde değerlendirmiştir. Paşa, Osmanlı ülkesinin Türk-İslam şehirlerinin şehir dokusu içindeki dağılımını etkilemiş olmakla beraber Osmanlı şehirlerinin imarına büyük katkılar sunmuştur. Zaviye, tekke gibi çok fonksiyonlu yapıların yanı sıra cami, muvakkithane, medrese, hamam, sıbyan mektebi, imaret, han yapılarını inşa ettirmiştir. Birçok dükkân yaptırmış ya da satın almıştır. Vakfiye kaynaklı bilgilere göre kelleci, bozacı, çadırcı, tatlıcı, derici, bakkal, kasap vb. dükkânları mevcuttur. Ayrıca sınırlarıyla köyler (dağ, tepe, kuyu, mera değirmen, mezra), muhtelif yerlerde bahçeler, arsalar zengin vakıf eserleri dâhilindedir. Vakfa ait olan, kiraya verilen evler mevcuttur. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi sonucunda başlayan imarlaşma, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde üslup ve teknik açıdan dikkate değerdir. Klasik dönemin bu iki padişahına veziriazamlık yapmış olan Pîrî Mehmed Paşa kendinden önceki mimari sanatı en üst seviyeye taşımıştır. Farklı yapı türlerindeki imar faaliyetleri Paşa'nın yaptırmış olduğu bu yapılar ile şehirlerin Türk-İslam dokusunun sürdürülmesinde önemli katkılar sunmuştur. Yaptırmış olduğu

eserlerden bugün Fındıkzade’de bulunan Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi’nin onarımını 2. Abdülhamid yaptırmıştır. Onarım kitabesi mevcuttur. Paşa, dönemindeki padişahların iltifatına layık olmakla beraber, kendi devrinden sonra gelen padişahlarca da takdir görmüştür.

Güvenilir ve çalışkan bir devlet adamı olan Pîrî Mehmed Paşa’nın Türk olması ve halkın içinden çıkmış olması; örf, âdet, gelenek-görenek bakımından halk ile bütünsellik içinde olması devlet siyaseti açısından olumlu etkiler bırakmıştır. Bu durum halkın ihtiyaçlarını daha iyi bilmesini sağlamış, halk ile devlet arasında iletişim ağını kuvvetlendirmiş ve devletin halk üzerindeki saygınlığını ve otoritesini artırma adına önemli katkılar sunmuştur.

Paşa’nın Konya’da yaptırdığı külliye bugün şehrin merkezî bir noktasındadır. İstanbul’da yaptırdığı mimari sanat eserlerinin şehir dokusu içinde tarihî yarımada, sur içinde, Eminönü, Unkapanı, Fındıkzade, Zeyrek, Balat, Haliç’in sahil bölgeleri ve Silivri ilçesinde inşa edildiği görülmektedir. Haliç’in karşı kıyılarında Hasköy, Galata, Beyoğlu, Eyüp, Sütlüce bölgelerinde yine imar faaliyetleri devam etmiştir. Beyoğlu’nda ve birçok şehirde Paşa’nın ismi semtlere verilmiştir. Eserler, yapılmış oldukları semtlere adını vermiştir. Pîrî Mehmed Paşa Mahalleleri bulunmaktadır. Ayrıca Konya’da Karatay ilçesinde, Aksaray’da Ervah Kabristanlığı, Tarsusta Gülek Kalesi mevkilerinde vakıf eserleri mevcuttur.

5.2. Pîrî Mehmed Paşa Eserlerinin Mimari Özellikleri

Osmanlı mimari üslubu 16. yy.’da plan, strüktür, örtü sistemi, malzeme ve teknik açıdan üst seviyeye ulaşmıştır. Bu çalışmada 16. yy.’da Osmanlı Devleti’nin yönetiminde oldukça etkin olan Pîrî Mehmed Paşa’nın imar faaliyetleri mimari ve üslupsal açısından irdelenmiştir. Paşa, vezir olmadan önce Konya’da imar faaliyetlerine başlamıştır. Bu durum veziriazamlığı ile pekişmiş, birçok ülke ve şehirde devam etmiştir. Paşa’nın inşa ettirdiği yapılar içerisinde dinî ve sosyal içerikli yapıların sayısının fazla olması Pîrî Mehmed Paşa’nın hayırsever bir kişiliğe sahip olduğunu destekler niteliktedir. Kendisinden sonra gelen İbrahim Paşa, Ayas Mehmed Paşa, Lütfi Paşa ile imar faaliyetleri özellikle İstanbul’da geniş coğrafyalara yayılmış ve mimari üslup daha da gelişmiştir. Cami ve mescidler, tabhaneli yapılar, mektepler, hamamlar, matbah yapılarının külliye elemanları içerisinde yer almasının yanı sıra bu

yapılar münferit olarak da inşa edilmiştir. Ayrıca Bizans döneminden kalma kilise yapılarının üzerine cami ve mescidlerin inşa edildiği gözlenmiştir. Yıkılmış ya da harap hâldeki kiliseler üzerine yapılmış olan cami ve mescidler köklü onarımlarla günümüze ulaşabilmiştir. Bizans döneminden kalan kiliseler üzerine Pîrî Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen yapılardan biri, İstanbul Zeyrek'te bulunan Pîrî Mehmed Paşa Mescidi (Soğukkuyu Mescidi); diğeri ise Fındıkzade'de bulunan Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi'dir. Katalog kısmında 11 yapı ele alınmıştır. Katalog bölümünde Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi içerisinde 1 adet tabhaneli cami, 1 adet sıbyan mektebi, 1 adet muvakkithane; Konya Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi içerisinde ise 1 adet cami, 1 adet tabhane, 1 adet matbah incelenmiştir. Külliyeler dışında müstakil olarak yaptırılan ve İstanbul'da bulunan 2 cami yapısı, Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi ve Pîrî Mehmed Paşa Mescidi'dir (Soğukkuyu Mescidi). İstanbul Hasköy'de yaptırmış olduğu 1 adet hamam, Aksaray'da Ervah Mezarlığı'nda var olan Cemaleddin Aksarayı Zaviyesi, Veznecilerde Pîrî Mehmed Paşa Mektebi olmak üzere 5 eser müstakil yapılar dâhilinde incelenmiştir. Yapılan arazi çalışmaları, literatür taramaları, vakfiyeler ve gözlemler sonucunda Pîrî Mehmed Paşa'nın çok fonksiyonlu yapılar inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Çok fonksiyonlu yapıların bahçelerindeki hazireler zaman içerisinde tahrip olsa da bugün hâlâ ayakta bulunan birçok mezar taşı mevcuttur. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi'nin güney bölümünde, Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin güneybatı bölümünde, Soğukkuyu Mescidi'nin ve Aksaray'daki Cemaleddin Aksarayı Zaviyesi'nin kuzey bölümlerinde hazireler yer almaktadır. Bu hazirelerde tekke şeyhleri, cami imamları ve Çelebi soyundan gelen kimseler yatmaktadır. Yapılara dair incelemeler sonucunda birçok yapının mimarının kim olduğu bilinmemektedir. Yapılar içerisinde Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, Mimar Sinan'a atfedilse de mimarı kesin olarak belli değildir. Ayrıca Pîrî Mehmed Paşa'nın külliyeler grubu içine dâhil edilen 2 külliye yapısının mevcut olduğunu bildirmiştik.

X Konya Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi (Cami, Mektep, Muvakkithane)

X Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi (Tabhaneli Yapı, Mektep, Matbah)

Konya Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi'nde bulunan cami, tek kubbeli kare planlı camiler grubundandır. Camideki onarımlar özellikle iç mekânda dikkati çekmektedir. İç mekân beyaz badanalı olarak sıvanmıştır. Kalem işi süslemeler onarımlar esnasında yapılmıştır. Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe tahrip edilmiş olsa da günümüze

ulaşabilmiştir. Caminin batısında mütevazı boyutlarda bir matbah yapısı vardır. Matbahın kubbesi içten tuğlaların yan yana dizilmesiyle sağlanan duvar örgüsünden ibarettir. Tabhane yapısı ise caminin kuzey eksenine konumlanmış “U” biçiminde bir plana sahiptir.

Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi’nde bulunan Pîrî Mehmed Paşa Camisi tabhaneli camiler grubundadır. Plan itibarıyla Erken Osmanlı mimarisinde daha fazla görülen tabhaneli camiler, Kanuni Sultan Süleyman dönemi gibi geç bir dönemde geliştirilmiş örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır. Geç dönem örneklerinden Silivri’deki tabhaneli camiye en benzer örneklere Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Camisi (1530) (Ayverdi, 2006: 151-223; Eyice, 1996: 454-458;Yenişehirlioğlu, 1989: 203) planında ve Halep Hüsreviyye Camisi (1545-46) (Ayverdi, 1983: 174); (Eyice, 1999: 57-58) planında rastlanmaktadır.

Külliyeler; kültürel, sosyal, dinî ve ticari olarak toplumun ihtiyaçlarından meydana gelen kuruluşlardır (Özkan, 2010: 69). 16. yy. küllieleri şehir içi ve menzil küllieleri olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır (Reyhanlı, 1974: 56). Şehir içi külliyelerinin çoğu İstanbul’da olmakla beraber Anadolu ve Rumeli güzergâhlarında kervan ve hac yolları üzerine de inşa edilmişlerdir. (Müderrişoğlu, 1993: 35) İstanbul dışında diğer şehirlerdeki şehir içi külliyelerine örnek olarak Hüsrev Ağa Külliyesi (1554-58), Manisa Ayşe Hafsa Sultan Külliyesi (1522), Dilşikar Hatun Külliyesi (1579-80) gösterilebilir (Çerkez, 2005: 432). Yöneticiler yol güzergâhlarında güvenliği sağlama amacıyla menzil küllieleri inşa ettirmiştir. 16. yy.’da cami merkezli külliye kuruluşları inşa edilmiş olmakla beraber 16. yy.’ın ikinci yarısının sonlarına doğru ise medrese merkezli külliyelerin inşasına başlanmıştır (Cantay, 2002: 89).

Pîrî Mehmed Paşa’nın Silivri’deki külliyesi, menzil küllieleri grubuna dâhil edilmektedir. Şehrin daha sonra gelişmesi ve imarlaşması bu külliye etrafında olmuştur. Bunlar ağırlıklı olarak değişmeden günümüze gelebilen, işlevini devam ettiren külliyelerdir. Paşanın Silivri’de ve Konya’da yer alan iki külliye yapısında da dükkânlar, doğuya bakan yönlerde ve sokağa açılır bir konumda yerleştirilmiştir. Sıbyan mektebinin girişi külliye avlusu içerisinde bulunan ayrı bir kapı aracılığıyla sağlanmaktadır. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi’nde yer alan sıbyan mektebi,

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (Çobanoğlu, 1994: 402-403) Külliyesi'nde olduğu gibi yapı topluluğundan soyutlanarak ayrı bir konumda yer almaktadır.

5.2.1. Camiler ve Mescidler

5.2.1.1. Plan özellikleri

Camiler; kare planlı, üzeri kubbe ile örtülü cami ve mescidler ile çatılı cami ve mescidler olmak üzere kendi içinde iki grupta değerlendirilebilir. Ayrıca plan tipleri içinde bir de tabhaneli plan tipi görülmesiyle üç ayrı plan tipolojisi ortaya çıkmaktadır. Pîrî Mehmed Paşa'nın eserlerinin içinde tek mekâna sahip olan Pîrî Mehmed Paşa Mescidi (Soğukkuyu Mescidi), Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, Konya Külliyesi içinde bulunan Pîrî Mehmed Paşa Camisi yer almaktadır. Tek mekândan oluşan bu cami ve mescidlerin bazılarının örtü sistemleri hakkında kesin veriler mevcut değildir. Tabhaneli gruba dâhil olan bu plan tipinde ise Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, Cemaleddin Aksarayi Zaviyesi ve Konya Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi görülmektedir.

Kare Planlı Kubbeli Cami ve Mescidler

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu dönemlerde dört köşe mekân temasında, üzeri kubbeye örtülü bir mimari plan tipi anlayışı hâkimdir (Kuran, 1964: 5).

Tek bir kubbeye örtülü bu plan şeması; ilk plan şemaları denemelerinden olup 12. ve 13. yüzyıllarda Artuklular, Danişmendliler, Anadolu Selçukluları, beylikler ve sonrasında ise Osmanlı dönemi eserlerinde de sıkça kullanılmıştır (Kuran, 1986: 11).

Gebze Orhan (Aslanapa, 1986: 8) Camisi, Erken Osmanlı döneminde inşa edilmiş tek mekânlı, kare planlı, üzeri kubbeye örtülü, son cemaat mekânı bulunmayan camilerdendir (Kızıltan, 1958: 12). Erken Osmanlı örneklerinden olan Bilecik Orhan Camisi'nde harim ana duvarlarının dört yana eyvan biçiminde genişletildiği görülmektedir (Ayverdi, 1966: 30-34; Kuran, 1964: 18). Bu uygulama, harim mekânını genişletme çabalarının bir yansıması olması bakımından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

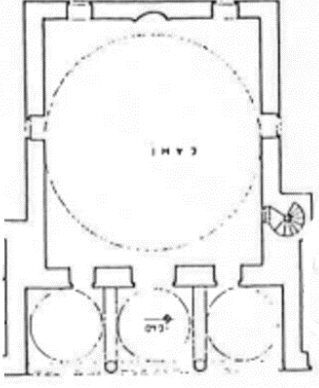
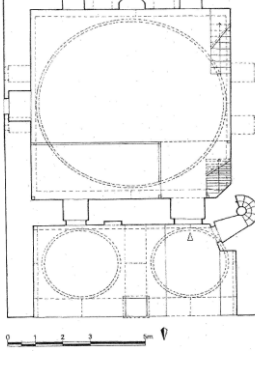
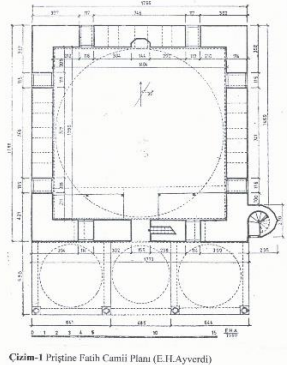
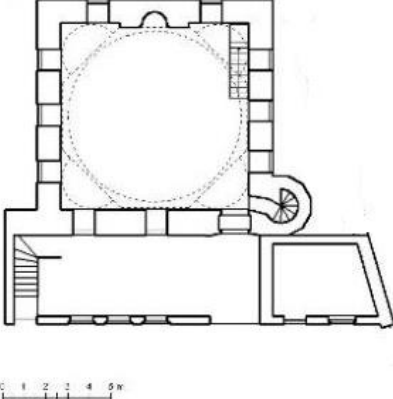
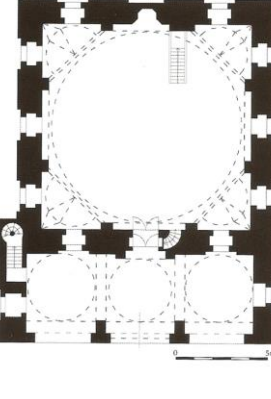
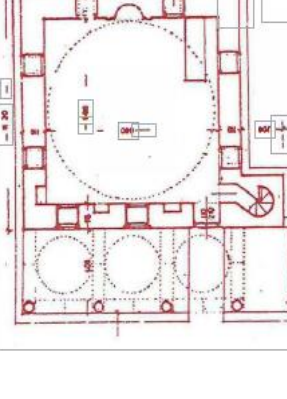
İznik Hacı Özbek Camisi, Bursa Alaadin ve Mudurnu Yıldırım camileri, Eski Zağra-Hamza Bey Camisi tek mekânlı, kare planlı, kubbeyle örtülü camilerin öncülerindendir (Aslanapa, 1986: 17-25; Tüfekçioğlu, 2001: 17).

İncelenen camiler içinde Pîrî Mehmed Paşa tarafından yaptırılan kare planlı, kubbeli cami planına sahip olan yapı Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi'dir. 1524 tarihli tek mekânlı, kare planlı camilere Diyarbakır İskender Paşa Camisi (1565) (Karakaya, 2000: 569-570), Merzifon Alaca Minare Mescidi (M 1508) (Çerkez, 2007: 141-162; Yüksel, 1983: 350), Tekirdağ Rüstem Paşa Camisi (1553) (Akçıl, 2008: 293-294) örnek olarak gösterilebilir.

Merzifon'daki Alaca Minare Mescidi (Çerkez, M. 2007:141-162) ile Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi kütsel tasarım bakımından özellikle benzerdir. Her iki yapı kütsel olarak üç kademeli bir düzenlemeye sahiptir. Birinci kademe beden duvarları, ikinci kademe kubbeyle geçiş sistemlerinin dışa yansıyan tromplu geçiş düzenlemeleri ve son olarak üçüncü kademe ise her ikisinin de örtü sisteminin kubbe ile kapatılmış olmasıdır. Priştine Fatih Camisi (1460-61) (İbrahimgil ve Konuk, 2006: 413), Eyüp Cezeri Kasım Paşa (Dişören, 1994: 426; Eyice, 1993: 507; Yüksel 1983: 431-434) ve Urfa Kara Meydan camileriyle (1730-31) ana kütlede tek kubbeli harim mekânı ile onun kuzeyinde bulunan üç gözlü son cemaat yeri bakımından benzerlik gösterir. Batı duvarda minarelerinin bulunmasıyla Firuzağa Camisi (1490-1491) (Eyice, 1996: 135-137), Gebze Orhan Camisi'yle (Aslanapa, 2004: 8) benzerlik gösterir. Kubbe geçişlerinde tromp kullanılmasıyla Mudurnu Yıldırım Camisi'yle (Önal, 2013: 529-531) benzeşmektedir.

Kare planlı ve tek kubbeyle örtülü kübik mescidler 15. yy. sonu 16. yy. başlarında yoğun olarak kesme taş malzemeyle inşa edilmişlerdir. Kuzey cephelerinde son cemaat yeri bulunmaktadır.

Tablo 5.1. Kare Planlı Tek Kubbeli camilerden plan örnekleri

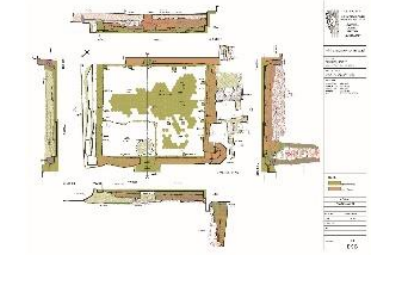
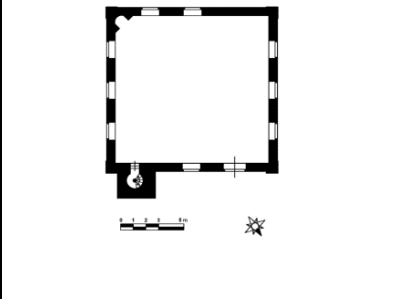
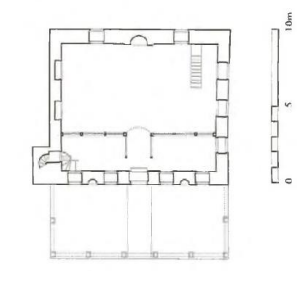
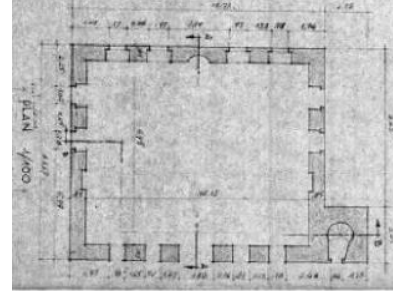
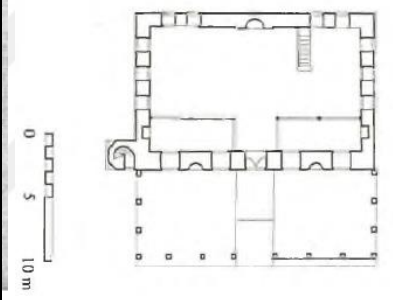
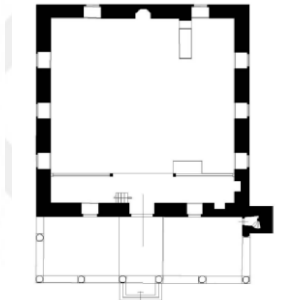
		 Cizim-1 Priştine Fatih Camii Planı (E.H.Ayverdi)
Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi, 1524 (A. Alkan'dan)	Merzifon, Alaca Minare Mescidi- 1508 (M. Çerkez'den)	Priştine Fatih Camisi, 1460-61 (E. H. Ayverdi'den)
		
Firuzağa Camisi (1490-91) (A. Yüksel'den)	Urfa Kara Meydan Camisi (1730-31) (Doğan Kuban'dan)	Eyüp Cezeri Kasım Paşa Camisi (1515) (A. Yüksel'den)

Düz Tavanlı \ Çatılı Cami ve Mescidler

Pîrî Mehmed Paşa'nın yaptırmış olduğu, İstanbul'da yer alan Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi ve Soğukkuyu Mescidi kare planlı, düz tavanlı/çatılı eserlerdir. Yapılar tek mekânlı olması bakımından Çavuşbaşı Mahmud Ağa Camisi (1538) (Dişören, 1994: 480), Pirinççi Sinan Camisi (Aydoğan İşler, 2015: 391), Odabaşı Behruz Ağa Camisi (1562-63) (Yüksel, 1983: 657; Naza, 1994a: 120), Vezirhan Köprülü Mehmed Paşa Camisi (1661) (Topçu, 2010: 131) ile benzer özellikler sergilemektedir. Minarelerin konumlanışları bakımından farklılıklar görülse de Pirinççi Sinan Paşa

Camisi (16. yy.) (Ayvansarayı vd., 2001: 104) ile Soğukkuyu Mescidi'nin minareleri batı duvarın kuzey ucuna yakın yere, aynı noktalara konumlandırılmıştır.

Tablo 5.2. Düz tavanlı / çatılı cami ve mescidlerden plan örnekleri

		
İstanbul, Pîrî Mehmed Paşa Mescidi (Anfora Mimarlık'dan)	Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi (B. Burak'dan)	Çavuşbaşı Mahmud Ağa Camisi, 1538-39 (G. Necipoğlu'dan)
		
Pirinççi Sinan Cami, 16. yy. (İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivin'den)	Odabaşı Behruz Ağa Camisi, 1562-63 (G. Necipoğlu'dan)	Vezirhan Köprülü Mehmed Paşa Camisi (1661) (Ankara, VGM Arşivin'den)

Tabhaneli camiler

Tabhaneli Camiler, Anadolu'da 14. ve 15. yy.'larda iskânın sağlanması, sosyal hayatın düzenlenmesi ve ticaretin gelişmesi için birçok amaca hizmet eden özel bir yapı türüdür. Bu yapı türü, inşa edildiği dönemin mimari tarzının anlaşılmasını sağlamıştır. Belgelerde imaret ya da zaviye adıyla geçmektedir. Araştırmacılar tarafından “*Ters T, Bursa Tipi, Çok Fonksiyonlu, Zaviyeli, Çarpraz Mihferli, Yan Mekânlı, Kanatlı*” gibi adlarla tanımlanmışlardır (Acar, 2013: 303-326; Eyice, 1963: 4-80). Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde dinî eğitimin sağlanması, yoksulların-gezinlerin konaklaması gibi işlevlere hizmet eden bu yapı kuruluşu, aynı zamanda

toplumların sosyal sorumluluk yükünü üstlenmiş, yüzyıllarca birçok amaca hizmet etmiş eserlerdir. Tabhaneli yapılar, kültürel ve sosyal amaçlı olmaları bakımından mimari anlayışın bu yönde vücut bulmasını ve gelişmesini sağlamıştır.

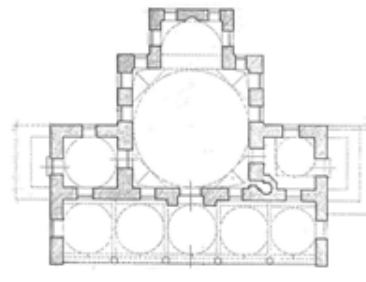
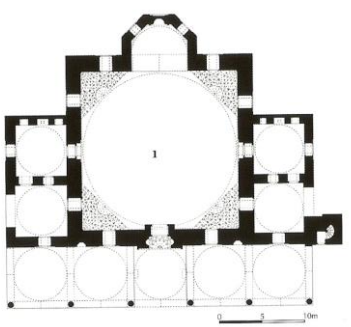
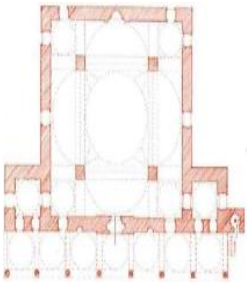
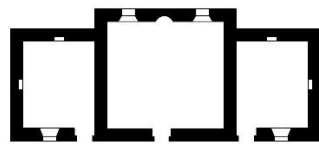
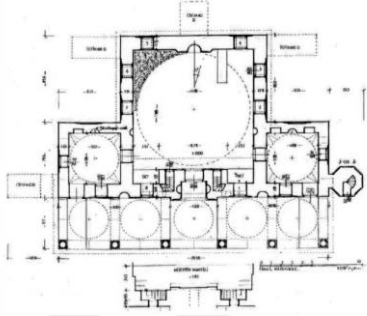
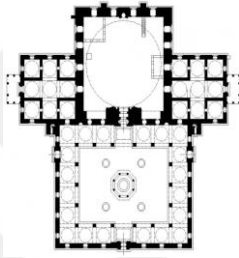
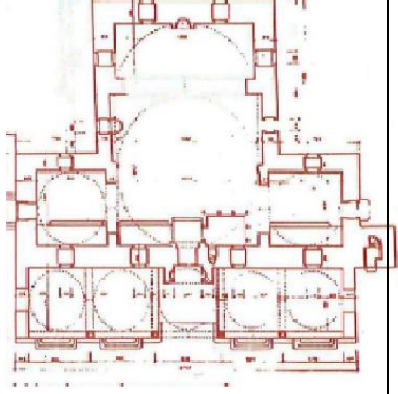
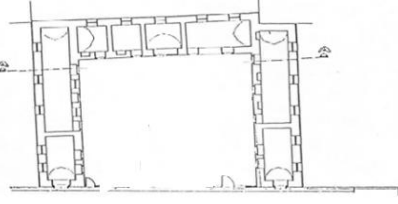
Yan mekânlı camilerden (1471-72) Üsküdar'da inşa edilmiş olan Rum Mehmed Paşa Camisi'nde (Kuban, 2007: 91) harim mekânı bir merkezî kubbe ile örtülmüştür. Merkezî kubbenin iki tarafında ikişer tabhane odası bulunur. Mihrap önü yarım kubbeli olan yapının kuzey cephesinde beş bölümlü son cemaat yeri mevcuttur.

İstanbul'daki Mahmut Paşa Camisi'nde (1463-74) görülen tabhaneli cami planında farklı bir uygulamaya gidilmiştir. Harimdeki kubbeli hacmin gerisinde bir koridor oluşturulmuş ve bu koridor farklı işlevli hacimlerle irtibatlıdır. Yan tabhaneleri oluşturan üçer mekân diğer bir tabhaneye geçişte kemerlerle açılmaktadır (Kuban, 1994: 269-271; Kuban, 2007: 190).

İncelenen yapılar arasında; Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, Cemaleddin Mehmed Aksarayı Zaviyesi ve Konya Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi tabhaneli olarak yapılmış olan bu yapı grubuna dâhildir.

İstanbul Pîrî Mehmed Paşa Camisi (1530) son tabhaneli camilerdendir. Bu yönüyle Tokat Hatuniye Camisi (1485) (Çobanoğlu, 2004: 499-500), Diyarbakır Fatih Paşa Camisi (1516-21) (Tanman, 1995: 251-252), Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Camisi (1530) (Eyice, 1996: 454-458), Sultan Selim Camisi (1522) (Yüksel: 2009: 513-516), Sincanlı Sinan Paşa İmareti (1524-25) (Yüksel, 1983: 142), Halep Hüsrev Paşa Camisi (1546-47) (Gülru Necipoğlu, 2013: 472; Tanman, 1994: 109-110), İstanbul Davud Paşa Camisi (1486) (Yüksel, 1983: 326) ile benzerdir. İstanbul Pîrî Mehmed Paşa Camisi, mihrap önü bölümünün yarım kubbe ile örtülü olmasıyla Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Camisi'yle benzerlik göstermektedir. Harim kütesinin doğu ve batı uçlarında birer tabhane odasının bulunmasıyla Tokat Hatuniye ve Diyarbakır Fatih Paşa Camisi planlarıyla benzerlik göstermektedir.

Tablo 5.3. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli camilerin planları ve benzer örnekleri

		
Silivri, Pîrî Mehmed Paşa Camisi 1530, (T. Akkaya'dan)	İstanbul- Davut Paşa Camisi, 1486 (A. Yüksel'den)	Diyarbakır, Fatih Paşa Camisi, 1516 (A. Altun'dan)
		
Cemaleddin Aksarayı Zaviyesi (Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden)	Tokat Hatuniye Camisi, 1485 (A. Yüksel'den)	İstanbul Sultan Selim Camisi, 1520-1566 (A. Yüksel'den)
		
Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Camisi 1530 (E. H. Ayverdi'den)	Konya Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi, 16. yy. (A. Alkan'dan)	Halep, Hüsrev Bey Camisi, 1546-47 (Sauvaget'den)

5.2.1.2. Mimari özellikler

Pîrî Mehmed Paşa'nın vakıf eserleri incelendiğinde dinî mimari grubuna dâhil olan cami ve mescid yapılarının cephe düzenlerinin genel olarak sade, yalın bir anlayışla yapıldığı gözlenmektedir. Arazi çalışmalarında cephelerin derzler ile onarıldığı, bunların bazılarının özensiz olarak yapıldığı sonucuna varılabilir. Yapıların duvar kalınlıkları birbirleriyle farklılıklar göstermektedir.

Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin kuzey cephe ortasında yer alan giriş kapısının ve yine aynı cephede batı duvara yakın yerde bulunan minare giriş kapısının basık kemerli olduğu ve renkli taş uygulamanın iyi örneklerini temsil ettiği söylenebilir. Taşların birbirine geçirilme durumuna göre, Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin basık kemerleri verev düzende yerleştirilirken, Konya Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin giriş kapısındaki basık kemer, zikzak geçmeli olarak düzenlenmiştir. Konya'da yer alan Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi'nin odalarının giriş kapılarının basık kemerli olduğu saptanmıştır. Gebze Çoban Mustafa Paşa Türbesi'nin (Öngen ve Vardar, 2018: 3-28) giriş kapı açıklığında renkli taş kullanılmış olması ve zikzaklı girişi Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi'yle benzeşmektedir. Konya'da bulunan Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi'nin güneyindeki giriş kapısının yarım daire kemerli olarak düzenlendiği görülmektedir.

Tablo 5.4. Basık kemer girişli camiler

		
Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi Giriş Kapısı	İstanbul, Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi Avlu Giriş Kapısı	Gebze Çoban Mustafa Paşa Türbe Girişi (Sinan Öngen-Kadriye Figen Vardar'dan)

Pîrî Mehmed Paşa'nın yaptırmış olduğu camilerin pencere sıraları dizilişlerine göre farklılık göstermektedir. Ana kütlede bir sıra pencere sistemine sahip olanlar genelde çatılı / düz tavanlı olarak tanımladığımız gruba dâhil olanlardır. Soğukkuyu

Mescidi'nin pencereleri bir sıradan ibarettir. Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin, Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin pencere sistemi ise iki sıradan meydana gelmektedir. Genel olarak alt seviyede yer alan pencere sistemleri boyuna dikdörtgen açıklıklı ve her birinde demir çubuk prizmatik lokmalarla oluşturulmuş şebekeler mevcuttur. Camilerin ana kütesinde genel olarak iki pencere sistemine yer verildiği görülmektedir.

Özgün örtüye sahip olan kubbe kasnaklarının hiçbirinde pencere sistemine yer verilmemiştir.

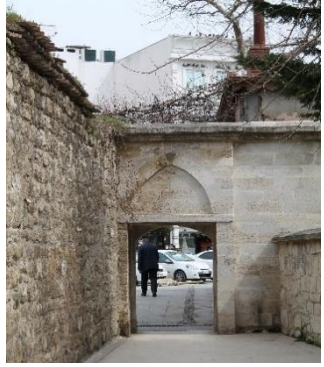
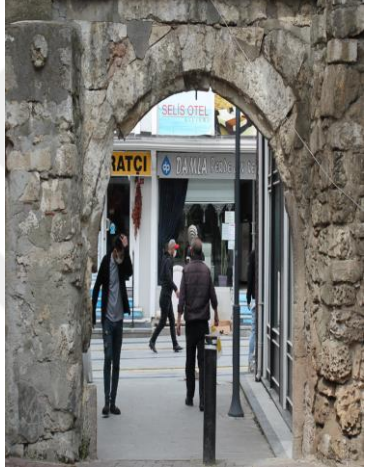
Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin üst kat pencere açıklıklarını kuşatmış olan çerçeve, tuğlaların değişik şekillerde sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Cephede tuğlalar ile hareketlilik sağlayan bu düzendeki pencerenin benzeri Kara Davut Paşa Camisi'nde (1485) (Eyice, 1994: 7) görülmektedir.

Renkli taş uygulamanın görüldüğü Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin son cemaat yerinde bulunan pencerelerde renkli taş işçiliği görülmektedir. Renkli taşların pencere sövelerinde görülmesi bakımından Adana Ulu Camisi'nin pencere söveleriyle benzerdir.³¹ Her iki yapının pencerelerinde yakın renklerle oluşturulmuş renkli taş işçiliği dikkat çekicidir.

Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin kuzey cephesinin ortasında bulunan taçkapı girişi basık kemerlidir. Doğu cephede bulunan avlu kapısı yine basık kemerlidir. Aynı zamanda caminin harim kapısında ve doğu avlu kapısında renkli taş uygulama dikkatleri çekmektedir. Harim giriş açıklığını sağlayan basık kemer “C” ve “S” kıvrımlarının oluşturduğu kademeli düzenlemeye sahip üzengi taşlarına oturtulmuştur. Silivri'de bulunan Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin kuzeyindeki avlu kapısının yarım daire kemerli olarak düzenlendiği görülmektedir.

³¹ 16. yy.'da Yavuz Sultan Selim'in Adana bölgesine hâkim olması bölgede imar faaliyetlerini ve sanatsal faaliyetleri derinden etkilemiştir (Burak, 2020: 180).

Tablo 5.5. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli yapılarında görülen basık kemer girişleri

		
Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi giriş kapısı	Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi doğu avlu kapısı	Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi doğu avlu kapısına batıdan bakış
		
Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi batı tabhane girişi	Konya Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi'nin kanatlarındaki odaların giriş kapıları	Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi kuzey cephe avlu kapısı

Tablo 5.6. Pîrî Mehmed Paşa camilerinin pencereleri ve benzer örnekleri

Camiler ve Mescidler	Pencere Düzenleri	Alt pencereler	Üst pencereler
Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi			
Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi			

Soğukkuyu
Mescidi

Adana Ulu
Camisi

Kara Davut
Paşa
Camisi

(Nesrin İşler'den)

(Nesrin İşler'den)

(Nesrin İşler'den)

Pîrî Mehmed Paşa'nın yaptırmış olduğu tabhaneli yapıların pencere sıraları, dizilişlerine göre farklılık göstermektedir. Ana kütlede bir sıra pencere sistemine sahip olanlar genelde çatılı / düz tavanlı olarak tanımladığımız gruba dâhil olanlardır. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin pencere sistemi ise iki sıradan meydana gelmektedir. Konya Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi'nin beşik tonozlu üst örtülerinde ve güney cephede pencere açıklıkları mevcuttur. Aksaray'da yer alan Cemaleddin Aksarayı Zaviyesi'nin pencere sistemi ise tek sıradan meydana gelmektedir. İki seviyeden ibaret olan tabhaneli yapıların pencereleri her seviyede farklı özelliklere sahiptir. Genel olarak alt seviyede yer alan pencere sistemleri boyuna dikdörtgen açıklıklı ve her birinde demir çubuk prizmatik lokmalarla oluşturulmuş şebekeler mevcuttur. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nde alt kat pencerelerin üzeri sivri kemerli alınlık ile hareketlendirilmiştir. Üst kat pencereler alçı şebekeli ve boyuna dikdörtgen düzende konumlandırılmıştır.

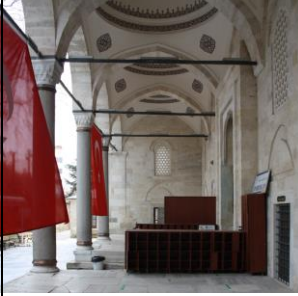
Özgün örtüye sahip olan kubbe kasnaklarının hiçbirinde pencere sistemine yer verilmemiştir.

Tablo 5.7. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli yapılarının pencereleri

Tabhaneli Yapılar	Pencere Düzenleri	Alt pencereler	Üst pencereler
Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi			
Konya Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi			
Cemaleddin Aksarayı Zaviyesi			

Son Cemaat Yerleri bakımından Pîrî Mehmed Paşa'nın tabhaneli yapılarından Silivri Pîrî Mehmed Paşa yapısının son cemaat yeri açık revaklı düzende yapılmıştır. Kuzey cephe, beş sivri kemerli açıklık biçiminde düzenlenmiş ve kemerleri silindirik gövdeli sütunlar taşımaktadır. Silivri Pîrî Mehmed Paşa yapısının son cemaat yeri revakına benzer bir örnek ise İstanbul'daki Gedik Ahmed Paşa Camisi ve Kosova'daki Fatih Camisi'nin son cemaat yeri revakında görülmektedir. Son cemaat yerleri revak biçiminde düzenlenmiş ve açık olmakla beraber sivri kemerler sütunlar üzerine oturtulmuştur.

Tablo 5.8. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli yapılarının son cemaat revakı ve benzer örnekler

		
Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi son cemaat yeri (16.yy)	Kosova Fatih Camisi son cemaat yeri, 1460-61 (M. Z. İbrahimgil'den)	Gebze Çoban Mustafa Paşa Camisi, 1529 (C. Emden'den)

“**Minare**” kelime anlamı olarak fener kulesi ve ışık anlamlarına gelmektedir (Turani, 1968: 61). Ezan okunan, yüksek tutulan, kutsallık atfedilen mimari bir yapı elemanıdır. Minarelerin kökeni hakkında birçok görüş ileri sürülmektedir. Filiz Gündüz'den edinilen bilgiye dayanarak farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar, Orta Asya kaynaklı bir öge olduğu, İran'daki haberleşmenin sağlandığı kulelerden esinlenilerek yapıldığı, deniz fenerlerinin kaynaklık ettiği şeklindedir (Gündüz, 2005: 98-101). Kökeninin ne olduğu konusu net değildir, tartışmalıdır.

Mimar Sinan öncesinde minarelerin yerleri farklılık gösterirken, Mimar Sinan ile birlikte minareler camilerin kuzey duvarlarının köşelerine birden fazla şerefeli olarak yapılmışlardır (Ülgen, 1996: 9).

Minareler tarih boyunca depremler sebebiyle en fazla zarar görmüş mimari elemanlardır. Özgün durumunu koruyan minareler onarımlarla günümüze gelebilmişlerdir. Erken Osmanlı döneminde ve öncesinde minareler konumu bakımından daha serbest yerleştirilmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin klasik dönemiyle beraber minareler, camilerin yakınına yapılmak yerine camilerin beden duvarlarına bitişik, beden duvarlarından bağımsız ya da örtü sistemi üzerinden yükseltilmişlerdir. Pîrî Mehmed Paşa'nın yaptırmış olduğu camilerin minareleri, beden duvarına bitişik veya örtü sistemi üzerinden yükseltilerek konumlanan minareler olmak üzere ikiye ayrılır.

Beden duvarına bitişik olarak yükselen minareler; Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi, Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, Soğukkuyu Mescidi minareleridir.

Beden duvarlarına bitişik olan minareler ana kütle ile kaynaşmış bir durumdadır. Örtü sistemi üzerinden yükselen minare ise

Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin minaresidir. Batı tabhane üzerinden yükselen bu minare, cami ile organik bir bağ içerisindedir. Minaresinin tabhane üzerinden yükselmesi açısından, 2. Bayezid Camisi'nin minaresinin konumlanmasıyla benzerdir. Bu durumlar göz önünde tutulduğunda, caminin mimari elemanlarından birini oluşturan minarenin klasik dönemde cami ile bütünleştirildiği sonucuna varılabilir.

Pîrî Mehmed Paşa camilerinin son cemaat yerleri kapalı ve açık olarak yapılmıştır. Son cemaat yeri kapalı olan cami, Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi'dir; Soğukkuyu Mescidi'nin son cemaat yeri yoktur; son cemaat yeri açık olan cami ise Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi ve Silivri Piri Mehmed Paşa Camisi'dir.

Tablo 5.9. Pîrî Mehmed Paşa camilerinin son cemaat yerleri

	
Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi son cemaat yeri	Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi son cemaat yeri

Mihrap kelimesi “*yüksek yer, en şerefli yer*” anlamlarına gelmektedir. Cami ve mescid gibi ibadet mekânlarında imamın cemaate namaz kıldırırken kible yönünü belirten, güney duvarda bulunan, niştir (Top, 1997: 6). Mihrap kelimesine karşılık olarak mescid, mahfil, mabet, kale gibi ifadelerin de kullanıldığı anlaşılmaktadır (Bozkurt, 2007: 10). “Mihrap” kelimesine Kur'anı Kerim’de beş ayette yer verilmiştir. Bu ayetler, Ali İmran suresi 37. ve 39. ayetler, Meryem suresi 11. ayet, Sad suresi 21. ayet ve Sebe suresi 13. ayettir. Ayetlerin çoğunda mihrap, korunaklı bir mekân, yer anlamında kullanılmıştır.

16. yüzyıl ortalarından itibaren mihraplarda taçkapıların anıtsallığı görülmektedir. Mihraplar ters “U” biçiminde düzenlenmiş olup mihrap çerçeveleri silmelerle hareketlendirilmiştir (Bozkurt, 2007: 222). Edirne 2. Bayezid Camisi (1488) (Yüksel, 1983: 106-118), Amasya 2. Bayezid Camisi (1486) (Yüksel, 1983: 6-25), Manisa Muradiye Camisi (1583) (Aslanapa, 2004: 335-341) mihrapları örnek olarak gösterilebilir.

Klasik dönemde inşa edilmiş olan mihraplar, karakteristik bir özellik olarak anıtsal ölçülere sahiptir ve iç mekânın en vurgulu yerini simgelemektedir.

Pîrî Mehmed Paşa Vakfı'na ait cami ve mescidlerin mihrapları giriş aksı doğrultusunda yer alan mihraplardandır. Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi, Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, Soğukkuyu Mescidi, Aksaray'da bulunan Cemaleddin Aksarayî Zaviyesi ve Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi mihrapları bu gruba dâhil olan mihraplardandır. Onarımlardan geçmiş olan mihraplar olduğu gibi tamamen yeni bir unsur olarak karşımıza çıkan mihraplar da görülmektedir. Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin mihrabı kalıp alçı malzemeden yapılmış ve onarımlar ile günümüze gelebilmiştir. Cami ve mescid kategorisinde incelenen mihrap sayısı 5 adettir. Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi mihrabı altın yaldız ve beyaz renkli yağlı boya ile boyanmış olduğundan asıl malzemesi tespit edilememiştir. Dikdörtgen nişli, mukarnas kavsaralı olarak düzenlenmiştir. Soğukkuyu Mescidi mihrabı, ahşap malzemeli makine işi olup yapıya sonradan eklenen bir unsurdur. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi mihrabı ise fabrikasyon Kütahya çinileriyle kaplanmış olup, yarım daire nişli çeyrek kubbeli olarak yapılmış son dönem mihrablarındandır.

Tablo 5.10. Pîrî Mehmed Paşa cami ve mescidlerinin mihrapları

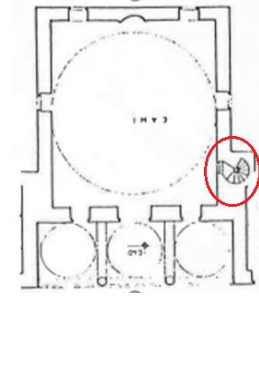
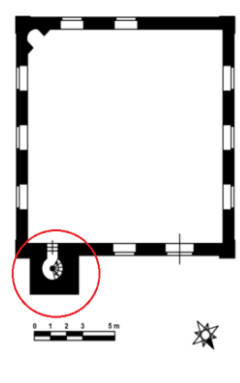
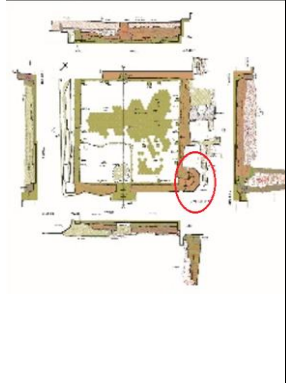
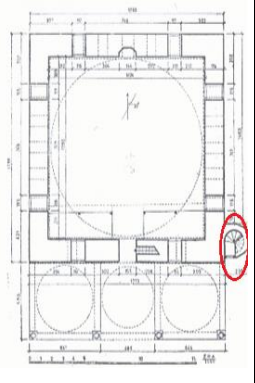
		
Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi mihrabı	Pîrî Mehmed Paşa Mescidi mihrabı	Karamani Pîrî Mehmed Paşa Camisi mihrabı
		
Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi mihrabı	Cemaleddin Aksarayi Zaviyesi'nin mihrabı	

Vaaz kürsülerinin, yapılan araştırmada, geç dönemde yapılmış makine işi olması sebebiyle sanat değeri taşımadıkları anlaşılmaktadır.

Cami ve Mescidlerde Minarelerin Konumlanması

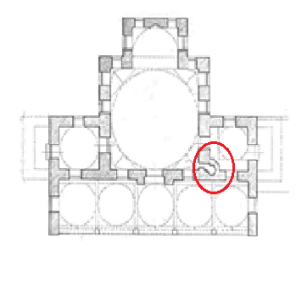
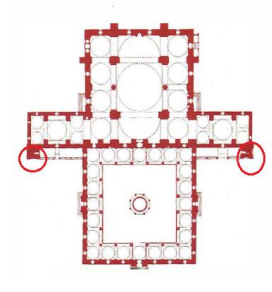
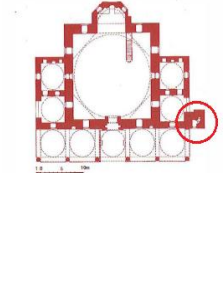
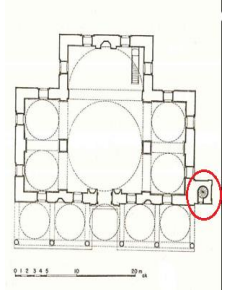
Cami ve mescid yapılarındaki minareler, yapıların batı ya da doğu duvarlarında beden duvarına bitişik olarak yapılmışlardır. Genel olarak Paşa'nın yaptırmış olduğu camilerin batı duvarına bitişik olan minarelere benzer bir örnek Priştine Fatih Camisi'nin minaresinde görülmektedir.

Tablo 5.11. Pîrî Mehmed Paşa'nın kare planlı cami ve mescidlerinde minarelerin konumlanması

			
Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi minare konumu (1523-24), (A. Altan'dan)	Karamani Pîrî Mehmed Paşa Camisi (B. Burak'dan)	Pîrî Mehmed Paşa Mescidi planı, (Anfora Mimarlık'dan)	Priştine Fatih Camisi 1460-61, (E. H. Ayverdi'den)

Tabhaneli camiler grubunda değerlendirilen yapılardan minaresi olan tek yapı Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi'dir. Minare kaidesi batı tabhane odası içinde kalmıştır. Bu sebeple minare gövdesi üst örtü sistemi üzerinden yükselmektedir. Bu yönüyle İstanbul 2. Bayezid Camisi'nin minaresiyle benzerlik göstermektedir. Davutpaşa ve Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camisi (Kuran, 1964: 58) minareleri ise tabhane odalarının batı ucuna yapılmış olmasıyla biraz daha farklı özellik gösterir. Fakat gerek Paşa'nın yaptırmış olduğu, gerek ise diğer tabhaneli yapıların minareleri konumlanış açısından benzerlik göstermektedir.

Tablo 5.12. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli cami minarelerinin konumları ve benzer örnekler

			
Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi minaresinin plan şeması, 1530 (T. Akkaya'dan)	İstanbul 2. Bayezid Camisi minaresinin plan şeması, 1505 (O. Aslanapa'dan)	Davutpaşa Camisi minaresinin plan şeması, 1486 (İ. A. Yüksel'den)	Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camisi minaresinin plan şeması, 1496-97 (A. Kuran'dan)

5.2.1.3. Malzeme özellikleri

Cami ve mescidlerin beden duvarlarında taş malzeme kullanılmıştır. Düz tavanlı ya da çatılı olanların tavanları ahşaptır. 2 grup uygulama görülmektedir. Birinci gruptakilerde tavanlar taş malzemelidir. Diğer grupta yer alan cami ve mescidlerin tavan örtüleri ahşap malzemelidir. Çatılar ise ahşap iskeletlidir ve üzerleri kiremitlerle kaplıdır.

Pîrî Mehmed Paşa'nın vakfına ait yapılar gözlemlendiğinde birçok yapının yenilendiği görülmektedir. Yenilenen yapılar deprem, yıkım-onarım görmüş farklı yapı tiplerine ait mimari anıtlardır. Yapıların cephelerinde genel olarak çimento ya da alçı derzler kullanılmıştır.

Yenilenen yapılar, betonarme duvarlardır. İstanbul Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi, İstanbul Pîrî Mehmed Paşa (Soğukkuyu) Mescidi bu uygulamaya dâhil olan yapılardandır. Konya şehrinde külliye içerisinde yer alan camide ahşap atıllı yığma moloz taş tekniği görülmektedir.

Yapı elemanlarına bakıldığında mihraplarda taş malzeme görülmektedir. Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin mihrabı beyaz yağlı boya ve altın yaldız ile boyandığından yapı malzemesi tespit edilememiştir.

Tablo 5.13. Kare planlı cami ve mescidlerde malzeme ve teknik

	
Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin betonarme cephesi	Pîrî Mehmed Paşa Mescidi'nin betonarme cephesi
	
Konya, Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin moloz taş cephe örgüsü	Konya, Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin son cemaat yerinde kullanılan ahşap atıllı yığma moloz taş malzeme

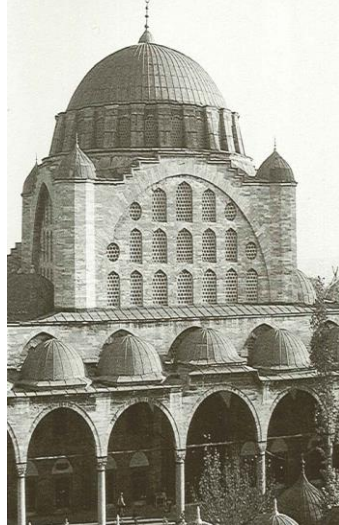
Taş, tuğla ve çini malzemenin minarelerde kullanıldığı görülmektedir. Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin kaide ve pabuçluk kısmında kesme taş kullanılırken minare gövdesinde, şerefesinde ve petek kısmında tuğla malzeme kullanılmıştır. Soğukkuyu Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin minare kaidesi, gövdesi ve petek kısımlarında tuğla malzeme kullanılmıştır. Yine aynı caminin gövde ve petek bölümünde çini levhaların kullanıldığı görülmektedir. Soğukkuyu Mescidi minaresi yarı yıkılmış olduğundan restorasyon sırasında minare kaidesi etrafında döküntü taşlar kullanılarak minarenin gövde, külah ve petek kısımları tamamlanmıştır. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nde ise yapı yeniden yapıldığı için minare tamamen betonarmedir. Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi minaresinde tuğla malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu minarede çini levhalar kullanılmıştır. Çini

levhalar minarenin petek ve gövde kısımlarını çepeçevre sarmaktadır. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi minaresi yenilendiğinden minarede batılılaşma etkisi görülmektedir. Minare, külaha geçmeden askı çelenklerle hareketlendirilmiştir. Minarenin külâh kısmı armudi olarak değerlendirilmiş ve dilimli olarak tamamlanmıştır. Minare, tabhane üzerinden yükseltilmiş olmasıyla İstanbul 2. Bayezid Camisi'nin (1501-1505) (Aslanapa, 2004: 156; Eyice, 1992: 45-49) minaresiyle benzerdir.³² Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi batı tabhane üzerinden yükselen minare, cami ile organik bir bağ içerisinde. Bu durumlar göz önünde tutulduğunda, caminin mimari elemanlarından birini oluşturan minarenin klasik dönemde cami ile bütünleştirildiği sonucuna varılabilir. İstanbul 2. Bayezid Camisi'nin minareleri ise yine tabhane ünitesinin kuzey duvarının uçlarında, doğu ve batı tabhane üniteleriyle bitişik vaziyette yer almaktadır. Davutpaşa Camisi'nin (Ayverdi, 1976: 76) ve Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camisi'nin (1497) (Kuran, 1964: 57) minareleri ise batı yönde tabhane üniteleriyle bitişiktir.

Pîrî Mehmed Paşa'nın yaptırmış olduğu tabhaneli yapıların beden duvarlarında taş malzeme kullanıldığı görülmektedir. Düzgün kesme taş malzeme, Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin beden duvarlarında muntazam bir şekilde görülmektedir. Beden duvarları ve kasnak, blok taşlarla oluşturulmuş duvar örgüsüne sahiptir. Düzgün kesme taş malzemenin en olgun örnekleri Mimar Sinan dönemi yapılarında görülmektedir. Cephelerde yoğun olarak karşılaşılan malzemedir. Düzgün kesme taş malzemenin kullanıldığı 16. yy.'a tarihlenen camilere örnek olarak Osmanlı klasik döneminin olgun yapı örneklerinden Mihrimah Sultan Camisi (1540) (Kuban, 2007: 456), Sultan Ahmed Camisi (1603-1617) (Ahunbay, 1994: 55-60), Selimiye Camisi (Mülayim ve Çobanoğlu, 2009: 430-434) gösterilebilir. Yapı elemanları olarak mihraplarda taş malzeme görülmektedir. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin mihrabı ve minberi taşın mermer cinsindendir. Vaaz kürsüsü son dönemlerde yapılmıştır ve ahşap malzemelidir. Yapıların cephelerinde derz dolgular gözlenmektedir.

³² Minarelerle ilgili detaylı bilgi için: Aygün Ülgen, Klasik Devir Minareleri Osmanlı Cami Planında Minarenin Konumu kitabına bakınız.

Tablo 5.14. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli yapılarının cephe malzemesi ve benzer örnekler

		
Pîrî Mehmed Paşa Camisi, son cemaat yerinde kullanılan düzgün kesme taş malzeme	Pîrî Mehmed Paşa Camisi, cephede kullanılan düzgün kesme taş malzeme	Mihrimah Sultan Camisi, cephede kullanılan düzgün kesme taş malzeme (1540) (D. Kuban'dan)

Tablo 5.15. Cami ve mescidlerde minarelerin malzemesi

Taş Malzeme		
	Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi	Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin minaresi
Tuğla Malzeme		
	Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin minaresi	Pîrî Mehmed Paşa Mescidi'nin minaresi
Çini Malzeme		
	Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin minaresi	

5.2.1.4. Süsleme özellikleri

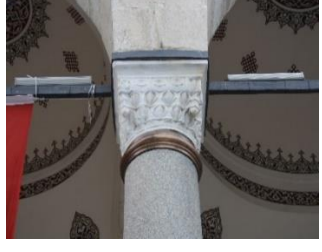
Camiler ve mescidler grubuna dâhil edilen Pîrî Mehmed Paşa eserlerinde süsleme programı; taş süsleme, alçı, vitray, çini, tuğla süslemeler olarak görülmektedir. Yapılarda gerçekleşen onarım ve yıkım gibi sebepler, yapılardaki süslemelerin çoğunun orijinal olarak günümüze gelmesini engellemiştir. Var olan süslemeler türüne göre bitkisel, geometrik, yazı, olarak şekillenmiştir. Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nin taçkapısında, pencere sövelerinde, son cemaat yeri revakında, son cemaat revakı sütun başlıklarında ve mihrabında süslemeler görülürken; mermer malzemeli renkli taş uygulamaları ayrıca taçkapıda, pencere sövelerinde, son cemaat revakının kuzey duvarında kemer çerçeveleri boyunca, minare kapısında mevcuttur. Minaresi ise tamamen tuğla malzemelidir ve şerefe altlığında testere dişli bir düzenleme hâkimdir. Gövde iri bir kaval silme ile çevrelenmiştir. Petek ve şerefe altlığında minareyi çevreleyen turkuaz bir çini plaka bulunmaktadır. Karamanî Pîrî Mehmed Paşa Camisi ve Pîrî Mehmed Paşa Mescidi'nde süsleme programı yoktur.

Tablo 5.16. Kare planlı cami ve mescidlerde minarelerin malzemesi

		
Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi taçkapı süslemeleri	Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi, aynalı kemer içinde bulunan celi sülüs kitabe	Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi minare kapısı
		
Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi son cemaat revakı kalem işi süslemeleri	Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi son cemaat revakı kuzey duvar süslemeleri	Konya Pîrî Mehmed Paşa Camisi minare süslemeleri

Yapıların onarım ve yıkım gibi durumlara maruz kalmaları, süslemelerin çoğunun orijinal olarak günümüze gelmesini engellemiştir. Var olan süslemeler türüne göre bitkisel, geometrik, yazı olarak kendi içinde ayrılmaktadır. Silivri, Pîrî Mehmed Paşa tabhane yapısının taçkapısında, pencere sövelerinde, minber, mihrap, minare, kubbe, sütun ve sütuncelerinde süslemeler görülürken; mermer malzemeli renkli taş uygulamaları ayrıca avlu kapısında, taçkapıda mevcuttur. Kubbesindeki kalem işi süslemeleri Gebze Çoban Mustafa Paşa Camisi'nin (Taş vd., 2015: 28-50) kubbesindeki süslemeler ile benzerdir. Konya'daki Pîrî Mehmed Paşa ve Aksaray'daki Cemaleddin Aksarayı Zaviyesi yapılarının gerek tabhaneleri gerek ise kapı söveleri düz bir bordürle sınırlandırılmış, cephede ve iç mekânda süslemeye yer verilmemiştir.

Tablo 5.17. Pîrî Mehmed Paşa tabhaneli yapılarda süsleme programı

		
Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, kubbedeki kalem işi süslemeleri	Gebze Çoban Mustafa Paşa Camisi, kubbedeki kalem işi süslemeleri (Ela Taş'dan)	Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, mihrap önü dilimli kubbesi
		
Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, mihrap detayı	Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, revren pencerelerden örnek	Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, son cemaat yeri sütun başlığı
		
Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi minberinin köşk bölümü	Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, minber aynalığı	Silivri Pîrî Mehmed Paşa Camisi, son cemaat revakında bulunan celi sülüs hatla yazılmış olan onarım kitabelerinden bir örnek

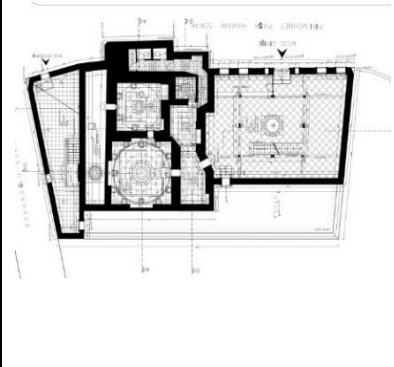
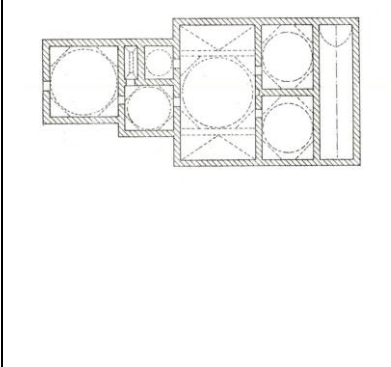
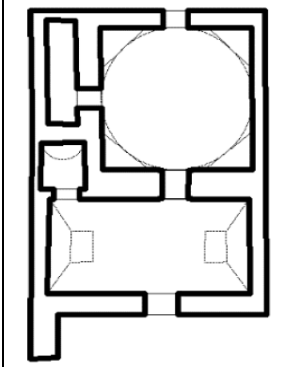
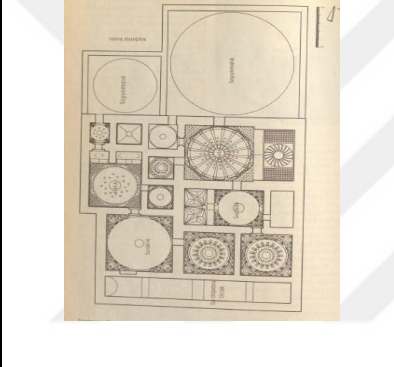
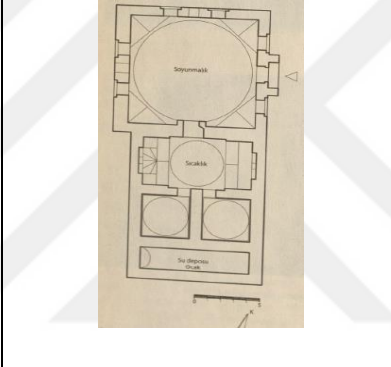
5.2.2. Hamamlar

5.2.2.1. Plan özellikleri

Hamam “*sözlükte ısıtan yer, yıkanma yeri*” anlamlarına gelmektedir. Hamamlar Osmanlıların en yaygın yapısal birimleridir (Eyice, 1997: 404-425).

Pîrî Mehmed Paşa’nın yaptırmış olduğu ve Türkiye sınırları içinde varlığını devam ettirdiği bilinen hamamı, İstanbul Hasköy’de yer alan kendi adıyla anılan Pîrî Mehmed Paşa Hamamı’dır. Hamam özel hamam kategorisindedir ve şu anda asıl işlevini sürdürememektedir. Restorasyonu tamamlanan hamamın müze olarak ziyaretçilere açılması planlanmıştır. Özel hamamlar kategorisinde yer alan hamam, diğer birçok özel hamamlarda olduğu gibi küçük boyutlarda yapılmamıştır. Mütevazı boyutlardan oldukça uzak, konak hamamı olarak görülebilir. Manisa’da bulunan Dilşikar Hamamı (1579-1580) (Acun, 1999: 532-534) çifte hamam kategorisine dâhil ve plan şeması bakımından Pîrî Mehmed Paşa Hamamı’na birebir benzemese de Pîrî Mehmed Paşa Hamamı’nın doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlı olması, Dilşikar Hamamı’nın da kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı olması yönüyle benzerdirler. İncesu Mustafa Paşa Hamamı (16. yy.), Murat Paşa Hamamı (16 yüzyılın 2. yarısı) (Köşklü ve Çınar, 2010: 5) ile tek hamam olarak yapılmış olması bakımından benzerdir. Karabük’te bulunan Musa Bey Hamamı (G.Kaya, 2014: 577-596) ile tek ve özel hamamı olması bakımından benzediği gibi plan şeması bakımından da benzerdirler. Her iki hamamın beş bölümü vardır fakat Kıranköy Hamamı’nın soğukluk bölümünün duvar kalıntıları günümüze ulaşabilmiştir. Her iki hamamda da ılıklik bölümü enine dikdörtgen, sıcaklık bölümlerini örten kubbenin geçiş elemanları ise tromptur. Tebriz kapısı semtinde bulunan Lala Mustafa Paşa Hamamı 16. yy.’da yapılmış olması, tek hamam olması ve her ikisinde de kubbeye geçiş elemanı olarak tromp kullanılmış olması bakımından benzerdir. Bursa Muradiye 1425 (Şehitoğlu, 2009: 54) Hamamı, Pîrî Mehmed Paşa Hamamı gibi tek hamamdır ve çifte sıcaklığı bulunmaktadır. Bursa’da yapılmış Muradiye Hamamı aynı zamanda Pîrî Mehmed Paşa Hamamı gibi sofı hamamıdır ve iki hamamın da soyunmalık bölümleri hamam kısmına göre büyük tutulmuştur. Bursa Tavukpazarı Hamamı (Şehitoğlu, 2009: 63) çifte hamam olmakla beraber sıcaklık mekânının farklı ebatlarda çift yapılması bakımından Pîrî Mehmed Paşa Hamamı’yla benzerlik gösterir.

Tablo 5.18. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı yapılarının planları ve benzer örnekler

		
İstanbul, Hasköy Pîrî Mehmed Paşa Hamamı çizimi (İstanbul, Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)	Manisa, Dilşikar Hamamı çizimi 1579-1580 (H. Acun'dan)	Kıranköy Musa Bey Hamamı, rölöve çizimi (L. Göktaş Kaya'dan)
		
Bursa, Tavukpazarı Hamamı çizimi, 1426 (E. H. Ayverdi'den)	Bursa, Muradiye Hamamı çizimi, 1425 (E. H. Ayverdi'den)	

5.2.2.2. Mimari özellikleri

Paşa'nın yaptırmış olduğu tek ve özel hamamın mekân fonksiyonları incelendiğinde hamamın ortak bir işleve hizmet ettiği görülmektedir. Sade ve yalın bir anlayışla yapılan hamam, 4 kütleden ibarettir: Soyunmalık, ılıkılık ve sıcaklık, su deposu ve odunluk. Sıcaklık bölümü iki üniteden meydana gelmektedir. Burada beden duvarlarına sekizgen bir kasnak üzerinde sekizgen bir kasnak üzerinde kubbe oturtulmuştur. Sıcaklık bölümlerinde aydınlanma dairevi pencereler ile sağlanmaktadır. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı'nın soyunmalık bölümü restorasyon esnasında yenilenmiştir. Manisa, Dilşikar Hamamı (Acun, 1999: 532-534) ve Karabük, Kıranköy Musa Bey Hamamı'nın orta mekânının üzerini örten kubbenin

geçiş sisteminde tromplar görülmektedir. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı'nın geçiş elemanındaki tromplar, Dilşikar Hamamı'nın ve özellikle Kıranköy Musa Bey Hamamı'nın sivri kemerli trompları ile iç mekânda duvar boyunca uzanmaktadır. Bu yönüyle bu üç hamamın sıcaklık bölümlerinin kubbeye geçiş elemanı birebir aynıdır.

Tablo 5.19. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı'nın cephesinde ve kubbeye geçişlerde görülen tromplar ve benzer örnekleri

			
İstanbul, Pîrî Mehmed Paşa Hamamı'nın cephesi	İstanbul, Pîrî Mehmed Paşa Hamamı'nın sıcaklık bölümü geçiş elemanları	Manisa, Dilşikar Hamamı'nın sıcaklık bölümü geçiş elemanları (H. Acun'dan)	Karabük, Kıranköy Musa Bey Hamamı (L. Göktaş Kaya'dan)

5.2.2.3. Malzeme ve teknik

Cephede kullanılan malzeme, hamamın bölümlerine göre farklılık göstermektedir. Soğukluk bölümünde betonarme; sıcaklık bölümünün cephelerinde, odunluk bölümünde, avlu duvarında derz dolgulu moloz taş malzeme kullanılmıştır. Soğukluk bölümünün üst örtüsü kırma çatı ile kapatılmıştır. Sıcaklık bölümlerinin kubbeleri dıştan kurşun ile kaplıdır ve mekânda aydınlanma dairevi küçük açıklıklarla sağlanmıştır. İç mekânda soğukluk bölümünün tavanlarında görülen ahşap malzeme ile depo tabanındaki mozaik karo döşeme son restorasyonda şekillenmiştir.

5.2.2.4. Süsleme özellikleri

Dış cephede ve iç mekânda süsleme programı yoktur. Hamam, son dönemde ayağa kaldırıldığı için yapılmış olduğu dönemde süslemesi varsa da tespit edilememiştir.

5.2.3. Sıbyan Mektebi

5.2.3.1. Plan özellikleri

Mektep, Abbasiler döneminde “küttap” adıyla anılmıştır. Karahanlılar, Selçuklular, Osmanlılar sıbyan mektebi olarak kullanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu mekteplere aynı zamanda darüttalim, darülim, muallimhane, taş mektep, mahalle mektebi, mekteb-i ibtidaiyye gibi farklı isimler vermişlerdir. Mekteplerde görev alan eğitimcilere muallim denmektedir (Akyüz, 1993: 72; Baltacı, 2004: 6-7; Ergin, 1997: 83). Sıbyan mektepleri, Osmanlı döneminde 5-6 yaşlarındaki kız ve erkek çocuklarının okutulduğu, Kuran-ı Kerim eğitiminin ve pozitif bilimlerin öğretildiği, ilköğretim niteliğinde olan eğitim kurumlarıdır (Öcal, 2015: 33; Hasol, 1998: 405).

Memlukler döneminde Kahire’de gelişen “mekteb” yapı tiplerinin sayılarında 14. yy.’ın son çeyreğinden itibaren artış olmuş ve 15. yy.’dan 17. yy.’ın sonuna kadar yapılan sıbyan mektepleri klasik üsluba uygun olarak yapılmıştır (Ahunbay, 2004: 7-8). Sıbyan mekteplerinin sayısına bakıldığında mekteplerin özellikle İstanbul şehrinde yoğun olarak yapıldığı gözlenmektedir. İstanbul’da çocukların eğitimine ayrı bir önem gösterilmesi, mektep sayılarında artışı sağlamıştır. İstanbul’da Vezneciler’de müstakil yapılar grubunda yer alan Pîrî Mehmed Paşa Mektebi ile Silivri Külliyesi içerisinde yer alan Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, Paşa’nın vakfına ait olan iki sıbyan mektebidir.

Paşanın vakıf eserlerinin yoğunlukta olduğu Zeyrek’te başka bir bani tarafından yaptırılmış olan Zenbilli Ali Cemali Efendi Mektebi (1526) (Yüksel, 1983: 429); Vezneciler’de bulunan Pîrî Mehmed Paşa Mektebi gibi kare plana sahiptir ve tek kubbeye örtülüdür. İki katlı düzenlemesiyle Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1690-91) (Çobanoğlu, 2004: 249-250; Topçu, 2010: 369-370) mektepleriyle benzerlik göstermektedir.

Tek dershaneye sahip olması bakımından İzmit Pertev Paşa Mektebi (1579) (Kurtbil, 2007: 236-238) ve Lüleburgaz Sokululu sıbyan mektepleriyle benzerlik gösterir. Edirne Selimiye Sıbyan Mektebi (Kuban, 1997: 168) ve Yavuz Sultan Selim Külliyesi sıbyan mektepleri de yine tek kubbeye kapatılmış olması bakımından benzerdirler.

Tablo 5.20. Pîrî Mehmed Paşa mekteplerinin planları ve benzer örnekler

İstanbul, Vezneciler Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi zemin kat planı, 16. yy. (B. Burak'dan)	İstanbul, Vezneciler Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi üst kat planı (B. Burak'dan)	Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliye elemanı, sıbyan mektebi, 1530 (F. Yiğit- E. Eriş Kızıgın'dan)
İstanbul, Zenbilli Ali Cemali Mektebi, 1526 (İ. A.Yüksel'den)	Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Mektebi 1690-91 (A. Vefa Çobanoğlu'dan)	İzmit Pertev Paşa Mektep planı (1579) (Goodwin'den)
Edirne Selimiye Külliyesi'nden Sıbyan Mektebi, 1576 (Z. Ahunbay'dan)	Yavuz Sultan Selim Külliyesi'nden Sıbyan Mektebi, 1546 (Z. Ahunbay'dan)	

5.2.3.2. Mimari özellik

Pîrî Mehmed Paşa'nın mekteplerinin cepheleri sade ve yalın olarak yapılmıştır. Pencere sövelerinde profilli silmeler ile hareketlilik sağlanmıştır. Mekteplerin üst örtüleri kırma çatı ile örtülüdür.

5.2.3.3. Malzeme ve teknik

İstanbul'da Vezneciler Semsî'nde ve Silivri K llyesi içinde bulunan iki mektebin cephelerinde düzgün kesme ta  kullanılmıştır. Silivri K llyesi içindeki mektebin cepheleri demir kenetlerle güçlendirilmiştir. Her iki mektebin pencere söveleri mermer malzemelidir. Veznecilerde yer alan mektebin i  mek nında, kubbeye geçiş elemanlarında, bacalarda tuğla malzeme kullanılmıştır.

5.2.3.4. Süsleme  zellikleri

Genel itibarıyla dış cephede ve i  mekânda süsleme programı fazla değildir. Cephelerdeki süslemeler saçaklarda ve pencere sövelerinde görülmektedir. İ  mekânda son dönemlerde yapılmış, 2015³³ yıllarında ya lı boya ile boyanmış bir takım süslemeler görülmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün müdahalesiyle renkli ya lı boya üzerine sade beyaz badana çekilmiştir.

5.2.4. Muvakkithane

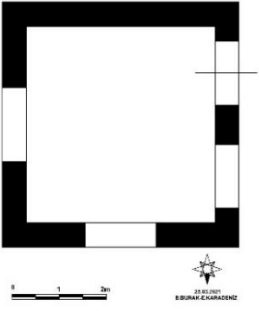
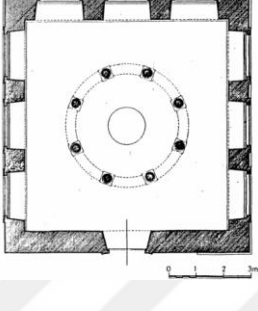
5.2.4.1. Plan  zellikleri

Muvakkithaneler, güneşin konumunun hesaplanarak vakitlerin belirlendiği, dinî amaçlı yapı grubu içinde yer alan, Türk mimarisinde önemli bir yere sahip olan özgün mimari yapılardır (Yücel, 1994: 10). Tarih  geçmişi, astronomi bilimiyle ilişkilidir ve İslam medeniyetinin ilk asırlarından beri bu yapı tipleri mevcuttur (Sabra, 1996: 12). Yapılarda avlu duvarı içinde yer almışlardır ve ibadetini yerine getirmek isteyen halka namaz vakitlerini bildiren önemli bir yapı olarak g r lm  lerdir. Silivri K llyesi içinde yer alan muvakkithanenin kare bir plana sahip olduğu görülmektedir. Batıdaki giriş kapısından yapıya girilmektedir. Kare plana sahip mekânın batı-doğu ve kuzeyinde birer pencere sistemine yer verilmiştir. Plan teşekkülü açısından Ayasofya

³³ Mektep, Kuyucu Murat Paşa Mektebi olarak yıllarca anılmıştır. 2015 yılında yazılmış olan yüksek lisans tezine göre, ya lı boya ile sonradan yapılmış süslemeler mevcuttur. Daha sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün müdahalesiyle süslemeler kaldırılmıştır. Fotoğraflar için bk. ( elemo lu, 2015: 100-101). Mektebin Piri Mehmed Paşa Vakfı'na ait olduğu vakfiye kaynaklı bilgiler dâhilindedir (VGMA DEF 747:481-501).

Muvakkithane yapısıyla benzerlik gösterir. Ayırt edici özellik, Ayasofya Muvakkithanesi'nin çatısında bir kubbenin yükselmesidir. Her iki muvakkithane kare planlı ve kırma çatı ile örtülüdür. Kocamustafa Paşa Muvakkithanesi (Sav, 2021: 51-93; Eyice, 1953: 153-182) plan itibarıyla kareye yakın dikdörtgen olması ve kırma çatılı üst örtüsünün varlığıyla benzerlik göstermektedir.

Tablo 5.21. Pîrî Mehmed Paşa Muvakkithane yapısının planı ve benzer örnekler

		
Silivri, Pîrî Mehmed Paşa Muvakkithanesi (B. Burak'dan)	İstanbul, Ayasofya Muvakkithanesi (1853) (S. Eyice'den)	Kocamustafa Paşa Muvakkithanesi (1847) (Müller-Wiener'dan)

5.2.4.2. Mimari özellik

Pîrî Mehmed Paşa'nın vakfına ait muvakkithane yapısının cepheleri sade ve yalın olarak yapılmış olmasına rağmen; üç cephede bulunan basık kemerli pencere sistemi, küçük boyutlu yapıda oldukça büyük tutulmuştur. Bu durum yapının cephelerinde hareketlilik sağlama adına oldukça önemlidir. Giriş kapısı, pencere boyutlarına göre daha küçük boyutlarda ve basık kemerlidir. Üst örtü kırma çatılı olup kurşun ile kaplıdır.

Tablo 5.22. Pîrî Mehmed Paşa Muvakkithanesi'nin kapı ve pencere düzeni

	
Silivri, Pîrî Mehmed Paşa Muvakkithanesi penceresi	Silivri, Pîrî Mehmed Paşa Muvakkithane kapısı

5.2.4.3. Malzeme ve teknik

Muvakkithanenin yapı malzemesi cephelerde farklılıklar göstermektedir. Güney cephe hariç her cephede bir pencere sistemine yer verilmiştir. Güney ve doğu cephe örgüleri tamamıyla moloz taş örgüsünden ibaret olup kuzey ve batı cephelerde düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Küçük boyutlara sahip yapının iç mekânı oldukça sade, tamamen beyaz badanalı olarak son dönemlerde sıvanmıştır.

Tablo 5.23. Silivri Pîrî Mehmed Paşa Muvakkithane malzemesi

	
Silivri, Pîrî Mehmed Paşa Muvakkithanesi, güney cephesi	Silivri, Pîrî Mehmed Paşa Muvakkithanesi, kuzeybatı cephesi

5.2.4.4. Süsleme özellikleri

Muvakkithane yapısı, genel itibarıyla sadedir fakat süsleme programına kapı ve pencere sövelerinin kilit taşlarında taş süsleme şeklinde rastlanmaktadır. Yarım daire kemerin kilit taşında üç kademeli konsol şeklinde bir düzenlemeye gidilmiştir. Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen üç kademeli konsol, yapıda vurgulu olarak belirtilmiştir.

5.2.5. Matbahlar (Mutfak)

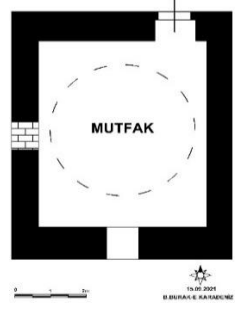
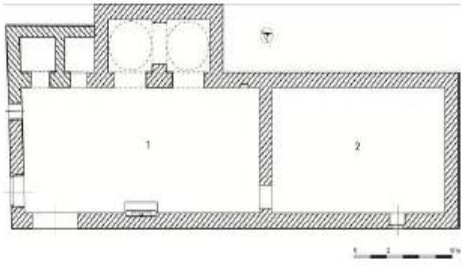
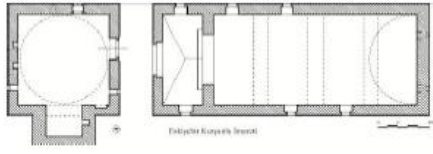
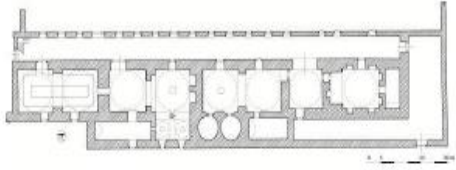
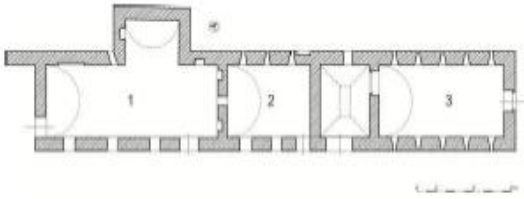
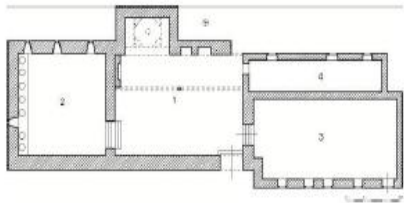
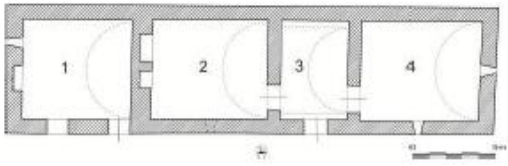
5.2.5.1. Plan özellikleri

“Mutfak” Osmanlı sarayında önemli bir birimin adıdır. Osmanlıların başkentlerinde ilk saray mutfakları inşa edilmiştir. Bursa’da, Edirne’de, İstanbul’da inşa edilen saray mutfaklarının Fatih Sultan Mehmed ile 4 kubbeli hâle geldiği Kanuni Sultan Süleyman ile genişletildiği bilinmektedir (Bilgin, 2003: 115-119).

Mevlevihanelerin bir bölümünü teşkil eden mutfak yapıları, dervişlerin tasavvuf eğitimini aldıkları ilk yerdir (Aksoy vd., 2016: 96-103). Mutfak yapılarının bölümleri ocak, saka postu, somathane, sema talim yeri olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır (Azsöz, 2016: 31-44). Osmanlı döneminde özgün örnekleriyle görülmektedir (Gürbıyık, 2015: 23-51)

Pîrî Mehmed Paşa’nın yaptırmış olduğu mutfak yapısı, Konya Külliyesi içinde caminin batı yönünde ve camiye bitişik olarak yapılmıştır. Tek mekândan oluşan mutfak yapısı, kareye yakın dikdörtgen planlı ve tek kubbe ile örtülüdür. Osmanlı dönemi mutfak yapıları, imaretlerin bir bölümünü oluşturmakla beraber farklı plan tiplerinde görülmektedir. Külliye içinde tek bir mekânı oluşturan mutfakların üst örtü sistemleri tonoz, düz dam ya da kubbe ile örtülmüşlerdir. İncelenen Konya Pîrî Mehmed Paşa Mutfağı plan tipine benzer kare planlı üzeri kubbeye örtülü plan şeması; Eskişehir Kurşunlu İmaretinde, Gebze Çoban Mustafa Paşa İmaretinde, Bursa Yeşil İmaretinin bölümlerinde görülmektedir. Tokat Hatuniye İmaret, Sincanlı Sinan Paşa İmaret ve Bursa Yeşil İmaret bu örnekler arasında değerlendirilmektedir.

Tablo 5.24. Pîrî Mehmed Paşa Mutfağı yapısının planı ve benzer örnekler

	
Konya Pîrî Mehmed Paşa Mutfağı (B.Burak-E. Karadeniz'den)	Bursa Yeşil İmareti (C. Gürbıyık'dan)
	
Eskişehir Kuşunlu İmareti (C. Gürbıyık'dan)	Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti (C. Gürbıyık'dan)
	
Tokat Hatuniye İmareti (C. Gürbıyık'dan)	Bursa Muradiye İmareti (C. Gürbıyık'dan)
	
Sincanlı Sinan Paşa İmareti (C. Gürbıyık'dan)	

5.2.5.2. Mimari özellik

Pîrî Mehmed Paşa'nın vakfına ait matbah yapısının cepheleri sade ve yalındır. Kuzey cephede yer alan giriş kapısı ve batı uca yakın olan bir çörten uygulaması, yapıya hareketlilik kazandırmıştır. Giriş kapısı basık kemer açıklıklıdır. Matbahın üstü kubbe ile örtülüdür.

5.2.5.3. Malzeme özellikleri

Matbahın cepheleri moloz taş örgüden ibarettir. Sade ve yalın bir anlayışın hâkim olduğu cephelerde giriş kapısı kuzey cepheden sağlanmıştır ve bu cephe diğer cephelere göre daha hareketlidir. İç mekânı mütevazı boyutlarda olan yapının kubbesi tamamıyla tuğla malzemelidir.

Tablo 5.25. Pîrî Mehmed Paşa Matbah yapısının malzemesi

	
Konya, Pîrî Mehmed Paşa Matbahı'nın ahşap atıllı yığma moloz taş tekniğinde yapılmış duvarları	Pîrî Mehmed Paşa Matbahı'nın iç mekândan görünümü, ahşap atıllı yığma moloz taş malzeme

5.2.5.4. Süsleme özellikleri

Matbah yapısı küçük ölçekli olmasına rağmen dikkat çekici süslemeleri vardır. Yapıdaki süsleme programının taş ve tuğla süsleme olduğu görülmektedir. Matbah'ın basık kemerli girişinin kilit taşında ve üzengi taşlarının yüzeyinde bitkisel ve geometrik süslemeler bulunmaktadır. Bunların üzengi taşlarında çarkıfelek motifi, kilit taşında gülbezek olduğu görülmektedir. Ayrıca üzengi taşının yüzeyleri doğu-batı yönde karşılıklı "C" ve "S" kıvrımlı silmelerle dekoratif bir amaç güdülmektedir. Matbahın kubbesi içten tuğla sıralarının birbirini takibiyle oluşmuş, sonsuzluk prensibinde, estetik anlayışa uygun olarak düzenlenmiştir. İç mekândaki dolap nişlerinin sövelerinde ve kubbe geçişlerinde kullanılan trompların ve bu trompların hizasında devam eden kemerli kuşağın çerçevelerinde tuğlanın değişik sıralanmasıyla oluşturulmuş bir süsleme anlayışını hâkimdir.

Tablo 5.26. Pîrî Mehmed Paşa matbah yapısının süsleme özellikleri

		
Konya, Pîrî Mehmed Paşa Matbahı'nın kapısındaki üzengi taşı yüzeyinde bulunan çarkıfelek motifi	Konya, Pîrî Mehmed Paşa Matbahı'nın kapısındaki basık kemer yüzeyinde bulunan gülbezek motifi	Konya, Pîrî Mehmed Paşa Matbah kapısının üzengi taşı
		
Konya, Pîrî Mehmed Paşa Matbahı'nın kubbesi	Konya, Pîrî Mehmed Paşa Matbahı'nın kubbesi, detay	Konya, Pîrî Mehmed Paşa Matbahı'ndaki dolap nişlerinin söveleri

5.3. Pîrî Mehmed Paşa'nın Arşiv Belgeleri

(VGMA DEF, 747:481-501), (VGMA DEF, 747:466-475), (BOA, İMVL.00: 465:21038), (BOA, İMVL.00: 465:21038), (BOA, İMVL.465/21038), (BOA, İ.Ş.D60/3465), (BOA, İMVL.00:465:21038), (BOA, İ.ŞD.00060/3465), (BOA, İ.ŞD. 135.55.1:2), (BOA, İ.ŞD. 137.86.1), (BOA, İ.EV. 10.49.1:2), (VGMA DEF, 2048:45), (VGMA DEF, 2747:47), (VGMA DEF, 2747:106), (VGMA DEF, 747/481-501), (VGMA DEF, 792/75), (KKVKBKA, 42.01.01/023), (KKVKBKA, 42.01.01/53), (KKVKBKA, 42.01.01/084), (KKVKBKA, 42.01/64), İ.M 26.11.1937 kararı, (VGMA (SD.123.9.1.1) Sayı: 336), (BOA EV/MKT/01493/96), (26.11.2014-2886, İstanbul II. Nolu KVKK), (25.02.2015-3183- İstanbul II. Nolu KVKK), (37 Numaralı İAMM Arşivi), (BOA, I.EV.46/6.1.1), (BOA, I.EV.46/6.1.1), (BOA, I.EV.46/6.4.1/Sayı: 2654), (BOA, MF_MKT.159/141.1.1), (BOA EV/MKT/01493/96), (BOA MUF / EHMM/396/17), (BOA MUF-EHMM 00396 /0017), (BOA/EV/374/35), (BOA/EV/EMH B. 5453.

6. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin 16. yy.'da sağlamış olduğu siyasi üstünlük, mimari alanda da kendini hissettirmiştir. Mimari arayışlar, beraberinde plan ve strüktür anlamında ileri boyutta düzenlemeler getirmiştir. Çalışma kapsamına dâhil olan, saha araştırmalarıyla kapsamlı bir incelemeye tabi tutulan eserler Osmanlı dönemi yapılarıdır. Klasik dönem mimari yapılarında özellikle Mimar Sinan ile görülen cephelerdeki dört katlı kademelenme, Paşa'nın vakıf eserlerinde en fazla üç kademeli bir cephe tasarımıyla karşımıza çıkmaktadır. Paşa, birçok şehrin farklı noktalarında inşa faaliyetlerinde bulunmuş ve Türk-İslam şehir dokusuna önemli katkılar sunmuştur. Paşa'nın vakıf eserleri cami, mescid, zaviye yapısı, mektep, hamam, ribat, muvakkithane, matbah gibi farklı işlevlere sahip yapı türleri ile zengin bir mimari mirasa sahiptir. Farklı yapı gruplarına dâhil olan mimari eserlerin 5 adedi müstakil yapılar hâlinde, 2 adedi ise külliye programı çerçevesinde görülmektedir. Plan, dış kütle, iç mekân düzeni, malzeme özellikleri ile Konya'da yer alan Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi elemanlarında kısmen Selçuklu geleneklerinin izleri görülmektedir. Bu sebepten dolayı Paşa'nın bazı vakıf eserlerini önceki kalıntılar üzerine inşa ettirdiği sonucuna varılabilir.

Silivri'de yaptırmış olduğu külliyesi, şehir merkezlerinden uzakta İstanbul'u Balkanlara bağlayan kervan yolu üzerinde bulunmaktadır. Eminönü Yeni Cami Külliyesi (1597-1663) (Kuban, 1994: 464) ve Mihrimah Sultan Külliyesi (Necipoğlu, 2013: 396) gibi denize yakın bir konumda arazinin topoğrafik yapısı değerlendirilerek inşa edilmişlerdir. Bu bağlamda külliye, Silivri kasabasının mimari dokusunu etkilemiştir. Yerleşim külliye yapısı etrafında yayılmış ve gelişmiştir.

Pîrî Mehmed Paşa'nın vakfına ait incelenen cami ve mescidler, mimari eserlerin çoğunu oluşturmaktadır. Burada tabhaneli ve kare planlı, tek mekânlı olarak tasarlanmış iki farklı tip görülmektedir. Örtü sistemi açısından da kubbeli ve kırma çatılı olmak üzere yine ikiye ayrılmaktadır. Erken dönem mimari anlayışının bir ürünü olan “*Ters T, Bursa Tipi, Çok Fonksiyonlu, Zaviyeli, Çarpraz Mihferli, Yan Mekânlı, Kanatlı*” olarak adlandırılan plan tipi, klasik çağda Silivri'deki Pîrî Mehmed Paşa Camisi'nde görülmektedir. Erken dönem örneklerinden farklı olarak geliştirilmiş bir mimari anlayışın ürünüdür. İncelenmiş olan 5 adet cami ve mescidden 3 tanesi kubbeli, 2 tanesi kırma çatılıdır. Kubbe örtülü olanlar; Silivri Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi

içindeki camisi, Konya Külliyesi içinde yer alan camisi ve Aksaray'daki Cemaleddin Aksarayı Zaviyesi'dir. İstanbul Hasköy'de bulunan Pîrî Mehmed Paşa Hamamı, restorasyon sonucu günümüze ulaşan hamamdır. Aslında Paşa'nın yaptırmış olduğu ve Türkiye sınırları içerisinde bulunan birçok hamam yapısı mevcuttur. Fakat bunlardan bir kısmı özel mülke geçmiş, diğer bir kısmı ise günümüze ulaşamamıştır. Konya Külliyesi yakınında bir hamamın varlığı vakfiye kaynaklı bilgiler kapsamındadır (VGMA DEF, 747:481-501). Günümüze ulaşan İstanbul'daki hamam, plan şeması³⁴ ve mimari dokusu bakımından Türk hamamlarının kütleli ve karakteristik özelliklerini yansıtmaması bakımından İstanbul şehrinin önemli bir eseridir. Özel hamam kategorisinde değerlendirilen hamam çok kubbeli sıcaklıklı tipte sınıflandırılabilir. Hamam doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlıdır ve birbirine bitişik kütlelerden meydana gelmektedir: Soyunmalık bölümü, ılık ve sıcaklık bölümü, su deposu ve malzeme deposu bölümü.

Paşa'nın vakfına ait olan ve günümüze ulaşamamış yapılarının çoğu İstanbul şehrinde yer almaktadır. İstanbul'da bulunan eserleri; Balat'ta bir mektep, Pîrî Mehmed Paşa İmareti, Pîrî Mehmed Paşa Medresesi, Pîrî Mehmed Paşa Mescidi, Eyüp İskelesi'nde cami, Soğukkuyu Medresesi, Sütlüce Hamamı, Mercan Ağa Mescidi, Gürani Mahallesi Hanıkağı, Terlikçiler Mescidi'dir. İstanbul dışında bulunan eserleri ise Sivas'ta bir mektep, Gülek Kalesi Zaviyesi, Gülek Kalesi Ribatı, Aksaray'da Mevlana Cemaleddin Mektebi, Konya'da Pîrî Mehmed Paşa hamamları, Tekirdağ'da bir hamam olmak üzere 18 adettir.

Yapılarda kullanılan inşa malzemesinin ağırlıklı olarak taş ve tuğla olduğu görülmektedir. Bazı yapılarda taş ve tuğlanın beraber kullanıldığı, arazi çalışması sonucu tespit edilmiştir. 16. yy.'a tarihlenen farklı yapı gruplarına mensup, çalışma kapsamına giren yapılarda süsleme programına çok az yer verilmiştir. Süsleme programının az olmasının nedenlerinden biri olarak yapıların onarımlardan geçmiş olması gösterilebilir. Süslemeye ilişkin olarak farklı yapı grubunda olan mimari eserlerde kalem işi, revzen pencereler, taş süslemeler, alçı süslemeler görülmektedir. Süslemeler türüne göre bitkisel, geometrik, çini, yazı olarak şekillenmiştir. Süsleme programına taçkapılar, kubbeler, pencere ve kapı söveleri, mihraplar, mihrabiyeler,

³⁴ Hamam ile ilgili detaylı bilgi ve plan şemaları için bkz. Semavi Eyice, "İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", Tarih Dergisi, C. XI, s. 15, İstanbul, 1960, s. 108-115.

son cemaat yeri revakları ve minare birimlerinde yer verilmiştir. Yapılarda renkli taş uygulamaları dikkat çekicidir.

Piri Mehmed Paşanın dini kişiliğinin ön planda olması inşa ettirdiği yapılarda fonksiyonel değişiklikler ile kendini göstermiştir. Bireysel özelliklerin yapılara yansması dolayısıyla inşa faaliyetlerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu sebebledir ki Goodwin tarafından Piri Mehmed Paşa “değişik yapıları olan paşa” olarak nitelendirilmektedir.

Araştırma sonucunda Türkiye’de Pîrî Mehmed Paşa Vakfı’na ait farklı türde zengin bir mimari dokunun mevcut olduğu anlaşılrken; günümüze gelene dek yangın, deprem, insan eliyle yapılan tahribat, bilinçsiz müdahaleler sonucuyla vakfa ait yapıların çoğu yıkılmıştır. Günümüze ulaşan yapıların bazıları asli özelliklerini büyük oranda yitirmiş, bazıları ise restorasyon sonucu günümüze ulaşabilmişlerdir. Genel itibarıyla yapıların Osmanlı mimari üslubuna uygun olarak yapıldığı belirlenmiştir. Pîrî Mehmed Paşa’nın zengin vakıflarının olması, sayıca fazla imar faaliyetleri için gereken zemini hazırlamıştır. Bu durumun sebeplerinden bekli de en önemlisinin maliye kökenli bir veziriazam olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Vakıf eserlerine ilişkin var olmayan yapılar, merkezden uzakta olan yerlerdedir. Gözlemlendiği üzere, kullanılmış olan yapıların daha uzun süre ayakta kalmış olduğu sonucuna varılabilir.

KAYNAKLAR

- Acun, H. (1999). *Manisa'da Türk devri yapıları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ágoston, G. (2021). *The last muslim conquest the Ottoman Empire and its wars in Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Ahunbay, A. Z. (2004). Mektep. *TDVİA* (Cilt. 29, s. 13). Ankara: TDV Yayınları.
- Ahunbay, Z. (1994). “Sultan Ahmet Camisi” mad. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. (Cilt 7, s.55-60).
- Akkaya, T. (1984). *Trakya'da Marmara Denizi kıyısında İstanbul'a bağlı bir liman kasabası Selymbria (Silivri) tarih içindeki gelişimi ve eski eserleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akkaya, T. (1989). Silivri'de bir Osmanlı abidesi Pîrî Mehmed Paşa Camii ve Külliyesi. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(5), 43-45.
- Akkaya, T. (2007). *Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aksoy, M., Akbulut A. B. ve İflazoğlu N. (2016) Mevlevilikte mutfak kültürü ve Ateşbaz-ı Veli makamı. *Journal of Tourism and Gastronomi Studies*, 4(1), 96-103.
- Akyüz, Y. (1993). *Türk eğitim tarihi* (4. Baskı). İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.
- Altan, K. (2020). Klasik Türk mimarlarından Esir Ali kimdir? Osmanlı Dönemi Hassa Baş Mimarı Alaeddin Ali b. Abdullah'ın kişiliği ve mesleki kimliği üzerine bir inceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 1089-1100.
- Arslan, E. Ş. (2005). *Bir Arap aydınının gözüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı anıları* (S. Meydan ve A. Meydan, çev.). İstanbul: Çatı Kitapları.
- Aslanapa, O. (1966). Sinan. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Aslanapa, O. (1986). *Osmanlı devri mimarisi* (2. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitap Evi.
- Aydoğan İşler, N. (2015). *II. Bayezid dönemi İstanbul cami ve mescitleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ayvansaraylı, H. H. (1985). *Mecmuayı tevarih*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (1966). *İstanbul mimari çağının ilk menşei Osmanlı Mimarisinin ilk devri* (1. Cilt). İstanbul: İstanbul Fetih Cem'iyeti, İstanbul Enstitüsü.
- Ayverdi, E. H. (1976). *İlk 250 senenin Osmanlı mimarisi*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

- Ayverdi, E. H. (2006). Yuğoslavya’da Türk abideleri ve vakıfları. *Vakıflar Dergisi*, 3, 151-223.
- Azamat, N. (1992). *Tevârih-i Âl-i Osman*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Azsöz, G. (2016). Mevlevihanelerde Matbah-ı Şerif. *Toros Üniversitesi İİSF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 31-44.
- Babinger, F. (1924). Quellen. *Ja Hrbuch der Asiatischen Kunst*, 1, 31-41.
- Bal, S. (2010). *Aksaray il merkezindeki tarikat yapıları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Beyzadeoğlu, S. (2001). Vezir-i Azam Pîrî Mehmed Paşa ve tesdis edilen bir Beyt-i Bercestesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 49(2001), 25-33.
- Bilgin, A. (2003). Matbah-ı Amire. *TDVİA* (Cilt 28, ss. 115-119). Ankara: TDV Yayınları.
- Bozkurt, T. (2007). *Osmanlı selatin cami mihrapları* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Burak, B. (2020). Adana Ulu Cami mihrabı üzerine bir değerlendirme. *Anasay Dergisi*, 14, 177-209.
- Bülbül, H. (2009). *Maliye kökenli bir sadrazam örneği olarak Pîrî Mehmed Paşa hayatı ve faaliyetleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Cantay, G. (2002). *Osmanlı külliyelerinin kuruluşu*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Celâl-zâde M. (1990). *Selimnâme* (A. Uğur ve M. Çuhadar, Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Çelebi, E. (1989). *Seyahatnamesi*. Y. Demircanlı (Ed.), *İstanbul mimarisi için kaynak olarak Evliya Çelebi seyahatnamesi* içinde. Ankara: VGM Yayınları.
- Çelebi, E. (2003). *Seyahatnamesi* (1. Baskı, 1. Cilt, S. A. Kahraman ve Y. Dağlı, Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çelebi, E., Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2004). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çelemoğlu, Ş. (2015). *Murat Paşanın (Kuyucu) vakfiyeleri ve vakıf eserleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çerkez, M. (2005). *Merzifon’da Türk devri mimari eserleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çerkez, M. (2007). Merzifon Alaca minare mescidi. *Dini Araştırmalar*, 10(28), 141-162.

- Çiçek Akçıl, N. (2008). Rüstem Paşa Külliyesi. *TDVİA* (Cilt 35, ss. 293-294). İstanbul: TDV.
- Çobanoğlu, A. V. (1994). *Dünden Bugüne İst. Ansk.* (Cilt 5, ss. 402-403). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Çobanoğlu, A. V. (2004). Tokat Hatuniye Camisi. *TDVİA* (Cilt 29, ss. 499-500). Ankara: TDV.
- Demircanlı, Y. Y. (1989). *İstanbul mimarisi için kaynak olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Demirtaş, F. (2001). *Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti'nde harp-sulh ve menziller* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Deniz, B. (1994). *Cemaleddin Mehmed Aksarayi Zaviyeli Cami ve Türk Sanatı içindeki yeri*. Aksaray ve Cemaladdin-i Aksarayi Senpozyumu 22-23-24 Ekim 1993, İstanbul.
- Develioğlu, F. (2004) Mutfak. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (s.1148). Aydın Kitabevi.
- Dişören, N. E. (1993). Eyüp Cezeri Kasım Paşa Camisi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 2, s. 426). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Dişören, N. E. (1994). Çavuşbaşı Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 2, ss. 480-481). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Efendi, H. S. (1979). *Tacüt tevarih*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdal, Z. (2014). *Aksaray' da Türk devri mimarisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Erdoğan, A. (1937). Silivri ve Konya. *Konya Mecmuası*, (2), 740-743.
- Ergin, O. (1997). *Türkiye Maarif Tarihi* (3-4. Cilt). İstanbul: Eser Matbaası.
- Eyice, S. (1953). İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Camii ve onun Osmanlı-Türk mimarîsindeki yeri. *Tarih Dergisi*, 5(8), 153-182.
- Eyice, S. (1963). İlk Osmanlı Devrinin dini-içtimai bir müessesesi. *Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler*, 23(1-2), 4-80.
- Eyice, S. (1992). Beyazıt II Cami ve Külliyesi. *TDVİA* (Cilt 6, s. 45-49). Ankara: TDV.
- Eyice, S. (1993). *TDVİA* (Cilt 7, s. 507). Ankara: TDV.
- Eyice, S. (1994). Kara Davut Paşa Camisi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 3, s. 7). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Eyice, S. (1996). Firuz Ağa Camii. *TDVİA* (Cilt 13, ss. 135-137). Ankara: TDV.

- Eyice, S. (1996). Gazi Hüsrev Bey Külliyesi. *TDVİA* (Cilt 13, ss. 454-458). Ankara: TDV.
- Eyice, S. (1997). Hamam (tarih ve mimari). *TDVİA* (Cilt.15). İstanbul: TDV Yayınları.
- Eyice, S. (1999). Hüsreviyye Camii. *TDVİA* (Cilt 19, ss. 57-58). Ankara: TDV.
- Goodwin, G. (2001). *Osmanlı mimarlığı tarihi* (M. Günay, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Göktaş Kaya, L. (2014). Osmanlı hamam mimarisine Karabük Eskipazar'dan yeni örnekler II. *Turkish Studies*, 9(10), 577-596.
- Gündüz, F. (2005). Minare. *TDVİA* (Cilt. 30). İstanbul: TDV Yayınları.
- Gürbıyık, C. (2015). Osmanlı imaretlerinin (aşevleri) tipolojisi üzerine bir deneme. *Sanat Tarihi Dergisi*, 24(1), 23-51
- Gyllius, P. (1997). *İstanbulun tarihi eserleri* (E. Özbayoğlu, Çev.). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Hâdikatü'l Cevami, Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Ali Sât'ı Efendi, Süleyman Besim Efendi (2001). *İstanbul camileri ve diğer dini-sivil mimari yapılar* (A. N. Galitekin, Haz.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Haskan, M. N. (2014). *İstanbul hamamları*. İstanbul: Turing Yayınları.
- Hasol, D. (2005). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Hüsameddin, H. (1927). *Amasya tarihi*. Cilt 3, İstanbul.
- İbrahimgil, M. Z. ve Konuk, N. (2006). *Kosova'da Osmanlı mimari eserleri* (1. Cilt). Ankara: TTK Yayınları.
- İsen, M. (1999). *Latifi tezkiresi*. Ankara: Akçağ.
- Kara, M. (2011). Tekke. *TDVİA* (Cilt. 40, ss. 368-370). İstanbul: TDV Yayınları.
- Karakaya, E. (2000). Diyarbakır İskender Paşa Camisi. *TDVİA* (Cilt. 22, ss. 569-570). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kızıltan, A. (1958). *Anadolu beyliklerinde cami ve mescitler*. İstanbul: İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi.
- Konyalı, İ. H. (1964). *Abideleri ve kitabeliyle Konya tarihi*. Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- Konyalı, İ. H. (1974). *Abideleri ve Kitabeleriyle Niğde Aksaray Tarihi II*. İstanbul: Fatih Yayınevi.
- Köşklü, Z. ve Çınar, S. (2010). Erzurum'da Osmanlı Dönemi hamamları. *Sanat Dergisi*, (18), 117-136.
- Kuban, D. (1964). *İlk devir Osmanlı mimarisinde cami*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayın.

- Kuban, D. (1994). “Eminönü Yeni Camii Külliyesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt. 7, s. 464). Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları
- Kuban, D. (1994). “Mahmut Paşa Külliyesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* mad., (Cilt. 5, ss. 269-271).
- Kuban, D. (1997). *Sinan'ın sanatı ve Selimiye*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı mimarisi*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Kunt, İ. ve Soy, N. B. (2020). *Konya Ktabeleri* (2.Cilt). Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları.
- Kuran, A. (1964). *İlk devir Osmanlı mimarisinde cami*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayın.
- Kuran, A. (1986). *Mimar Sinan*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Kurtbil, Z. H. (2007). Pertev Paşa Külliyesi. *TDVİA* (Cilt. 34, ss. 236-238). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Küçükdağ, Y. (1992). Konya’da bir Mevlevî manzumesi (Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfiyesi). *Vakıf Haftası Dergisi*, 9(1992), 159-178.
- Küçükdağ, Y. (1994). *Vezir-i Azam Piri Mehmed Paşa*. Konya: Damla Ofset.
- Küçükdağ, Y. (2003). Konya’da Osmanlı Döneminde inşa edilen tekke ve zaviyeler. *Osmanlı Döneminde Konya*, 171-182.
- Küçükdağ, Y. (2007). Pîrî Mehmed Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 34, ss. 280-281). İstanbul: TDV Yayınları.
- Küçükdağ, Y. (2017). *Pîrî Mehmed Paşa*. Aksaray: Aksaray Belediyesi Kültür Yayınları.
- Küçükdağ, Y., Erdemir, Y. ve Şahin, B. (2012). *Karatay tarih-kültür-sanat I*. Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları.
- Meriç, R. M. (1965). *Mimar Sinan: Hayatı, eserleri I: Mimar Sinan'ın hayatına eserlerine dair metinler*. Ankara: TTK.
- Mustafa Ali (2019). *Kühül ahbar*. TTK Yayınları.
- Müderrişoğlu, F. (1993). *16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda inşa edilen Menzil Külliyesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mülayim, S. (2009). Sinan. *TDVİA* (Cilt. 37, ss. 224-227). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mülayim, S. ve Çobanoğlu, A. V. (2009). Selimiye Camisi. *TDVİA* (Cilt. 36, ss. 430-434). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Naza, E. (1994a). “Odabaşı Behruz Ağa Camisi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt. 6, s. 120). Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını,
- Naza, E. (1994b). Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi. *Büyük İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt. 6, s. 251). İstanbul.
- Necipoğlu, G. (2013). *Sinan çağı Osmanlı İmparatorluğu ’nda mimari kültür*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öcal, M. (2015). *Osmanlıdan günümüze Türkiye’deki din eğitimi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öngen, S. ve Vardar, K. F. (2018). Gebze Çoban Mustafa Paşa külliyesi; Mısır kaynaklı taş bezemeli Memlûk sanatı. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 1(21), 3-28.
- Öz, T. (2015). *İstanbul camileri*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkan, H. (2010). Erzurum Şeyhler Külliyesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 69-88.
- Öztoprak, F. (2001). Pir Mehmed Paşa. *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, 173, 60-63.
- Öztuna, Y. (1996). *Devletler ve hanedanlar* (2. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1926). Pîrî Mehmed Paşa. *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, (95), 325-350.
- Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* (2. Cilt). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Reyhanlı, T. (1974). *Osmanlılarda külliye mimarisinin gelişmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul.
- Sabra, A. (1996). The appropriation and subsequent naturalization of greek science in medieval islam: A preliminary statement. F. J. Ragep, S. P. Ragep ve S. J. Livesey (Ed.), *Tradition, transmission, transformation* içinde (s. 12). New York: Brill.
- Sadettin Efendi, H. (1979). *Tacüt tevarih* (4. Cilt, İ. Parmaksızoğlu, Der.). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sav, M. (2021). *Koca Mustafa Paşa Külliyesi ve restorasyon çalışmaları*. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Sönmez, Z. (1988). *Acem Ali*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları.
- Suzuki, T. H. (1990). *Kanuni Sultan Süleyman veziriazamları ve vezirleri*. Ankara: Sosyal ve İktisat Tarihi Tebliğleri TTK Yayınları.
- Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmani, IV*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Şehitoğlu, E. (2009). *Bursa hamamları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şemsettin Sami (2017). *Kâmûsî Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tanman, M. B. (1994). Hüsrevpaşa Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt. 4, ss.109-110)
- Tanman, M. B. (1995). Diyarbakır Fatih Paşa Camisi. *TDVİA* (Cilt. 12, ss. 251-252). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taş, E., Şahna, E. ve Öztürk, G. (2015). Gebze Çoban Mustafa Paşa ve İzmit Pertev Paşa Camilerinin kalem işi süslemeleri üzerine bir değerlendirme. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 5(11), 28-50.
- Top, M. (1997). *Erken Dönem Osmanlı mihrapları XIV-XV yüzyıl* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Topçu, S. M. (2010). *XVII. İkinci yarısında etkin bir bani ailesi: Köprülüler*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Turani, A. (1968). *Güzel sanatlar terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tüfekçioglu, A. (2001). *Erken dönem Osmanlı mimarisinde yazı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Uğur, A. (1989). *Yavuz Sultan Selim*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti Teskilâtında Kapukulu Ocakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ülgen, A. (1996). *Klasik devir minareleri Osmanlı Cami planında minarenin konumu*. İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Ünal, R. H. (1982). *Osmanlı öncesi Anadolu Türk mimarisinde taçkapılar*. İzmir: Ege Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ünal, T. (1949). Karamanlı bir sadrazamın hal tercümesi Karamanî Mehmed Paşa. *Arkeoloji ve Folklor, Tarih Dergisi*, 1(1), 12-20.
- Ürekli, F., Gündoğdu, R. ve Önal, E. F. (1918). *Osmanlı arşiv belgelerinde İstanbul'da afetler*. İstanbul: AFAD.
- Yaşar, A. (2014). *İstanbul hamamları, 1731-1766 Osmanlı İstanbulu II*. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayını.
- Yenişehirlioğlu, F. (1989). *Türkiye dışındaki Osmanlı mimari yapıtları*. Ankara: Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürlüğü Yayını.
- Yılmaz, M. Mehmed Paşa (Piri) (1999). *Yaşamları ve yapıtlarıyla Osmanlılar ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş.

Yücel, E. (1994). Muvakkithaneler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt. 6, s. 10). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları.

Yüksel, İ. (2009). Sultan Selim Camii ve Külliyesi. *TDVİA* (Cilt. 37, ss. 513-516). İstanbul: TDV.

Yüksel, İ. A. (1983). *Osmanlı mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim devri* (5. Cilt). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını.

ARŞİV KAYNAKLARI

BOA:

BOA, İMVL.00: 465:21038
BOA, İMVL.00: 465:21038
BOA, İMVL.465/21038
BOA, İ.Ş.D60/3465
BOA, İMVL.00:465:21038
BOA, İ.ŞD.00060/3465
BOA, İ.ŞD. 135.55.1:2
BOA, İ.ŞD. 137.86.1
BOA, İ.EV. 10.49.1:2
BOA EV/MKT/01493/96),
BOA, I.EV.46/6.1.1
BOA, I.EV.46/6.1.1
BOA, I.EV.46/6.4.1/Sayı: 2654
BOA, MF_MKT.159/141.1.1
BOA EV/MKT/01493/96
BOA MUF / EHMM/396/17
BOA MUF-EHMM 00396 /0017
BOA/EV/374/35)
BOA/EV/EMH B.5453

VGM ARŞİVLERİ

VGMA DEF, 747:481-501
VGMA DEF, 747:466-475
VGMA DEF, 2048:45
VGMA DEF, 2747:47
VGMA DEF, 2747:106
VGMA DEF, 747/481-501
VGMA DEF, 792/75
KKVKBKA, 42.01.01/023
KKVKBKA, 42.01.01/53
KKVKBKA, 42.01.01/084
KKVKBKA, 42.01/64
İ.M 26.11.1937 kararı
VGMA (SD.123.9.1.1) Sayı: 336
26.11.2014-2886, İstanbul II. Nolu KVKK
25.02.2015-3183- İstanbul II. Nolu KVKK
37 Numaralı İAMM Arşivi

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : BURAK, Başak
Uyruğu : T.C
Doğum tarihi ve yeri :
Medeni hali :
Telefon :
Faks :
e-mail :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans		
Lisans		
Lise		

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
.....		

Yabancı Dil

.....

Yayınlar

.....

Hobiler

.....

